

AĞ GƏMİ

1

Onun iki nağılı vardı. Biri özünündü, bundan heç kəsin xəbəri yox idi. O birisini isə babası danışmışdı. Sonralar ikisi də yox olub getdi. Elə söhbət də bu haqdadır.

Həmin il onun yeddi yaşı tamam olmuşdu, səkkizin içində idi.

Əvvəlcə çanta alındı. Qulpun altından keçən parıltılı metal kilidli qara dermantin çanta. Xırda-xırda şeylər üçün üst cibi də vardı. Qərək, adidən adi, amma göydəndüşmə məktəb çantası. Əslində, hər şey də elə bundan başladı.

590

Babası onu səyyar avtodükandan almışdı. Avtodükən, malları dağlardakı maldarlara sata-sata, hərdən onlara – San-Taş dərəsindəki meşə gözetçiləri məntəqəsinə də gəlirdi.

Buradan, bu qarovul xəttindən yuxarılara doğru yarğanlar, yamaclar boyu göz işlədikcə meşə qoruğu dikəlirdi. Məntəqədə cəmi üç ailə vardı. Buna baxmayaraq, avtodükən vaxtaşırı meşəçilərə də baş çəkirdi. Üç həyətin yeganə oğlan uşağı avtodükənin gəlişini hamıdan qabaq görərdi.

– Gəlir! – deyə o, qapı-pəncərələrin qabağına qaçar, qışqırdı. – Maşın-mağaza gəlir!

İssıkkul gölü sahilindən buraya gələn dolama yol həmişə yarğanlardan, çay qıraqlarından, daşlı-qayalı, çala-çuxur yerlərdən keçirdi. Belə yolla maşın sürmək o qədər də asan deyildi. O yol Qarovul dağına çatanda dar keçiddən yamaca qalxır, oradan da sərt və çılpaq enişlə xeyli uzanaraq aşağı – meşəçilərin həyətinə enirdi. Qarovul dağı lap yaxınlıqdaydı – yayda oğlan, demək olar ki, hər gün durbinlə gölə baxmaq üçün qaçıb oraya gedərdi. Oradan baxanda yolda həmişə hər şey: piyada da, atlı da, söz yox ki, maşın da apaydın görünürdü.

Bu dəfə əhvalat yayın qızmar çağında baş vermişdi. Oğlan öz dəhnəsində çimirdi, maşının dağ döşündə necə tozanaq qaldırdığını gördü. Dəhnə çayın dayazlığında

qırağa yaxın qənbərlikdəydi. Onu daşlardan babası hörüb düzəltmişdi. Bu dəhnə olmasaydı, kim bilir, bəlkə də, oğlan çoxdan güdaza getmişdi. Həm də, nənəsi demişkən, çay onun sümüklərini yuya-yuya düz aparıb İssikkul gölə atardı, orada da balıqlar və cürbəcür su həşəratları onlara tamaşa edərdilər. Heç kəs də onu axtarmazdı. Heç kəs onun üçün ah-nalə etməzdi, ona görə ki, əvvəla, suya girməyəydi, ikincisi də, o, kimin nəyinə gerekdi. Hələ ki belə bir hadisə baş verməmişdi. Əgər baş versəydi, kim bilir, onu xilas etməkdən ötrü, bəlkə, nənəsi suya da tullanmazdı. Doğma olsaydı, başqa məsələ, axı nənəsi ona yad deyirdi. Yad elə yaddır, istəyirsən ağzının tikəsini yedirt, istəyirsən onu gözün üstə saxla. Yad... Bəlkə, o, yad olmaq istəmir. Onda necə? Axı nə üçün məhz onu yad hesab eləsinlər? Bəlkə, o yox, nənə özü yaddır?

Nə isə, bu haqda sonra, babanın dəhnəsi də qalsın sonraya...

Bəli, günlərin bir günü, oğlan dağdan enən avtodükənə və onun arxasınca burum-burum qalxan tozanağı gördü. Ona çanta alınacağını yaqın bilirmiş kimi, çox sevincək oldu. Elə o saat da sıçrayıb sudan çıxdı, şalvarını cılız qılçalarına keçirdi, bədəni yaş, gömgöy göyərmiş halda – çayın suyu soyuq idi – cıqırla həyəətə sarı götürüldü ki, avtodükənənin gəlməsini hamıdan əvvəl xəbər versin.

Oğlan sürətlə qaçır, kolların üstündən hoppanır, tullanıb aş bilmədiyi qayalıqların yanından keçirdi və heç yerdə – nə hündür otların, nə də daşların önündə bir an belə ləngimirdi. Halbuki daşların heç də adi olmadığını bilirdi. Onlar inciyər, hətta badalaq da vura bilərdilər. O, Xix-miş dəvə adlandırdığı, yarıyacan torpağa pərçimlənmiş hür-güclü sarı qranit qayanın yanından qaçaraq keçəndə dedi: “Maşın-mağaza gəlib. Sənə sonra baş çəkərim”. Adətən, oğlan öz dəvəsinin hür-gücünə əl vurmada onun yanından ötüb-keçməzdi. Babası lüməquyruq yabısı ilə necə rəftar edərdisə, o da eləcə, ərkyana sahib kimi öz dəvəsinin belinə bir-iki dəfə ehmalca vurur, sonra da elə-belə, ayaqüstü deyərdi: “Sən gərək bir az gözləyəsən, mən iş dalınca gedirəm”. Onun bir nəhəng qayası da vardı, yarısı ağ, yarısı qara, alaca daşdı, ortası çökük, at kimi belinə minmək olurdu. Bir daş da vardı – “Canavar”. Canavara

çox oxşayırdı, bombozdu, çallamışdı, gur yallı, qalın əmgəkli idi. Oğlan sürünə-sürünə ona yaxınlaşar, nişan alardı. Lakin ən sevimli daşı “Tank” idi. Suların yuyub yediyi çay sahilinin qaşındakı sarsılmaz qaya. Adama elə gəlirdi ki, “Tank” bu saat sahildən aşağı atılacaq, çay çağlayacaq, ləpədüyənələr bəyaz köpüklərə qərq olacaqdı. Axı tanklar kinoda bax beləcə gedirlər; sahildən suya cumurlar və get ki, gedəsən... Oğlan bir-iki filmə baxmışdı, ona görə də gördüklərini yadında möhkəm saxlamışdı. Babası hərdən öz nəvəsini dağın arxasındakı, onlarla qonşu olan cins mallar sovxozunun fermasına kinoya baxmağa aparardı. Sahildə çayı yarib keçməyə müntəzir dayanan “Tank” da buna görə peyda olmuşdu. Digər nəcib, yaxud nanəcib, hətta bic və yaxud səfeh daşlar da vardı.

592

Bitkilər arasında da “əzizləri”, “cəsurları”, “qorxaqları”, “ziyankarları” və digərləri var idi. Məsələn, tikanlı süngər onun əsas düşməni idi. Oğlan gündə neçə dəfə onu dibdən qırıb atırdı. Ancaq bu döyüş bitmək bilmirdi, süngər təzədən cücərib artır, boy verib qalxırdı. Çöl sarmaşığı isə alağ otu olsa da, ən ağıllı və şən bitki idi. Səhəri hamıdan yaxşı onlar qarşılayırdı. O biri otlar nə səhər qanırdılar, nə axşam. Onlar üçün fərqi yox idi. Sarmaşıqlar isə günəş ziyaları canlarını qızdıran kimi gözlərini açır, gülümsəyirdilər. Əvvəlcə bir gözü, sonra ikincisi açılır, nəhayət, sarmaşığın bütün burumları bir-birinin ardınca pardaqlanırdı. Ağ, açıq-mavi, yasəmənli, cürbəcür... Əgər onların yanında lap sakit otursan, sənə elə gələr ki, sarmaşıqlar oynayan kimi nə barədə isə astadan pıçıldaşırlar. Hələ qarışqalar da bundan agahdırlar. Səhər-səhər onlar sarmaşıqların gövdəsini qıyıb, çiçəklərin öz aralarında nə haqda danışdıqlarını dinləyirdilər. Bəlkə də, onlar yuxularını nəql edirdilər?

Gündüzlər, adətən, günortaçağı oğlan sıx pöhrəli şirəlcin kolluğuna gedib girərdi. Şirəlcinlər hündür olur, çiçəkləmir, ancaq ətirlidir, adacıqlar şəklində – kom-kom bitir, başqa otları yaxına buraxmırlar. Şirəlcinlər dostluqda vəfalıdır. Xüsusilə nisgilli olanda, ağlamaq istəyəndə heç kəs görməsin deyə, şirəlcinlikdə rahatca gizlənmək olur. Onların çoxusu meşəyanı şamlığın ətrini xatırladır. Şirəlcinlik isti və sakit olur. Ən ümdəsi isə – onlar gölün qabağını kəsmir.

Arxası üstə uzanıb səməyə tamaşa etmək gərək. Əvvəlcə, göz yaşları içində heç nəyi sezmə. Sonra buludlar üzüb gələcək və xəyalındakıların hamısını yuxarıda bir-bir ayırd edəcəklər. Buludlar bilirlər: sənin əhvalın o qədər də yaxşı deyil, harayasa çıxıb getmək və ya uçmaq arzusundasən, istəmirsən ki, səni tapalar, istəyirsən, köks ötürüb ah-vay eləsinlər, deməzsənmi, uşaq gör necə də yoxa çıxdı, indi haradan tapacağıq onu?.. Özü də bu hadisə baş verməsin deyə, sən yoxa çıxmıyasan deyə, sakitcə uzanıb, buludlara məftun-məftun baxasan deyə, buludlar dönüb istəmədiyin hər şeyə çevriləcəklər. Eyni cür buludlardan ən müxtəlif şeylər əmələ gəlir. Buludların nə təsvir etdiyini, gərək, tanıya biləsən.

Şirəlcinlikdə isə sakitlik idi, onlar göyün qabağını kəsmirdilər. Bəli, belədir ətirli şirəlcinlər...

Oğlan bitkilər haqqında hələ cürbəcür başqa şeylər də bilirdi. Subasar çəməndə bitən gümüşü ağota yazığı gəlirdi. Qəribə idi bu ağotlar! Yelbeyindirlər. Onların ipək kimi yumşaq süpürgəcikləri küləksiz keçinə bilmir. Bir himə bənd olub gözləyirlər – yel hansı səmtə əsərsə, onlar da o tərəfə əyilirlər. Özü də, hamısı bir nəfər kimi, bütün çəmən, sanki, komanda ilə baş əyir. İşdir, əgər yağış yağsa və ya tufan qopsa, ağotlar başlarını dürtməyə yer tapmırlar. Yellənirlər, yerə yatırlar, torpağa yapırırlar. Ayaqları olsaydı, bəlkə də, baş götürüb ilim-ilim itərdilər... Lakin onlar riyakarlıq edirlər. Tufan sakitləşən kimi səfeh ağotlar yenə də özlərini yelə verirlər – külək hara, onlar da ora...

Dostsuz-tanışsız oğlan o adi şeylər arasında tək-tənha yaşayırdı, tək-cə avtodükan bütün olub-keçənləri ona unutturur, özünə tərəf başılovlu qaçmağa vadar edirdi. Ayrı nə söz ola bilərdi, avtodükan sənin üçün elə-belə daş-maş, ot-mot deyildi. Nələr yoxdu bu avtodükanda, nələr!

Oğlan özünü evə yetirəndə, avtodükan evlərin arxa tərəfindən həyətə yaxınlaşırdı. Məntəqədə evlərin üzü çaya tərəf idi, qapı-baca sahəsi enişaşağı lap sahələ meyillənirdi, çayın o tayında isə suyun yuyub açdığı uçurumdan başlayaraq sərt yamaclar boyu dağlara meşə dırmaşırdı və məntəqəyə yeganə giriş yolu evlərin arxasındandı. Oğlan özünü vaxtında yetirməsəydi, heç kəs bilə bilməzdi ki, avtodükan artıq buradadır.

Bu vaxt kişilərdən heç kəs yox idi, hamısı səhər tezdən dağılıbmışdı. Arvadlar ev işləri ilə məşğul idilər. Oğlan özünü açıq qapılara yetirib bərkdən qışqırdı:

– Gəldi! Maşın-mağaza gəldi!

Arvadlar çaxnaşdılar. Gizləyib saxladıqları pulu axtarmağa cumdular. Biri-birini ötərək bayıra atıldılar. İşə bax ha, hətta nənə də onu tərifləyəsi oldu:

– Görün bizim oğlan gözdən necə də itidir!

Oğlan, avtodükkanı özü gətiribmiş kimi, məmnun idi. Bir də ona görə xoşbəxt idi ki, onlara bu xəbəri özü çatdır-mışdı, ona görə xoşbəxt idi ki, həyatə onlarla birgə qaç-mışdı, ona görə xoşbəxt idi ki, onlarla birgə avtodükkanın açıq qapısına sarı yanaşırdı. Lakin basabasda arvadlar onu tez-cə unudular. Başları qarışıqdı. Mal çoxdu – gözləri dörd olmuşdu. Vur-tut üç arvad vardı: nənəsi, doğma xalası Bekey – məntəqənin ən böyük adamı qoruqçu Orozqulun arvadı və qucağında qızcıqaz, köməkçi fəhlə Seyidəhmədin cavanəzən arvadı Gülcəmal. Cəmi üç arvad. Elə çaxnaşma salmışdılar, malları elə qapışdırır, ələk-vələk edirdilər ki, avtodükkanın satıcısı onların növbəyə durmasını və bir ağızdan qırıldamamasını tələb etdi.

Lakin onun sözləri arvadlara o qədər kar eləmədi. Onlar əvvəlcə əllərinə keçəni götürürdülər, sonra seçməyə başladılar, sonra isə seçdiklərini də qaytarırdılar. Seçir, ayırır, geyib baxır, höcətləşir, şəkk eləyir, bir şey barədə dönə-dönə sorğu-sual aparırdılar. Biri xoşlarına gəlmirdi, başqası baha idi, üçüncünün rəngi ürəklərinə yatmırdı... Oğlan kənarda dayanmışdı. O darıxdı. Qeyri-adi bir şey həsrəti də, dağda avtodükkanı görərkən onu bürüyən sevinc də yoxa çıxdı. Avtodükkan birdən onun gözlərində cürbəcür köhnə-möhnə şeylərlə dolu adi maşına çevrildi.

Satıcı dilxor oldu! Bu arvadlar, deyəsən, bir şey almaq niyyətində olan adamlara oxşamırdılar. Dağı-daşı basabasa bu uzaq yolu nə üçün gəlmişdi?

Elə də oldu. Arvadlar kənara çəkilməyə başladılar, odalovları söndü, hətta, elə bil, yorulub əldən düşdülər. Bir-birinin qabağındamı, yoxsa satıcının yanındamı, nədənsə, özlərinə bəraət qazandırmağa başladılar. Birinci, nənə şikayətləndi ki, pul yoxdur. Əgər nəğd pulun yoxsa, mal da ala bilməzsən. Bekey xala ərindən xəbərsiz bahalı şey almağa

cəsarət eləmədi. Bekey xala dünyanın ən bədbəxt qadını idi, uşağı olmurdu, buna görə də Orozqul kefli olanda onu döyürdü, baba da xiffət eləyirdi, axı Bekey xala babanın qızıydı. Bekey xala bir neçə xırda-xuruş aldı və iki şüşə araq götürdü. Çox nahaq yerə, özünə pis olacaqdı. Nənə özünü saxlaya bilmədi, satıcı eşitməsin deyə, astadan pıçıldadı:

- Durduğun yerdə özün öz başına niyə bəla açırsan?
- Özüm bilərəm, – Bekey xala ağzından vurdu.
- Səfəhin biri səfeh, – nənə bu dəfə bir qədər də yavaşdan, ancaq hiddətlə donquldandı. Satıcı olmasaydı, Bekey xalanın dərslərini necə verərdi. Uf, onlar elə söyüşürdülər ki!..

Cavanəzən Gülcəmal araya girdi. O, satıcıya izah elədi ki, onun Seyidəhmədi tezliklə şəhərə köçməyə hazırlaşır, şəhərdə pul lazım olacaq, ona görə də bədxərclik eləmək istəmir.

Onlar avtodükənin qabağında beləcə çaxnaşma saldılar, satıcı demişkən, “qəpik-quruşluq” mal aldılar və dağılışıb getdilər evlərinə. Məgər bu, alverdi? Satıcı arvadların ardınca tüpürdü, ələk-vələk edilmiş malları yığışdırmağa başladı ki, sükan arxasına keçib yola düşsün. Elə bu vaxt oğlan gözünə dəydi.

– Pələqulaq, nə var? – deyə soruşdu. Oğlanın sallaq qulaqları, nazik boynu, iri, yumru başı vardı. – Bir şeymi almaq istəyirsən? Onda tez ol, bağlayıram. Pulun var?

Satıcı sözgəlişi soruşdu, oğlan isə ədəblə cavab verdi:

– Yox, əmican, pulum yoxdur, – sonra da başını buladı.

– Mən də elə bilirəm, varındır, – satıcı özünü bilməməzliyə vurub söhbəti uzatdı. – Axı buradakılar hamısı varlıdır, ancaq özünüzi kasıb göstərirsiniz. Cibindəki pul deyil?

– Yox, əmican, – oğlan əvvəlki kimi səmimi və ciddi cavab verdi, cırıq cibini çevirdi, ikinci cibinin ağzı büsbütün tikilmişdi.

– Deməli, pulların yırtıqdan tökülüb. Get, gəzdiiyin yerlərdə axtar. Taparsan.

Onlar susdular.

– Kimin uşağısan? – Satıcı yenə sorğuya tutdu. – Qoca Möminün deyilsən ki?

Oğlan başını tərpətdi.

– Onun nəvəsisənmi?

– Bəli. – Oğlan yenə başını tərpətdi.

– Anan haradadır?

Oğlan heç nə demədi. O, bu barədə danışmaq istəmirdi.

– Anan özü haqda bir xəbər bildirmir. Özün bilmirsən?

– Bilmirəm.

– Atan necə? Ondan da xəbərin yoxdur?

Oğlan susdu.

– Dostum, bu nədir, sən niyə heç nə bilmirsən? – Satıcı zarafatla onu məzəmmət elədi. – Nə isə, belədir belə olsun.

– O bir ovuc konfet götürüb oğlana uzatdı. – Al, özün də sağ ol.

Oğlan utandı.

– Al, al. Ləngitmə məni. Getməliyəm.

Oğlan konfetləri cibinə qoydu, özü də maşının ardınca qaçmaq, avtodükənə yoladək ötürmək fikrində idi. O, yəndəmsiz, olduqca tənbel, qıllı Baltek köpəyi səslədi. Orozqul hey qəsdlədir, onu gülləylə vurub öldürmək istəyirdi. “Belə iti qapıda niyə saxlayan”, – deyirdi. Baba da yalvar-yaxar edirdi ki, hələlik ona dəyməsin: bir çoban iti gətirər, sonra Balteki aparıb azdırar. Baltekin dünya-aləm vecinə deyildi: tox olanda yatardı, ac olanda isə, yaxın oldu, yad oldu, məhəl qoymadan yalmanardı, təki yeməyə ona bir şey ataydılar. Baltek belə köpək idi. Hərdən də dərində maşınların ardınca qaçardı. Düzdür, çox getməzdi. Bir qədər götürülərdi, az sonra qəflətən dönüb evə sarı yortardı. Vecsiz it idi. Lakin itlə qaçmaq tək qaçmaqdan yüz dəfə yaxşıydı. Hər necə olsa da, yenə itdir...

Oğlan satıcıdan xəlvət, ehmalca Baltekə bir konfet atdı. “Bax ha, – köpəyi xəbərdar elədi, – çox qaçmalı olacağıq”. Baltek zingildədi, quyruğunu buladı – yenə istəyirdi. Ancaq oğlan bir daha konfet atmağa cəsarət eləmirdi. Kişinin xətrinə dəyərdi, bir ovuc konfeti it üçün verməmişdi ki...

Və elə bu zaman baba gəlib çıxdı. Qoca arıxanaya getmişdi. Oradan isə evlərin dal tərəfi görünmürdü. Özü də iş elə gətirdi ki, avtodükən getməmiş, baba vaxtında özünü yetirdi. Yoxsa nəvəsinin çantası olmayacaqdı. Oğlanın bəxti gətirmişdi.

Ahıl və ağsaqqalların Qıvraq Mömün adlandırıdığı Mömün kişini mahalda hamı tanıyırdı, o da hamıya bələd idi. Belə bir ləqəbi Mömün az-çox tanıdığı adamların hamısına göstərdiyi istiqanlılığı üçün, hamının karına gəldiyinə,

imdadına yetişdiyinə görə qazanmışdı. Lakin bu da vardı ki, onun yaxşılıqlarının, pulsuz paylanılan qızıl kimi, heç kəsin yanında qədir-qıyməti yoxdur. Heç kəs Mömünə, onun yaşıdlarına bəslənilən kimi hörmət-izzətlə yanaşmırdı. Onu saya salan olmurdu. Buqə tayfasından adlı-sanlı bir qocanın böyük yas məclisi düşəndə – Mömün də buqə nəslindən idi, bununla çox fəxr edirdi və öz tayfasından bir nəfərin də yasını buraxmazdı – ona heyvan kəsməyi, hörmətli qonaqları qarşılamağı, atdan düşənə kömək göstərməyi, çay paylamağı, bəzən hətta odun yarmağı, su daşımağı tapşırdılar. Məgər qonaqlı-qaralı böyük yas yerlərində iş qəhət idi? Mömünə tapşırılan hər işi o vaxtli-vaxtında, asanlıqla görərdi və ən başlıcası isə, başqaları kimi, heç bir işdən boyun qaçırmazdı. Bir qoşun qonağı qarşılayıb, onlara yemək paylamalı olan aul cavanları, Mömünün işin öhdəsindən necə gəldiyini görəndə deyərdilər:

– Qıvraq Mömün olmasaydı, görəsən, biz neylərdik!

Nəvəsi də yanında, uzaq yerdən gəlmiş bu ahıl kişi, bəzən də cavan bir çayçının əlinin altında işləməli olurdu. Mömünün yerinə başqası olsaydı, təhqirdən bağı çatlayardı. Mömünün isə heç vecinə də deyildi!

Heç kəs də təəccüblənmirdi ki, qonaqların qulluğunda qoca Qıvraq Mömün durur, bax, elə buna görə də o, bütün ömrü boyu Qıvraq Mömün olaraq qalıb. Qıvraq Mömün olduğu üçün təqsirkar özüydü. Əgər yad bir adam heyrət edib deyəndə ki, bu aulun cavanları qırılıbmı, sən yaşda kişi arvadların buyruğuna baxırsan, Mömün belə cavab verərdi: “Mərhum mənim qardaşımdı. (O, buqələrin hamısını özünə qardaş bilərdi. Buna qalsa, buqələr başqa qonaqlara da eyni dərəcədə “qardaş” sayıla bilərdi.) Onun yasında mən də işləməsəm, bəs kim işləyəcək? Axı biz buqələr ulu nənənin – Buynuzlu ana maralın öz nəslindənik. O füsunkar ana maral isə sağlığında da, əbədiyyət dünyasında da bizə dostluğu tövsiyə edib...”

Qıvraq Mömün bax, belə Mömün idi!

Qocalar da, cavanlar da ona “sən” deyər müraciət edərdilər, ona sataşmaq da olardı – qoca inciməzdi; onun sözünü rədd etmək də olardı – qoca söz qaytarmazdı. Haqlı sözdür: özünə hörmət etdirməyi bacarmayanın camaat günahından keçmir. O isə bunu bacarmırdı.

Həyatda onun əlindən çox şey gəlirdi. Dülğərlik edərdi, sərraclıq edə, taya vurardı; cavanlıqda kolxozda elə tayalar qurardı ki, qışda onu sökməyə heyifsilənərdilər; yağış tayanın üstündən aşağı elə axardı ki, elə bil, qaz belindən su süzülərdi. Qar isə qoşaçatılı dama yağan kimi yatardı onun ilanyalı tayalarının üstünə. Mühəribə dövründə əmək batalyonunda xidmət edəndə Maqnitoxorsk zavodunun divarlarını hörmüşdü, staxanovçu kimi ad çıxarmışdı. Qayıtdı, məntəqədə ev tikdi, meşəçiliklə məşğul oldu. Köməkçi fəhlə olmasına baxmayaraq, əslində, meşənin qarovulunu da o çəkirdi. Onun kürəkəni Orozqul tez-tez qonaqlıqlara gedirdi. Elə ki böyüklərin güzarı buralara düşdü, bu zaman Orozqul özü meşəni də göstərər, ov da təşkil edə, bu işlərdə ixtiyar sahibi olardı. Mal-qaranın dalınca Mömün gedərdi, arıya da o baxardı. Ömrü boyu işlədi Mömün, ancaq özünə hörmət etdirməyi öyrənə bilmədi.

Üstəlik, Mömünün zahiri görkəmi də ağsaqqal yöndəmi deyildi. Nə təkmini, nə vüqarı, nə də sərtliyi vardı. Sadədil adam idi və onun bu qədərbilinməz insan məcazını ilk baxışdan sezmək olurdu. Həmişə belələrinə öyüd veriblər: “Yaxşı olma, yaman ol! Bax, sənə bu da azdır! Bu da azdır! Yaman ol, yaman!” O isə bədbəxtliyindən düzəlmirdi, yaxşı olaraq qalırdı. Gülümsər, qırıq-qırıq sifəti vardı, gözləri isə daim sual edirdi: “Sənə nə lazımdır? Nə lazımsa, sənün üçün eləyim. Qulluğunda hazıram, bircə de görüm, ürəyin nə istəyir?”

Burnu yumşaqdı, ördək dimdiyinə oxşayırdı, elə bil, heç qığırdağı yoxdu. Boyu da uca deyildi, yeniyetmə kimi çevikdi qoca. Saqqal sarıdan da bəxti gətirməmişdi. Çənəsində iki-üç sarımtıl tük vardı.

Bəzən belə olur – bir də görürsən yolla, boylu-buxunlu bir qoca gedir, saqqalı dərz kimi, quzu dərisindən qatlama yaxalıqlı iri kürk geyinib, başında bahalı papaq, altında şahbaz at, yəhəri də gümüş bəzəkli – müdrikdən, peyğəmbərdən nəyi əskikdir, beləsinə baş əymək də qəbahət deyil, belələrinin hər yerdə hörmət-izzəti var! Mömün isə vur-tut Qıvrıq Mömün kimi tanınmışdı. Onun yeganə üstünlüyü bundan ibarət idi ki, kiminsə gözündən düşəcəyindən ehtiyat etmirdi, vəssalam (Bu cür oturmادين, yersiz danışdın, düz cavab vermədin, elə gülmədin, bu, belə olmadı, o, belə deyil, elə yox...). Bu mənada Mömün özü də bilmədən, son dərəcə

xoşbəxt adam idi. Çoxları heç də o qədər xəstəlikdən deyil, nə qədər özlərini olduğundan daha artıq göstərmək azarının əbədi ehtirasından ölürlər. (Kim istəməz ki, ağıllı, ləyaqətli, gözəl, həmçinin zabitəli, adil, səbatlı adam kimi tanınsın?)

Mömün isə belə deyildi. O, qəribə adam idi və onunla olduğu kimi də rəftar edirdilər.

Mömünün bircə şey bərk xətrinə dəyə bilərdi: kiminsə yas mərasimini keçirməkdən ötrü qohum-əqrəbə məşvəretinə onu unudub çağırmasınlar... Belə halda o inciyərdi və ciddi iztirab çəkərdi; özü də buna görə yox ki, onu yada salmayıblar, yox, onsuz da məşvəret zamanı o heç nə həll eləməirdi, yalnız orada iştirak edirdi, ondan inciyərdi ki, qədim adəti yerinə yetirmək borcu pozulurdu.

Mömünün öz dərdi-səri vardı, bunlardan əzab çəkərdi, gecələr bunları xatırlayıb ağlayardı. Yad adamlar bu barədə, demək olar ki, heç nə bilmirdilər. Özününkülərə isə bu ağah idi. Mömün nəvəsini avtodükənin yanında görəndə dərhal anladı ki, oğlan, nədənsə, pərtədir. Satıcı gəlmə adam olduğundan, qoca əvvəlcə ona müraciət etdi. Cəld yəhərdən endi, dərhal iki əlini də satıcıya sarı uzatdı.

– Əssəlam-əleyküm, taciri-müəzzəm! – O, yarızarafat, yarıciddi dedi. – Karvanının qədəmləri uğurludurmu, alverin yaxşı gedirmi? – Mömün sevinc içində satıcının əlini sil-kələyirdi. – Gör nə vaxtdır görüşmürük? Xoş gəlibsən!

Mömünün danışığına, çirkin görkəminə, həmin köhnə kirzə çəkmələrinə, qarısının tikdiyi kətan şalvarına, əzik-bürüşük pencəyinə, yağışdan və günəşdən rəngi solmuş gecə şlyapasına kinayəylə gülümsünən satıcı cavab verdi:

– Karvan karvanlığındadır. Amma bəla burasındadır ki, tacir sizlərə gəlir, siz də baş götürüb meşələrə, dərələrə qaçırsınız. Arvadlarınıza da elə gözağartması vermisiniz ki, qəpik üçün can çəkirlər. Nə qədər mal gətirirsən gətir bura, əlini cibinə salan olmayacaq.

– Bağışla, əzizim, – Mömün pərt halda üzr istədi. – Bil-səydik, gəlibsən, heç yana getməzdik. Pul da ki yoxdur, yoxun üzü qara olsun. Bax, payızda kartofu satırıq...

– Danışsən da! – Satıcı onun sözünü kəsdi. – Yaxşı tanıyıram sizi – üfunət qoxuyan bayları¹. Çəkilmisiniz dağlara,

¹ İnqilabdan əvvəl Orta Asiyada mülkədar, qolçomaq və tacirlərə verilən ad.

torpaq bol, ot bol. Hər tərəf meşə – üç gün gəzib dolanmaq olmaz. Mal-qara saxlayırsan? Arı saxlayırsan? Qəpik xərcləməyə xəsislik edirsiniz. Bax, bu ipək örtüyü al, tikiş maşını da bir dənə qalib...

– Vallah, o qədər pulum yoxdur, – Mömün özünə bəraət qazandırmağa çalışdı.

– Elə bilirsən, inanacağam. Simiclik eləyirsən, qoca, pul yığırsan. Goruna aparacaqsan?

– Vallah, yox. Buynuzlu ana marala and olsun, yoxumdur.

– Onda məxmər al, təzə şalvar tikdirərsən.

– Alardım, and olsun Buynuzlu ana marala...

– Ee, səninlə çənə vurmağın nə mənası! – Satıcı əlini yellədi. – Nahaq yerə gəldim. Bəs Orozqul haradadır?

– Elə səhərdən Aksaya gedəndir. Çobanlarla işi vardı.

– Demək, qonaq gedib, – satıcı bilərəkdən təsdiqlədi.

600

Araya cansıxıcı sükut çökdü:

– Xətrinə dəyməsin, əzizim, – Mömün yenidən dilləndi.

– Payızda, Allah qoysa, kartofu satarıq...

– Payıza hələ çox qalib.

– İndi ki, belədir, bizi qınama. Gəl bir stəkan çay iç.

– Onun üçün gəlməmişəm, – satıcı imtina elədi.

O, furqonun qapısını bağlayırdı, elə bu dəm, itin qulağından yapışib maşının arxasınca qaçmağa hazır vəziyyətdə qocanın yaxınlığında dayanmış nəvəyə baxaraq Mömünə dedi:

– Yaxşı, heç olmasa, çanta al. Oğlanın, yəqin ki, məktəbə getmək vaxtı çatmış olar? Neçə yaşı var?

Mömün bu fikri dərhal bəyəndi: bu inadkar avtodükançıdan, heç olmasa, bir şey alsın, nəvəsinə də, həqiqətən, çanta lazım idi, bu payız məktəbə getməliyi.

– Axı, doğrudan da, belədir, – Mömün vurnuxdu, – heç ağılıma da gəlmirdi. Bəs necə, yeddi tamam olub, səkkizin içindədir. Bir bura gəl, – o, nəvəsinə çağırdı.

Baba ciblərini eşələdi, gizlədiyi beşliyi çıxartdı. Görünür, çoxdan cibindəymiş, qat kəsmişdi.

– Pələqulaq, al. – Satıcı bic-bic oğlana göz vurdu və çantanı ona verdi. – Daha oxumalısan. Əgər savad qazanmasan, babanla həmişəlik dağlarda qalarsan.

– Qazanar! Fəhmli baladır, – Mömün pulun qalığını saya-saya dilləndi.

Sonra təzə çantasını əlində inamsız tutan nəvəsinə baxdı, onu bağrına basdı, astadan dedi:

– Çox əcəb. Payızda məktəbə gedərsən. – Baba qayım, ağır əlini ehmalca oğlanın başına qoydu.

Elə bu zaman oğlanı birdən-birə qəhər boğdu və babasının arıqlığını, onun paltarından gələn tanış qoxunu duydu. Ondan quru ot və iş adamının tər iyi gəlirdi. Bəlkə də, həyatda ona ən sədaqətli, etibarlı, doğma olan, onun üçün canını belə əsirgəməyən yeganə bir adam vardı, o da belə sadəlövh, qərribə qoca kişi idi ki, ağıllılar onu Qıvrıq Möminləqəbi ilə çağırırdılar... Nə olsun ki? Hər necə olsa da, yaxşı ki, hər halda, öz babası vardı.

Oğlan, ağılına da gətirməzdi ki, onun sevinci bu qədər böyük ola bilər. İndiyədək o, məktəb haqqında düşünmürdü. İndiyədək o, məktəb uşaqlarını yalnız babası ilə dağlar arxasındakı İssikkul göl kəndlərinə, hörmətli buq qocalarının yasına gedəndə görmüşdü. Özü də bu andan etibarən, oğlan çantanı əlindən yerə qoymurdu. O, dərhal sevinclə, qürrəylə qaçaraq bütün məntəqə sakinlərinə baş çəkdi, əvvəlcə nəvəsinə göstərdi – bax, deməzsənmi, babam alıb! Sonra Bekey xalaya göstərdi, o da çantaya görə sevinib, oğlanın özünü təriflədi.

Bekey xalanın nadir hallarda əhvalı xoş olardı. Əksər vaxtları qaşqabaqlı, hirsli olardı, öz bacısı oğluna məhəl qoymazdı, gözüne oğlanı görünürdü... Öz dərdi özünə bəs eləyirdi. Nənəsi deyirdi: “Züryəti olmuş olsaydı, o, tamamilə başqa cür arvad olardı”. Əri Orozqul da eləcə. Onda Mömin baba da indiki kimi olmazdı, ayrı cür adam olardı. Babanın iki qızı vardı – Bekey xala, bir də oğlanın anası – kiçik qızı; buna baxmayaraq, hər halda, öz övladının olmamağı pis şeydir, çox pis. Övladının övladı olmaması daha pisdır. Nənə belə deyir. Gəl onu başa düş...

Bekey xaladan sonra oğlan çantasını cavanəzən Gülcamala və onun qızına göstərmək üçün onlara tərəf qaçdı. Oradan ot çalınan yerə, Seyidəhmədin yanına endi. Yenə də sənə daşın – “Dəvə”nin yanından qaçaraq keçdi, yenə də onun hürgücünü sıgallamağa vaxtı olmadı, “Yəhər”in, “Canavar”ın, “Tank”ın yanından ötdü, sonra hey sahillər, çaytikanı kolluğunun arası ilə uzanan cığırla getdi, nəhayət, çalınmış ot şırımını ilə düz biçənəyə, Seyidəhmədin yanına qaçıb gəldi.

Bu gün Seyidəhməd burada tək idi. Baba öz vərini, üstəlik, Orozqulun da vərini çalıb qurtarmışdı. Onlar çaldıqları otu da aparmışdılar – nənə ilə Bekey xala dırmıqlayıb yığmışdılar. Mömün qotmalamışdı, o da babasına arabaya daşımaqda kömək eləmişdi. Pəyənin yanında iki taya vurmuşdular. Baba onları elə səliqəylə yığmışdı ki, necə yağış olur olsun, içinə keçməzdi. Tayalar daraqla daranıbmış kimi sığallı idi. Hər il belə olurdu. Orozqul ot çalmırdı, hər işi qayınatasının boynuna yükləyirdi, necə olmasa da, özü rəis idi axı. “İstəsəm, – deyərdi, – ikinizi də birdən işdən qovaram”. Bu sözləri babaya və Seyidəhmədə deyirdi. Kefli olanda belə səfehləyirdi. Babanı qovmazdı. Onda bəs kim işləyəcəkdi? Babasız qalsın, görüm, necə qalacaq! Meşədə, xüsusilə payızda iş çox olur. Baba deyirdi: “Meşə qoyun sürüsü deyil, dağılışıb itməz. Amma ona daha çox gözəl olmaq lazımdır. Ona görə ki, yanğın düşsə, yaxud dağdan güclü sel gəlsə, ağaclar kənara çəkilməz, yerindən tərpənməz, durduğu yerdə məhv olar. Meşəçi də ona görədir ki, ağac tələf olmasın”. Seyidəhmədi də Orozqul qovmaz, çünki dinc adamdır. Heç nəyə qarışmır, höcət eləmir. Ancaq o, sağlam gənc olsa da, tənbəldir, yatağandır. Buna görə də özünü meşəçiliyə verib. Baba deyir: “Sovxozda belə oğlanlar maşın sürür, traktorla yer şumlayır”. Seyidəhmədin isə bağçasında kartofu cücü basıb. Əliuşaqlı Gülcəmal bağ-bostanı özü becərməli olub.

Ot çalımının başlanmasını da Seyidəhməd yubatmışdı. Sırağagün baba bunun üstündə onu bərk danladı: “Ötən qış, – dedi, – sənə yox, heyvanlara yazığım gəldi. Ona görə də ot bölüb verdim. Əgər bu dəfə də mən qocanın otuna göz dikmisənsə, indidən de, sənün üçün də ot çalım”. Deyəsən, söz kar eləmişdi, səhər tezdən Seyidəhməd də əlinə dəryaz almışdı.

Arxadan iti addım səsi eşidən Seyidəhməd dönüb baxdı, köynəyinin qolu ilə üzünü sildi.

– Sən haradan belə? Məni çağırırlar-nədir?

– Yox. Çantam var. Budur. Babam alıb. Məktəbə gedəcəyəm.

– Elə bundan ötrü qaçıb bura gəlmişən? – Seyidəhməd qəhqəhə çəkdi. – Mömün baba belədir, – barmağı ilə gicgahını göstərdi, – sən də ona çəkmişən. Yaxşı, ver

görüm, necə çantadır? – O, kilidi şaqqıldatdı, çantanı əli ilə otərəf-butərəfə çevirib baxdı, qaytardı, istehza ilə başını buladı, səsinə qaldırdı. – Yaxşı, de görüm, sən hansı məktəbə gedəcəksən? Haradadır sənin o məktəbin?

– Necə yəni hansı məktəbə? Fermadakına.

– Yəni Celesaya gedəcəksən? – Seyidəhməd təəccübləndi. – Axı oraya dağı aşıb keçsən, beş kilometrdən az olmaz.

– Babam dedi ki, mənə atla aparıb-gətirəcək.

– Hər gün gedib-gələcək? Qoca səfəhləyib... Elə onun özünün də məktəbə getmək çağıdır. Səninlə bir partada oturur, dərslər qurtaranda da – haydı geriye! – Seyidəhməd gülməkdən uğundu. O, Mömün babanı nəvəsi ilə bir məktəb partasında yanaşı oturan təsəvvür etdikcə qəşş elədi.

Oğlan pərt halda susdu.

Seyidəhməd izah elədi:

– Yaxşı, küsmə, mən elə-belə, gülmək üçün deyirdim!

O, oğlanın burnuna yüngülvari çırtma vurdu, başındakı baba furajkasının günlüyündən tutub gözüünün üstünə basdı. Mömün meşəçi furajkasını başına qoymurdu, utanırdı (“Nə olub, rəis-zad deyiləm ki? Mən öz qırğız papağımı heç nəyə dəyişmərəm”). Yayda Mömünün başında kənarları solğun qara sətirlə haşıyələnmiş ağ kolpak deyilən “qədimi” keçə şlyapa olardı, qışda isə o, qoyun dərisindən köhnə dəbli tebetey gəzdirdi. Meşə fəhləsinə məxsus formalı yaşıl furajkanı isə nəvəsinə vermişdi, o gəzdirdi başında.

Seyidəhmədin yeni xəbəri belə istehza ilə qarşılamaşı oğlanın xətrinə dəydi. O, qaşqabaqlı halda furajkanın günlüyünü alnına qaldırdı, özü də Seyidəhməd onun burnuna yenə çırtma vurmaq istəyəndə başını kənara əydi və qabardı:

– Əlini çək!

– Ay səni, əcəb hirsliymişsən? – Seyidəhməd qımışdı.

– İncimə. Çantan nəyə desən, dəyər! – Özü də əlini onun çiyinə vurdu. – İndi isə aralaş. Mən hələ ot çalmalıyam, bilirsən nə qədr...

Seyidəhməd ovcuna tüpürüb, yenə dəryazdan yapışdı.

Oğlan isə yenə həmin cıdırıla və yenə də həmin daşların yanından ötərək evə qaçırdı. Daşlarla oynamağa hələlik vaxtı yox idi. Çanta gərəkli şeydi...

Oğlan öz-özüylə danışmağı xoşlayırdı. Amma bu dəfə o, özüne yox, çantaya müraciət etdi: “Sən onun sözünə inanma, mənim babam heç də elə adam deyil. Biclik-zad bilmir və buna görə də ona gülürlər. Çünki babam əsla biclik bilmir. O, səninlə məni məktəbə aparacaq. Sən hələ bilmirsən, məktəb haradadır? Çox da uzaqda deyil. Mən sənə göstərəm. Biz ona Qarovul dağından durbinlə baxarıq. Hələ sənə ağ gəmimi də göstərəm. Ancaq, gərək əvvəlcə dama gedək. Durbinimi orada gizlətmişəm. Buzova baxmalıyam, amma hər dəfə qaçıb gedirəm ağ gəmiyə tamaşa eləməyə. Buzovumuz lap böyüyüb – dartınanda saxlamaq olmur, adət eləyib, inəyi əmmək istəyir. İnək – onun anasıdır, öz südünü əsirgəmir. Başa düşürsən? Analar heç vaxt heç nəyə qızırqanmırlar. Gülcəməl də belə deyir, onun öz qızı var... Tezliklə inəyi sağacaqlar, sonra biz buzovu aparıb otaracağıq. O zaman biz Qarovul dağına dırmaşıb, oradan ağ gəmini görərik. Bilirsən, mən durbinlə də bax, beləcə danışiram. İndi biz üç olacağıq – mən, sən və durbin...”

O beləcə evə qayıdırdı. Çanta ilə danışmaq xeyli xoşuna gəlmişdi. Söhbəti davam etdirmək niyyətində idi, istəyirdi özü barədə danışsın, çanta hələ çox şeyləri bilmirdi. Lakin ona mane oldular. Yan tərəfdən at tappıltısı eşidildi. Ağacların arasından bir atlı çıxdı. Gələn Orozqul idi. O da evə qayıdırdı. Özündən savayı, heç kəsə etibar eləmədiyi boz atı Alabaşın belində, döşlüyü cingiltili gümüş asmalı, mis üzəngili səfər yəhərinə yayxanmışdı.

Orozqulun şlyapası peysərinə enmişdi, xırda tük basan qırmızı alnı açıq qalmışdı. İsti, Bürkölü havada onu mürgü basmışdı. Yol gedə-gedə yatırdı. Rayon rəhbərliyinin qiyafəsinə oxşar, yöndəmsiz tikilmiş məxmər kitelinin bütün düymələri açılmışdı. Göbəyində ağ köynəyi kəmərin altından çıxmışdı. O, tox və kefli idi. Bir az əvvəl qonaqlıqda olmuş, köpüncə kumis içmiş, ət yemişdi. Yay vaxtları ətraf yaylaqlardakı çobanlar və ilxıçlar tez-tez Orozqulu qonaq edirdilər. Onun köhnə dost-taşıları vardı. Amma onu bir niyyətlə qonaq çağırırdılar. Orozqul lazımlı adam idi. Xüsusən dağda ola-ola kənddə ev tikənlər üçün; sürünü başlı-başına buraxıb gedə bilməz, tikinti materiallarını haradan tapacaqdı? Hər şeydən də əvvəl taxta-şalbanı? Lakin Orozqulu razı

salanda, onda görərdin qoruq meşədən iki-üç seçmə tir verdi sənə, apar, get arxayınca. Yox, belə eləməsən, dağlarda başın sürüyə qarışar, evin də bir əsrə tikilib qurtarmaz...

Ağırlaşmış, təşəxxüslü Orozqul uzunboğaz xrom çəkmələrinin ucunu üzəngiyə saymazıyana dirəyərək, yəhərdə mürgü vura-vura yol gedirdi.

Oğlan çantanı yellədə-yellədə gözlənilmədən qabağına yüyürəndə, az qalmışdı, atdan yıxılısın.

– Orozqul əmi, çantam var! Məktəbə gedəcəyəm. Bax çantama!

– Səni görüm!.. – Orozqul qorxmuş halda yüyəni dartıb söydü.

O, yuxusuzluqdan və sərxoşluqdan qan çəkmiş gözlərini oğlana zillədi:

– Sən burada neynirsən, haradan belə?

– Mən evə gedirəm. Çantam var, onu Seyidəhmədə göstərirəm. – Oğlan zəif səslə cavab verdi.

– Yaxşı, oyna. – Orozqul deyindi və yəhərdə inamsız halda yırğalanaraq, yoluna davam etdi.

Başqalarına düjün-düjün züryət bəxş etdiyi halda, Allah bu tale küskününə öz belindən gələn bir oğulsa verməmişdi, ata-anasının atıb getdiyi, arvadının bacısı oğlu olan bu gədə və onun andıra qalmış çantasını görünürdü Orozqulun gözüne?..

Orozqul fısıldayıb hiçqırdı. Qubar və qəzəb onu boğurdu. Heyifsilənirdi ki, ömrünü nişanəsiz başa vuracaq və bu dəm onun ürəyində arvadının sonsuzluğuna qəzəbi lap coşdu. O məlun arvadı neçə il idi, qısır gəzirdi.

“Gör sənə neylərəm!” – Orozqul xəyalən onu hədələdi, ətli yumruqlarını düydü, hönkürüb ağlamasın deyə, qəhərini içində boğub inildədi. Bilirdi işini, qayıdan kimi onu döyəcəkdi. Orozqul içəndə həmişə belə olurdu; bu öküz boyda kişi dərdədən və qəzəbdən ağılını itirirdi.

Oğlan çıxırla onun ardınca gedirdi. O, qəflətən Orozqul gözdən itəndə heyretə gəldi. Orozqul isə çaya sarı dönüb, atdan düşdü, yüyəni atıb hündür otların arası ilə irəlilədi. O, ləngər vura-vura, əyilərək gedirdi. Əlləri ilə üzünü örtüb, başını çiynləri arasına çəkərək gedirdi. Çayın qırağına çatanda Orozqul çömbəldi. Ovcunu çay suyu ilə doldurub üzünə çırpdı.

“Görünür, istidən başağrısı tutub” – Orozqulun hərəkətlərinə göz qoyan oğlan belə qənaətə gəldi. O bilmirdi ki, Orozqul ağlayır və hıçqırıqlarını kəsə bilmir. Ona görə ağlayırdı ki, qabağına yüyürən öz doğma oğlu deyildi, ona görə ağlayırdı ki, çantalı oğlana bir neçə kəlmə adam kimi söz demək üçün özünü ələ ala bilməmişdi.

2

Qarovul dağının kəlləsindən ətrafın geniş mənzərəsi açılırdı. Oğlan qarniüstə uzanıb, durbini gözüinə uyğunlaşdırırdı. Bu, çox yaxşı göstərən səhra durbini idi. Nə vaxtsa babasına uzun müddət meşə məntəqəsində işlədiyinə görə mükafat vermişdilər. Qoca durbin gəzdirməyi sevmirdi: “Öz gözlərim bundan pis görmür”. Nəvəsinin isə xoşuna gəlirdi.

Bu dəfə o, dağın başına durbin və çanta ilə gəlmişdi.

Əvvəlcə şeylər oynadı, kiçik dairəvi şüşə gözdə bir-birinə qarışıdı, sonra birdən aydınlaşdı və hər şey öz yerində dayandı. Bu olduqca maraqlı idi. Oğlan nəfəsini çəkib sakit dayandı ki, tapdığı fokusu itirməsin. Sonra o, durbini başqa səmtə döndərdi və yenidən hər şey bir-birinə qarışıdı. Oğlan yenə də okulyarı fırlatmağa başladı.

Buradan hər şey görünürdü. Yalnız səmədan aşağıda olan ən uca qarlı zirvələr də. Dağların arxasında onlar, bütün dağlardan və bütün yer üzündən ucada qərar tutmuşdular. Qarşı zirvələrdən aşağıdakı dağların yamacları meşəlikdi. Ətəkləri qalın cəngəllik, yuxarıları qaraşamlıq. Güngəy dağları da günəşlə üzbəüz dayanmışdı; Güngəyin yamaclarında otdan savayı, heç nə bitmirdi. Göl tərəfdəki nisbətən alçaq dağlar isə büsbütün çınqıllı, çılpaq yamaclardan ibarət idi. Yamaclar vadiyədək enirdi, vadi isə göldə birləşirdi. Elə həmin tərəfdə tarlalar, bağlar, kəndlər uzanıb gedirdi... Yaşıl əkin sahələri arasında ala-tala sarı yerlər gözə dəyirdi – biçin yaxınlaşırdı. Yollarda balaca avtomobillər siçan kimi şütüyürdülər, onların arxasınca uzun toz quyruqları burulurdu. Yerin ən ucqar bucağında, gözün sezə biləcəyi son həddə, qumlu sahil yolağından o tərəfdə sinəsi qabarmış gölün tünd-mavi əyriliyi göyərirdi. O, İssıkkul göl

idi. Orada su ilə səma birləşirdi. Oradan o yana heç nə yox idi. Göl sakit uyumuşdu, bərq vururdu, kimsəsiz idi. Yalnız sahilə ləpədən oynatdığı ağ köpük güclə sezilirdi.

Oğlan bu tərəfə çox baxdı, çantaya dedi: “Ağ gəmi görünmədi. Gəl məktəbimizə bir də baxaq”.

Buradan dağın arxasındakı qonşu dərə bütövlükdə yaxşı görünürdü. Durbinlə baxanda hətta evin qabağında, pəncərənin altında oturan qarının əlindəki iplik də aydın nəzərə çarpırdı.

Celasay dərəsində meşə yoxdu, qırılandan sonra yalnız orada-burada tənha, qocaman şam ağacları qalmışdı. Bir vaxtlar buralar meşəlik imiş. İndi damı şiferli mal-qara tövlələri cərgələnmişdi, iri peyin topaları və küləş tayaları gözə dəyirdi. Burada südçülük fermaları üçün cins düyələr bəslənirdi. Elə orada, mal-qara tövlələrindən azca aralıda gödəkcik bir küçə vardı – maldarların qəsəbəsi. Küçə əynəmli təpədən aşağı meyillənirdi. Küçənin lap kənarındaca kiçik bir bina vardı, görkəmindən bilinirdi ki, yaşayış evi deyil. Dördillik məktəb bu, elə özü idi. Yuxarı sinif uşaqları oxumağa sovxozdakı internat-məktəbə gedirdilər. Burada isə balacalar oxuyurdular.

Oğlan qəsəbədə olmuşdu, boğazı ağrıtanda babası ilə feldşerin yanına getmişdi. İndi o, durbinlə boz kirəmitli, tənha əyri borulu, üzərində əl ilə “Məktəb” yazılmış faner lövhəli kiçik binaya zəndlə baxırdı. O oxuya bilmirdi, ancaq ağıla gəlirdi ki, məhz bu söz yazıla bilər. Durbində ən kiçik şeylər belə ən xırda təfərrüatı ilə aydın görünürdü. Divarın suvağı üzərində cızılmış qarışıq sözlər, kağız yapışdırılmış pəncərə şüşəsi, eyvanın şişib qabarmış, kələ-kötür taxtaları... O, əlində çanta bura necə gələcəyini, indi cəftəsindən iri qıfıl asılan bu qapıdan içəri necə addımlayacağını təsəvvürünə gətirdi. Bəs orada, qapının arxasında nələr olacaqdı?

Məktəbə baxıb qurtarandan sonra oğlan yenə durbini gölə sarı yönəltdi. Orada isə hər şey əvvəlki kimi idi. Ağ gəmi hələ gözə dəymirdi. Oğlan dönüb, arxası gölə oturdu, durbini kənara qoyaraq aşağı, dağın dibinə baxmağa başladı. Aşağıda, dağın lap dibiyə uzun dərəboyu gümüşü kandarlı çay kükrəyərək axırdı. Çayla yanaşı sahilə yol uzanırdı və çayla birlikdə yol da dərə döngəsinin arxasında gözdən itirdi. O biri sahil yarıqanlı və meşəli idi. San-Taş

meşə qoruğu məhz buradan başlayır, dağların qarlı başınadək yüksəlirdi. Şam ağacları bütün ağaclardan yuxarıda bitmişdilər. Tünd, biz-biz yarpaqlı o şamlar silsilə dağların qılcılarında, qarın, qayaların arasında dimdik dayanmışdılar.

Məntəqənin həyatindəki evə, mərəyə və onun yanındakı tikililərə baxanda oğlanın gülməyi tuturdu. Yuxarıdan onlar balaca, yastı-yapalaq görünürdü. Məntəqədən o tayda, sahil boyunda öz tanış daşlarını gördü. Onların hamısını – “Dəvə”ni, “Canavar”, “Yəhər”i, “Tank”ı – birinci dəfə buradan, Qarovul dağının başından durbinlə seyr etmişdi, elə adlarını da o zaman qoymuşdu.

Oğlan bic-bic gülümsədi, ayağa qalxıb həyətə sarı bir daş atdı. Daş bir qədər aralıda dağın belinə düşdü. Oğlan yenə də öz yerində oturub, durbinlə məntəqəyə baxmağa başladı. Əvvəlcə iri linza tərəfdən balaca gözüne baxdı – evlər lap uzaqlara çəkilib getdi, oyuncaq qutularına çevrildi. İri qayalar dönüb xırdalaşdı. Babasının çayın dayazlığındakı dəhnəsi lap gülünc göründü. Sərçənin topuğundan olardı. Oğlan gülümsündü, başını buladı və cəld durbinini çevirdi, okulyarı fırladı. Onun sevimli daşları nəhəngləşərək, elə bil, alınlarını durbinin şüşəsinə dirəmişdilər. “Dəvə”, “Canavar”, “Yəhər”, “Tank” elə heybətli idilər ki... Kələ-kötür, çat-çat gövdələrindən dəmrov rəngli ləkələr, ən ümdəsi bu idi ki, oğlanın bənzəttdiyi şeylərə çox oxşayırdılar. “Hələ “Canavar”a bir bax! Hələ “Tank”a bax, tank buna deyərəm!..”

Babanın dəhnəsi qayalardan o tərəfdə, çayın dayazlığında idi. Sahilin bu yeri durbinlə yaxşı görünürdü. Su qənbərliyə – enli dayaz yerə ani olaraq gəlir, aşırımlarda köpüklənib daşır, yenidən çayın qıjovuna axıb tökülürdü. Çayın dayazlığında su dizdən idi. Lakin elə iti axırdı ki, onun kimi belə cansız-çəlimsiz oğlanı asanlıqla çayaşağı aparardı. Axın onu aparmasın deyə, oğlan sahiləki söyüddən yapışardı, özü də kol söyüd lap çayın qırağında bitmişdi – budaqlarının bir qismi quruda idi, o biriləri isə çaya sallanmışdı. Bu da çimməkdi? At kimi, elə bil, cilovlamışdılar. Üstəlik də, nə qədər qanqaralığı və söyüşlər! Nənə babaya deyirdi: “Çay aparsa, özündən küssün, gözümün ucuyla da baxmaram. Çox lazım idi mənə! Atası, anası atıb getdi. Dərdim-sərim özümə bəsdir, daha taqətim tükənib”.

Nə söz ola bilər? Qarı olsa da, sözün düzünü deyirdi. Amma, orası da var ki, yazıq oğlan da heyif olardı. Axı çay lap yaxından, qapının ağzından axırdı. Qarı nə qədər qorxuzsa da, oğlan özünü suya vurarsı olurdu. Bax, elə o vaxt Mömün qərara gəldi ki, çayın dayazlığında daşlardan dəhnə düzəlsin, oğlan burada qorxusuz-hürküsz çimsin.

Qoca Mömün nə qədər daş daşdı, özü də irilərini seçirdi ki, su diyirləlib aparmasın. Onları qarnının üstündə daşıyırdı, suyun içinə girib daşları yan-yana elə düzüürdü ki, su aradan axıb içəri dolsun və eləcə də rahat süzülüb gedə bilsin. Anıq, seyrək saqqallı bu gülməli qoca, tumanı islanıb bədəninə yapışmış halda, bütun günü bu dəhnə ilə əlləşirdi. Axşamlar üzüqoylu düşüb qalır, öskürür, ağrıdan belini düzəldə bilmirdi. Bax, elə o zaman nənənin ağzı açıldı, necə açıldı: “Kiçiyi səfehdir, nə deyəsən, balacadır, bəs bu qoca axmağa nə düşüb? Özünü niyə əldən salırdın? Yeməyini verirsən, içməyini verirsən, ayrı nə lazımdır? Əlindən gələni eləyirsən. Of, bunun axırı yaxşı olmayacaqlı..”

İnsafən, çayın dayazlığında dəhnə çox gözəl çıxmışdı. İndi oğlan qorxusuz-ürküsz çimirdi. Budaqdan yapışaraq sahildən enir, suya tullanırdı. Özü də hökmən gözüaçaq halda. Ona görə gözlərini yummurdu ki, balıqlar da suda gözüaçaq üzürlər. Onun belə qərribə bir arzusu vardı: istəyirdi, balıq olsun. Və üzüb getsin.

İndi durbinlə dəhnəyə baxanda oğlan təsəvvürünə gətirdi ki, köynəyini, şalvarını necə soyunub atır, çalın-çılpaq, büzüşə-büzüşə suya necə girir. Dağ çaylarının suyu həmişə soyuq olur, əvvəlcə canına üşütmə salır, sonra alışır. O, söyüd budağından yapışaraq üzəsağı axına necə milləndiyini gözləri önünə gətirdi. Yarılmış su başı üzərində necə də şappıldayıb birləşir, qarnında, kürəyində, ayaqlarında necə vicvicə qoparırdı. Suyun altında bayırdakı səslər eşidilmir, qulaqlarına yalnız şırıltı gəlir. Və o, gözlərini bərəldib suyun altında nəzərə çarpa biləcək şeylərin hamısına zəndlə baxırdı. Gözləri geyişirdi, gözləri ağrıyırdı, lakin o, qürurla öz-özünə gülümsəyir, hətta suda dilini çıxarıb acıq da verirdi. Nənəsinə acıq verirdi. Qoy bilsin ki, o batıbeləmir və heç nədən də qorxan deyil. Sonra o, budağı əlindən buraxır, su onu aparır, nəhayət, ayaqlarını dəhnənin daşlarına dirəyirdi. Bu zaman nəfəsi tıncıxırdı. O, bir təkən

verib suyun üzünə qalxır, sahilə çıxır və kol söyüdə sarı qaçırdı. Dönə-dönə belə edirdi. Babanın dəhnəsində gündə yüz dəfə belə çimməyə hazırdı. Dönüb lap balıq olanaq kimi çimmək istəyirdi. O, mütləq, necə olursa olsun, balıq olmaq istəyirdi...

Çayın sahilini seyr edə-edə oğlan durbini öz həyətlərinə sarı döndərdi. Toyuqlar, hinduşka və balaları, kötüyə sancılmış balta, tüstülənən samovar və həyətdəki başqa-başqa şeylər elə iri görünürdü, elə yaxında idi ki, oğlan istər-istəməz əlini onlara tərəf uzatdı. Elə bu dəm durbinin fil boyda böyüdüüyü boz buzovun ipdən asılmış alt paltarını rahat-rahat çeynədiyini görüb dəhşətə gəldi. Buzov ləzzətdən gözlərini qıymışdı, dodaqlarından selik axırdı – nənənin paltarını ağızdolusu çeynəmək onun xoşuna gəlirdi...

– Axmağın biri! – Oğlan durbini ilə birlikdə dikəldi və əlini havada yellətdi: – Çəkil, tez! Əsdirsən, rədd ol! Baltek! Baltek! (Köpək evin yanında rahatca yatmışdı.) Tut, qap onu! – Dilyor halda itə əmr elədi.

Lakin Baltek heç qulağını da tərpətmədi. Elə yatmışdı ki, dünyadan xəbəri yoxdu.

Elə bu vaxt nənə evdən çıxdı. Qarı bunu görüb əllərini dizinə çırpdı. Süpürgəni qapıb buzovun üstünə cumdu. Buzov götürüldü, nənə də onun dalınca. Oğlan durbinin səmtini dəyişmədən yerə çökdü ki, dağın başından görünməsin. Qarı buzovu qovub, söyə-söyə evə sarı döndü, hirsindən və tez-tez getdiyindən təngnəfəs olmuşdu. Oğlan onu elə yaxşı görürdü ki, sanki, lap yanında dayanmışdı, bəlkə, hələ ondan da yaxında. O, qarını obyektivdə iri planla götürmüşdü. Kinoda adamın sifətini ayrıca iri planla göstərdikləri kimi. Hələ qarının qəzəbdən qıyılmış sarımtıl gözlərini də görürdü. Qırıqmış, qat-qat olmuş üzünün bütün pörtüyünü görürdü; kinoda qəflətən səs kəsildə olduğu kimi, nənənin dodaqlarının durbində tez-tez, səssiz tərpəndiyini və kobud, tək-tək dişlərini görürdü. Qarının qışqıra-qışqıra nələr dediyini uzaqdan ayırd etmək çətindi, amma onun sözlərini oğlan elə aydın və səlis eşidirdi ki, elə bil, lap qulağının dibində danışdı. Qarı onu ay söyürdü ha! Oğlan əzbərdən bilirdi: “Yaxşı, baxarıq... Hələ qayıt gəl. Dərsini verərəm onda! Heç babaya da baxmaram. Neçə kərə demişəm, o gözə tutulan andırı tulla getsin. Yenə

qaçıb gedib dağa. Görüm, o şeytan gəmisinin altı üstünə çevrilsin, onu görüm suda batsın!..”

Oğlan dağ başında dərinədən ah çəkdi. Tərsliyə bir bax, çanta alınan gün, məktəbə getməyin həsrətini çəkdiyi gün, gərək elə buzov paltar çeynəydi!..

Qarı sakit olmaq bilmirdi. Söyməyini davam etdirərək çeynənmiş paltarına baxırdı. Gülcəmal da qızı ilə onun yanına gəldi. Ona şikayətlənə-şikayətlənə qarı daha da qızıxdı. Yumruqlarını qaldırıb, dağa tərəf silkələdi. Sümükləri çıxmış qaramtıl yumruğu okulyarın önündə onu uzaqdan hədələyirdi: “Özünə əyləncə tapıb. Görüm o, şeytan gəmisi yerə girsin! Onu görüm yanib kül olsun, onu görüm suda batsın elə!..”

Həyətdə samovar artıq qaynayırdı. Qapağın altından buxarın necə çıxdığı aydın görünürdü. Bekey xala samovarı aparmaq üçün bayıra çıxdı. Həngamə təzədən başladı. Nənə çeynənmiş paltarını, az qala, onun burnuna dürtəcəkdi: “Al, bacın oğlunun işdəklərinə bir bax!”

Bekey xala təskinlik verməyə, onu dilə tutmağa başladı. Oğlan onun dediklərini anlayırdı. Təxminən, əvvəlki kimi: “Ənəkə, bir toxta. Uşaqdır, ağıl kəsmir, ondan nə umursan? Tək-tənhadır, tay-tuşu yoxdur. Niyə hay-küy salırsan, niyə uşağı qorxudursan?”

Nənə də, şübhəsiz, ona belə cavab verirdi: “Sən mənə öyüd vermə, hünerin var, doğ, onda görərsən uşaqdan nə umarlar. Orada, dağda o niyə veyllənir? Buzovu hörükləməyə vaxtı yoxdur. Bəs orada nəyə tamaşa edir? Özünün fərsiz valideynlərinə? Onu dünyaya gətirib, sonra da hərəsi baş götürüb bir yana qaçanlaramı? Sənin nə vecinə, sonsuzsan...”

Hətta uzaq məsafədən belə oğlan durbinlə gördü ki, Bekey xalanın batıq yanaqları necə bozardı, hirsindən bədənini necə titrəyib əsdi – yəqin bilirdi xalası əvəzini necə çıxacaq – o, ögey anasının üzünə çıxmırdı: “Bəs özün, a kaftar, nə qədər oğul-qız böyütmüsən? Sən kimsən axı?”

Qalmaqal təzədən necə başladı!.. Nənə yanib-yaxıldı, özündən çıxdı. Gülcəmal istədi arvadları barışdırsın, dilə tutdu onları, nənəni qucaqlayıb evə aparmağa çalışdı, o isə təzədən qızıxdı, dəli kimi həyətdə otərəf-butərəf qaçdı. Bekey xala qaynar samovarı götürüb, suyu çalxalana-çalxalana, lap qaça-qaça evə apardı. Nənə isə əldən düşüb,

kötüyün üstünə çökdü. Hönkür-hönkür ağlayaraq, öz taleyindən acı-acı şikayətləndi. İndi oğlan yaddan çıxmışdı, Allah-taalaya, bütün işıqlı dünyaya əl aparırdı. “Mən kiməm? Məndən soruşursan ki, mən kiməm? – Nənə qızlığının ardınca söylənirdi. – Əgər Allahın qəzəbinə keçməsaydım, əgər beş körpəmi əlimdən almasaydı, madar oğlum on səkkiz yaşında müharibədə güllə qurbanı olmasaydı, əgər istəkli qocam Tayqara qoyun sürüsüylə birlikdə borana düşüb donmasaydı, mənim burada, meşə adamları arasında nə əməlim azmışdı. Mən sənin, sonsuzun tayıyam? Məgər mən bu ahıl yaşımda sənin səfeh atan Mömünlə yaşayırdımmı? Günahım nəydi ki, məni bu bəlaya salmışsan, məlun Allah!”

Oğlan durbini gözündən çəkdi, qəmli-qəmli başını aşağı saldı.

612 “İndi biz evə necə qayıdacağıq? – Astadan o, çantaya dedi. – Bütün günahlar məndə və səfeh buzovdadır. Bir də səndədir, ay durbin. Sən daim məni ağ gəmiyə baxmağa çağırırsan. Sənin də təqsirin var”.

Oğlan ətrafına boylandı. Hər tərəf dağlar, qayalıq, daşlıq, meşəlik idi. Hündürdən – buzlaqdan ırmaqlar bərq vuraraq, səssiz-səmirsiz üzəşəyi axırdı, yalnız burada, aşağıda suyun səsi açılır, sanki, əbədi olaraq, susmadan çayda hey zümzümə eləmək üçün dilə gəlirdi. Dağlar isə çox nəhəng idi və göz işlədikcə uzanıb gedirdi. Oğlan bala bu dəm özünü çox kiçik, tənha, unudulmuş hiss edirdi. Burada bir o idi, bir də dağlar, hər yanda dağlar, uca dağlar.

Günəş göl tərəfdə qürub edirdi. Havanın istisi azalmışdı. Şərq yamaqlara ilk, qısa kölgələr düşmüşdü. Günəş indi get-gedə aşağı enəcək, kölgələr isə sürünüb aşağı, dağın dibinə düşəcəkdə. Bax, günün bu çağında, adətən, İssıkkul göldə ağ gəmi peyda olurdu.

Oğlan durbini göz yetişən ən uzaq yerə yönəltdi və nəfəsini dərib dayandı. Odur ey! Ani olaraq hər şey yaddan çıxdı; orada, irəlidə İssıkkul gölün gömgöy ləpələri arasında gəmi peyda olmuşdu. Üzür! Bax, odur ey! Qatarlanmış borulu, uzun, nəhəng, gözəl gəmi. O, dümdüz, birbaşa irəli gedirdi. Oğlan tələsik köynəyinin ətəyi ilə şüşəni silib, bir daha okulyarı düzəltdi. Gəmi daha aydın göründü. İndi onun mavilikdə necə yırğalandığını, arxasınca necə şəffaf

köpüklü iz buraxdığını sezmək olurdu. Oğlan gözüünü çəkmədən, heyrətlə ağ gəmiyə baxırdı. Əgər iqtidarı olsaydı, ağ gəmidən xahiş edərdi ki, lap yaxına üzüb gəlsin, elə gəlsin ki, içindəki adamları da görmək mümkün olsun. Lakin gəmi bundan xəbərsiz idi. O, yavaş-yavaş, əzəmətlə öz yoluna davam edirdi, haradan gəldiyi, hara getdiyi bəlli deyildi.

Gəmi çox üzdü, oğlan isə ona baxa-baxa xeyli fikirləşdi ki, dönüb balıq olacaq, çayla üzüb ağ gəminin yanına gedəcək...

Günlərin birində, ilk dəfə Qarovul dağından İssikkul gölün göy sinəsində ağ gəmini görərkən onun ürəyi bu gözəllikdən cuşa gəlmişdi, dərhal onda belə qənaət yaranmışdı ki, onun İssikkul göl matrosu olan atası məhz bu ağ gəmidə üzür. Və oğlan buna inanmışdı, özü də ona görə ki, ürəyi bunu çox istəyirdi.

O nə atasını, nə də anasını xatırlayırdı. Onları bir dəfə də görməmişdi. Onlardan heç biri bir dəfə də olsun ona baş çəkməmişdi. Ancaq oğlan yəqin bilirdi: atası İssikkul göldə matros işləyir, anası isə atasından ayrıldıqdan sonra oğlunu babanın yanında qoyub, şəhərə gedib. Elə o gedən olub. Dağların o üzünə, göldən o tərəfə, o biri dağların da arxasındakı uzaq şəhərə gedib.

Mömün baba bir dəfə həmin şəhərə kartof satmağa getmişdi. Bir həftə xəbər-ətər olmadı, qayıdandan sonra çay içə-içə Bekey xalaya və nənəyə nəql etmişdi ki, öz qızını, yəni oğlanın anasını görüb. O, iri bir fabrikdə toxucu işləyir. Təzə ailə qurub – iki qızı var, uşaq bağçasına verir, həftədə yalnız bir dəfə görə bilir. Böyük bir binada olur, ancaq kiçik mənzilləri var, elə balacadır ki, tərپənmək olmur. Həyətdə isə, bazarda olduğu kimi, heç kəs heç kəsi tanımır. Hamı belə yaşayır – evlərinə girən kimi qapını kilidləyirlər. Həmişə, həbsxana kimi, bağlıda oturlar. Əri də, deyəsən, şoferdir, küçədə avtobusla adam daşıyır. Şəhər saat dördədən gedir, gecə keçəndə gəlir. Onun da işi ağırdır. Babanın dediyinə görə, qızı hey ağlayıb, üzr istəyib. Təzə mənzil növbəsinə dayanıblar. Nə vaxt alacaqlar, bilinmir. Alanda, əri icazə versə, oğlunu aparacaq yanına. Qocadan xahiş ləyib ki, hələlik gözləsin. Mömün baba ona deyib ki, xiffət eləməsin. Başlıcası odur ki, əriylə dil tapıb dolansın, qalan şeylər yola gedər. Oğlundan da nigaran

olmasın. “Nə qədər canım sağdır, oğlanı heç kəsə verməyəcəyəm, ölərəm – Allaha tapşıraram, fərasəti varsa, bir yana çıxar...” Qocanı dinləyən Bekey xala və nənə hərdən köks ötürür, hətta doluxsunub ağlamsınırdılar da.

Bəli, elə o vaxt, çay süfrəsi arxasındaca onlar oğlanın atasından da söz saldılar. Baba eşidib ki, guya, onun keçmiş kürəkəni, oğlanın atası, hansısa bir gəmidə matros işləyir və onun da yeni ailəsi, iki, ya üç uşağı var. Evləri liman körpüsünün yanındadır. Deyilənə görə, içkini atıb. Təzə arvadı isə hər dəfə uşaqları da götürüb onun pişvazına körpüyə çıxır. Belə çıxır ki, – oğlan fikirləşdi, – onlar ağ gəmini, onun gəmisini qarşılayırlar”.

Gəmi isə üzür, yavaş-yavaş uzaqlaşdı. Bəyaz, uzun gəmi, borularını tüstülədə-tüstülədə gölün hamar, mavi səthi ilə şütüyürdü, özü də balıq-oğlana dönmüş oğlanın ona sarı üzduyündən xəbərsizdi.

614

O, elə balığa dönmək istəyirdi ki, bədəni də, quyuğu da, üzgəcləri də, pulcuqları da balığın kimi olsun, təkçə başı, nazik boynu, iri pələ qulaqları, cırmaq-cırmaq olmuş burnu isə özününki olsun. Gözləri də özününki qalsın. Əlbəttə, onlar indiki kimi olmaqdan başqa, həmçinin balıq gözü kimi də baxa bilsinlər. Oğlanın kirpikləri buzov kirpikləri kimi uzundu, həm də, nədənsə, daim öz-özünə səyriyirdi. Gülcəmal deyirdi ki, qızının kirpikləri onunkulara oxşasaydı, onda lap gözəl olardı! Gözəl niyə olsun? Qız, ya oğlan? Çox vacib imiş! Şəxsən ona gözəl gözlər lazım deyil, ona elə gözlər lazımdır ki, suyun altını da görə bilsin.

O, balığa babanın dəhnəsində dönməliydi. Göz qırpmında dönüb olar balıq. Sonra dərhal dəhnədən çaya, bir-başə qıjovlu axına sıçrayar, üzüaşağı üzüb gedərdi. Üzə-üzə hərdənbir atlanıb ətrafa baxar; axı həmişə suyun altı ilə üzmək cansıxıcı olar. O, qırmızı gilli dərin yarpağı, daşaltı qayaları, burunları, dağları, meşələri arxada buraxıb, iti axan çayla üzüb gedirdi. O, sevimli daşlarından ayrılırdı: əlvida, “Xıx-mış dəvə”, əlvida, “Canavar”, əlvida, “Yəhər”, əlvida, “Tank”, məntəqənin yanından keçəndə o, sıçrayıb sudan çıxacaq, üzgəci ilə babasına əl eləyəcək. “Əlvida, baba, tezliklə qayıdaram”. Baba bu möcüzədən çaşıb qalar, nə edəcəyini bilməzdi. Nənə də, Bekey xala da, Gülcəmallə qızı da – hamısının ağzı açılı qalardı. Harada görünüb ki,

baş insan başı olsun, bədən balıq! O isə üzgəcini havada yellədir: “Əlvida, mən üzüb gedirəm. İssıkkul gölə, ağ gəminin yanına. Matros atam oradadır”. Baltek, yəqin, sahil boyu götürüləcək. Axı it heç vaxt belə şey görməyib. Əgər Baltek birdən özünü suya atmaq istəsə, o qışqıracaq: “Olmaz, Baltek, olmaz! Batarsan!” Özü isə üzəcək. Asma körpünün urazları altından keçəcək, sonra dar sahillərin arasından adlayaraq, qijildayan dərənin içi ilə düz İssıkkul gölə üzüb gedəcək.

İssıkkul göl isə əməlli-başlı dənizdir. İssıkkul gölün sinəsi ilə üzəcək, bu dalğa mənim, o dalğa sənin, nəhayət, gəlib ağ gəmiyə qovuşacaq. Salam, ağ gəmi, mənəm ey! O, gəmiyə belə deyəcək. Həmişə durbinlə sənə baxan mən idim. Gəmidəki adamlar heyrtlənər, möcüzəyə baxmaq üçün axışib gələrlər. O zaman o, öz matros atasına deyəcək: “Salam, ata, mən sənin oğlunam. Mən üzüb səninin yanına gəlmişəm”. – “Sən haradan mənim oğlum oldun? Sən yanbalıq-yarınsansan!” – “Sən məni yanına, gəmiyə qaldır, mən dönüb səninin oğlun olaram”. – “Qəribədir! Yaxşı, gəl görək”. Atası tor atıb, onu sudan çıxaracaq, göyertəyə qaldıracaq. Orada o dönüb olacaq özü. Sonra isə, sonra...

Sonra ağ gəmi üzüb yoluna davam edəcək. Oğlan atasına bildiklərinin hamısı və başına gələnləri danışacaq. Qoynunda yaşadığı dağlar haqqında, həmin o dağlar barədə, çay və meşə qoruğu barədə, balıq kimi gözüaçaq üzməyi öyrəndiyi baba dəhnəsi haqqında...

Əlbəttə, Mömün babanın yanında günlərinin necə keçdiyi barədə də danışacaq. Qoy atası güman eləməsin ki, əgər ləqəbini Qıvraq Mömün qoyublarsa, deməli, o, pis adam olar. Babanın tayı-bərabəri yoxdur, babaların ən yaxşısıdır. O heç biclik bilmir, buna görə də hamı ona gülür. Orozqul əmi isə hələ bir qoca kişinin üstünə çıxmıxır da! Hətta adamların yanında da babanın üstünə qışqırdığı olub. Baba isə öz haqqını tələb eləmək əvəzinə, bunları Orozqula keçir, hətta onun əvəzinə meşədə işləyir, onun təsərrüfat işlərini görür. Hə, orada nə iş var axı? Orozqul əmi sərxoş gələndə, hə, o vicdansızın üzünə tüpürmək əvəzinə, baba onun qabağına yüyürür, atdan düşürdür, evə aparıb çarpayya uzandırır, üşüməsin, başı ağrımasın deyər,

üstünü kürklə örtür, atın isə yəhərini alır, qaşovlayır və yem verir. Bunun hamısını ona görə eləyir ki, Bekey xala sonsuzdur. Niyə belə eləyir, ata? Belə yaxşı olmaz – doğmaq istəyirsən, doğ, istəmirsən, lazım deyil. Orozqul əmi Bekey xalanı döyəndə babanın yazığı gəlir. Babanın özünü döysə, ondan yaxşı olardı. Bekey xala qışqıranda o, elə əzab çəkir, elə əzab çəkir ki. Əlindən nə gəlir? Qızına kömək etmək istəyəndə, nənə qoymur: “Sən qarışma, – deyir, – özləri ayırd edərler. Qoca kişisən, sənın nə işın var? Sənın arvadın ha deyil, qaxıl otur yerində”. – “Axı qız mənimkidir!” Nənə isə: “Uzaqda yaşasan, qonşu olmasaydın, eviniz yan-yana olmasaydı, nə edərdin? Hər dəfə onları aralaşdırmaq üçün oradan bura at qovacaqdın? Bundan sonra sənın qızını kim evində saxlayardı!”

616

Nənə deyirəm ha, o sən görən nənə deyil. Ata, yəqin, heç sən onu tanımırsan da. Başqa nənədir. Mən balaca olanda doğma nənəm öldü. Sonra bu nənə gəldi. Bizdə havadan baş çıxarmaq olmur axı – gah aydın, gah da dumanlı olur, gah yağış yağır, gah da dolu. Nənə də belədir, dəymə-düşərdi, baş açmaq olmur. Gah mehribandır, gah qəzəbli, gah da heç nə ondandır, nə bundan. Hirs-lənəndə bizi cana gətirir. Babamla mən susuruq. Qarı deyir ki, yadı nə qədər yedirt, içirt, ondan xeyir görməzsən. Ata, mən axı yad deyiləm. Mən həmişə babamla bir yerdə olmuşam. O özü yaddır, sonradan bizim yanımıza gəlib. Üstəlik, hələ məni yad adlandırır.

Qışda qar boğazımadək çıxır. Bilirsən, yolları necə qar bağlayır! Meşəyə ancaq boz at Alabaşın belində getmək olar, o, qar qalaqlarını döşüylə yarıır. Güclü də küləklər əsir, ayaqüstə durmaq olmur. Göldə dalğa qalxanda, sənın gəmin ləngər vuranda, onda bil ki, gölü bizim San-Taş küləyimiz yırğalayır. Babam danışır ki, çox zamanlar bundan əvvəl, düşmənlər bu torpağı tutmaq istəyib. Onda bizim San-Taşdan elə külək əsib ki, düşmənlər yəhərdə tab gətirə bilməyiblər. Atdan eniblər, piyada da getmək mümkün olmayıb. Külək üzlərini qançır eləyib. Dönüblər, dal-dalı gediblər, külək arxadan çırpıb, yan-yөрələrinə baxa bilməyiblər, dayana bilməyiblər, külək hamısını İssıkkul gölə töküüb, bir nəfər də qalmayıb. Bax, belə olub. Biz, bax belə bir küləkli yerdə yaşayırıq! O, biz tərəfdən əsməyə başlayır.

Bütün qışı çayın o tayındakı meşədə külək vıyldayır, uğuldayır, inildəyir. Çox dəhşətli olur.

Qışda meşədə iş o qədər də çox olmur. Qışda bizim tərəflərdə adam yaşamır, yayda köçlər daşınanda hara, onda hara. Yayda böyük otlaqda sürülərin, ilxıların gecələməsini çox xoşlayıram. Doğrudur, obaşdan yola düşüb dağlara sarı üz tuturlar. Lakin onlar gələndə çox yaxşı olur... Onların uşaqları və arvadları yük maşınlarında gəlirlər. Yük maşınlarında dəyələr və başqa şeylər də daşıyırlar. Bir az yır-yığış edəndən sonra babamla gedirik görüşməyə, hamısı ilə əl tuturuq. Mən də əl verirəm. Babam deyir ki, yaşca kiçik həmişə birinci olaraq əl uzatmalıdır. Kim əl vermirsə, o, adamlara hörmət eləmir. Sonra babam deyir ki, yeddi adamdan biri peyğəmbər ola bilər. O, çox nəcib, ağıllı adam olur. Kim ona əl verib görüşürsə, bütün ömrü boyu xoşbəxt yaşayır, mən də deyirəm: “Elə isə niyə o peyğəmbər peyğəmbərliyini bildirmir ki, hamımız əl verib onunla görüşək”. Babam gülür: “İş də burasındadır, – deyir, – peyğəmbər özü də bilmir ki, o, peyğəmbərdir – o, adi bir adamdır. Yalnız quldur bilir ki, o, quldurdur”. Bunlardan baş açmıram, utan-sam da həmişə adamlarla salamlayıram.

Babamla çəmənə gələndə utanmıram.

Babam deyir: “Ata-baba yaylağına xoş gəlibsiz! Mal-qaranı, adamları yerbəyer eləmisinizmi, uşaqları rahatlamısınızmi?” Mən ancaq əl verib görüşürəm. Babamı hamı tanıyır, o da hamı ilə tanışdır. Onun üçün xoş keçir. Onun öz söz-söhbəti var: gəlmələri sorğu-suala tutur, bizim güzəranımızdan danışır. Mən isə bilmirəm, uşaqlara nədən danışım. Sonra başlayırıq gizlənqaç, dava-dava oynamağa – oyun qurtarandan sonra da dağılışmaq istəmirsən. Kaş həmişə yay olaydı, kaş həmişə uşaqlarla çəməndə oynayaydıq!

Biz oynayırıq, tonqallar yandırılır. Ata, sən elə bilirsen ki, çəmən tonqaldan işıqlanır? Qətiyyən, yox! Yalnız alovun yan-yöresi işıqlanır, kənarda isə qabaqından da qatı qaranlıq olur. Biz isə dava-dava oynayırıq, qaranlıqda gizlənirik, həmlə edirik; elə bil, lap kinodasan. Komandirsənsə, hamı sənə qulaq asır. Komandır olmaq, yəqin, çox yaxşıdır.

Sonra dağların arxasından Ay doğur. Aydınlıqda oynamağın ayrı ləzzəti var, ancaq baba məni aparır. Biz çəməndən, kolluqdan keçib evə gedirik. Qoyunlar sakitcə yatıb.

Atlar ətrafda otlayır. Biz gedə-gedə qulağımıza səs deyir – kimsə mahnı oxuyur. Cavan çobandır, kim bilir, bəlkə də, yaşlı çobandır. Babam məni saxlayır: “Qulaq as. Belə mahnı-nı həmişə eşitmək olmur”. Biz dayanıb qulaq asırıq. Babam köksünü ötürür. Başını mahnının ahəngində tərpədir.

Babam deyir ki, keçmiş zamanlarda bir xan o biri xana əsir düşübmüş. Həmin bu xan əsir xana belə deyib: “Mənim yanımda qul olmaq istəyirsənsə, qal, ya da ən böyük arzunu yerinə yetirib, səni öldürəcəyəm”. O birisi fikirləşib deyir: “Qul olmaq istəmirəm. Yaxşısı budur, məni öldür, ancaq öldürməmişdən mənim vətənimdən kim olsa, bir çoban çağırırdı bura”. – “Nəyinə lazımdır?” – “Ölümqabağı onun mahnısını dinləmək istəyirəm”. Babam deyir: “Doğ-ma mahnı üçün adamlar həyatlarından keçirlər”. Kaş görəydim onlar necə adamlardır. Çox güman, iri şəhərlərdə yaşayırlar”.

618

“Mahnı dinləmək yaxşıdır, eləmi?” Babam pıçıldayır: “İlahi, necə mahnılar oxuyardılar!..”

Bilmirəm heç, niyə babama belə yazığım gəlir, onu elə çox istəyirəm ki, istədiyimdən ağlamağım gəlir.

Səhər tezdən çəməndə heç kəs gözə dəymir. Qoyun-ları və atları sürüb dağlara sarı aparıblar, bütün yayı orada qalacaqlar. Onlar gedəndən sonra başqa kolxozlardan köç-lər gəlir. Gündüzlər dayanmırlar, ötüb-keçirlər. Gecələr isə çəməndə köç düşür. Babamla mən gedirik onlarla görüş-məyə. Babam adamlarla görüşməyi çox sevir, mən də ondan öyrənmişəm. Bəlkə, bir vaxt çəməndə əsl peyğəm-bərlə də görüşəcəyəm...

Qışda Orozqul əmi ilə Bekey xala şəhərə, həkimə gedirlər. Deyirlər, həkim kömək edə bilər, elə dərman verər ki, uşaq doğulsun. Ancaq nənə həmişə deyir ki, yaxşısı budur, pirə getsin. Pir dağların o üzündədir, pambıq əkilən yerdə. Hə, orada düzənlikdə, lap çölün düzündə, adamın ağlına gəlməyən bir yerdə bir Süleyman dağı var, müqəddəs dağ-dır. Əgər onun ətəyində qara qoyun kəssən və Allaha dua etsən, dağa tərəf gedə-gedə sidqlə hər addımda yalvarıb-yaxarıb, ondan imdad istəsən, rəhmi gələr və uşaq verər. Bekey xala çox istəyir ki, oraya, Süleyman dağına getsin. Orozqul əminin isə o qədər ürəyindən deyil. Uzaqdır. “Çoxlu pul lazımdır, – deyir, – gərək təyyarə ilə gedəsən,

dağın o üzündədir. Təyyarəyədək hələ nə qədər yol getməlisən, bu da pul istəyir...”

Onlar şəhərə gedəndə məntəqədə lap yalqız qalıq. Bir biz oluruq, bir də qonşularımız – Seyidəhməd əmi, arvadı Gülcəmal və onların balaca qızı. Vur-tut bu qədər adam.

Axşamlar, işi qurtarandan sonra, babam mənə nağıl danışır. Bilirəm, bayırda qaranlıqdır, göz gözü görmür, şaxta iliyə işləyir. Acı külək əsir. Lap nəhəng dağlar belə həmin gecələrdə eymənir, bir-birinə sığınıb bizim evə, pəncərəmizdən düşən işıqlara pənah gətirirlər. Bundan həm vahimələnirəm, həm də fərəhlənirəm. Mən azman olsaydım, əynimə azman kürkü geyib evdən çıxardım. Üzümlü o dağlara tutub, ucadan deyərdim: “Dağlar, qorxmayın! Mən buradayam. Mən nə küləkdən, nə zülmətdən, nə tufandan qorxuram, siz də qorxmayın. Öz yerinizdə dayanın, bir yerə yığışmayın”. Sonra mən qar tıqlarını yanb gedərdim, çaylardan adlayardım, gəlib çıxardım meşəyə. Axı gecələr meşələrdə ağaclar da qorxurlar. Onlar təkdirlər, həyanları yoxdur. Çılpaq ağaclar soyuqdan titrəyir, daldalanmağa yerləri yoxdur. Mən meşədə gəzərdim, hər ağacın gövdəsinə əl vurub ürəkləndirərdim ki, qorxmasın. Yəqin, baharda göyərməyən ağaclar məhz o ağaclardır ki, onlar qorxudan donubdur. Sonra biz bu qurumuş ağacları qırıb odun eləyirik.

Babam mənə nağıl danışanda mən bütün bunlar haqqında düşünürəm. O, uzun-uzadı nağıl deyəndir. Cürbəcür nağıllardır – gülməlisi də var, xüsusən, “Cırtan Çıpalaq” nağılı çox gülməlidir. Yalquzaq canavar, bədbəxtlikdən, oğlanı udur. Yox, əvvəlcə dəvə yeyir onu, Çıpalaq yarpaqların altında yuxuya gedibmiş, dəvə də orada veyllənirmiş, yarpaqqatışıq onu da ötürür içəri. Buna görə də deyirlər: dəvə yediyini bilməz. Çıpalaq qışqırır, köməyə çağırır. Qocalar sevimli Çıpalağı xilas etmək üçün dəvəni kəsməli olurlar. Yalquzaq canavarın başına ondan da qərribə macərə gəlib. O da səfehliyinin ucbatından Çıpalağı udub. Sonra da acı-acı göz yaşı axıdıb. Yalquzaq Çıpalağa rast gəlir: “Əl-ayağıma dolaşan bu böcək nədir? Bircə anda mən səni hop eləyib udaram”. Çıpalaq isə deyir: “Canavar, mənimlə işin olmasın, yoxsa səni itə döndərərəm”. – “Ha, ha, – canavar qəhqəhə çəkib gülür, – bu harada görünüb ki, canavar dönüb it ola! Ədəbsizliyinə görə mən səni

yeyəcəm". Və onu udur. Udur və udduğunu da yaddan çıxarır. Bu gündən də o, canavar məcazından məhrum olur. Elə ki canavar qoyunlara yaxın gəlir, Çıpalaq onun qarnında çıxır: "Ey, çobanlar, yatmayın! Mənəm, boz qurdam, qoyunlarınızı daşıyıb aparacağam!" Canavar bilmir neyləsin. Yan-yörəsini gəmirir, özünü yerə çırpır, eşələnir. Çıpalaq isə susmur: "Ey, çobanlar, gəlin, məni əzişdirin, dərimi soyun". Çobanlar dəyənəklə canavarın üstünə cumurlar, canavar da qaç ki qaçasan. Çobanlar heyrət içində onu qovurlar. Yalquzağın başı xarab olub-nədir; özü qaçır, özü də bağırır: "Tutun məni!" O zaman yalquzaq götürülüb aradan çıxır. Lakin bununla vəziyyəti yaxşılaşmır. Hara baş vurursa, Çıpalaq onun işini korlayır. Hər yerdən onu qovalayırlar, hər yerdə onu ələ salırlar. Aclıqdan canavar əldən düşür, bir dəri qalır, bir sümük. Dişləri dişlərinə dəyib saqqıldayır, zingildəyir: "Bu, nə cəzadır çəkirəm? Özüm-özümə düşməni kəsilmişəm. Qoca yaşımda başım xarab olub, ağılımı itirmişəm". Çıpalaq isə onun qulağına pıçıldayır: "Taşmatgilə qaç, onun qoyunları kökdür. Baymatgilə qaç, onun itləri kardır. Ərmətgilə qaç, onun çobanları yatıb". Canavar isə yerə oturub ağlayır, sızlayır: "Heç yana getməyəcəm, yaxşısı budur, gedim, birisinin qapısında it olum..."

Doğrudan da, ata, gülməli nağıldır? Babamın başqa nağılları da var, qüssəlisi, dəhşətlisi, kədərlişi. Mənim ən çox sevdiyim Buynuzlu ana maral haqqındakı nağıldır. Babam deyir ki, İssıkkul göldə yaşayan hər bir kəs bu nağılı bilməlidir. Bilməmək günahdır. Ata, bəlkə, sən onu bilir-sən? Babam deyir ki, hər şey gerçəkdir. Bu, vaxtilə olmuş işdir. Deyir ki, hamımız Buynuzlu ana maralın övladlarıyıq. Mən də, sən də, başqaları da...

Bax, qışda biz belə yaşayıyıq. Qış uzun sürür. Əgər babamın nağılları olmasaydı, qışda mən çox darıxardım.

Baharda isə biz tərəflər yaxşı olur. Havalar yaxşıca qızanda çobanlar yenə dağa gəlirlər. Bu zaman biz dağlarda yalnız qalmırıq. Amma çayın o tayında, bizdən o tərəfdə kimsə olmur. Orada yalnız meşə var, bir də meşədəkilər. Biz ona görə məntəqədə yaşayıyıq ki, heç kəsin ayağı ora dəyməsin, heç kəs bir budağa da əl vurmasın. Bizlərə hətta alim adamlar da gəlmişdilər. İki arvad idi, ikisi də şalvar

geymişdi, bir qoca kişi və bir də cavan oğlan. Oğlan onların tələbəsi idi. Düz bir ay qaldılar. Ot, yarpaq, budaq toplayırdılar. Onlar dedilər ki, bizim San-Taşda olan meşələrdən yer üzündə çox az qalıb. Demək olar, heç yoxdur. Ona görə də meşədəki hər bir ağacı qoruyub saxlamaq lazımdır.

Mən də elə bildirdim ki, babam hər ağacın üstündə elə-belə əsir. Orozqul əmi şam ağaclarını tirlik üçün bağışlayanda qocanın acığı gəlir.

3

Ağ gəmi üzüb uzaqlaşdı. Durbinlə onun borularını ayırd eləmək olmurdu. Tezliklə o gözdən itəcəkdi. Vaxt çatmışdı, oğlan atasının gəmisində üzməyinin axırını uydurmalıydı. Hər şey yaxşı gəlmişdi, bircə axırını düşünüb tapa bilmirdi. O dönüb balıq olmağı, çayla üzüb gölə getməyi, ağ gəmiylə rastlaşmağı, atası ilə görüşməyi asanlıqla təsəvvürünə gətirirdi. Atasına danışdıqları da öz-özlüyündə yaxşı idi. Ancaq sonrası düz gəlmirdi. Elə ona görə ki, məsələn, sahilə yaxınlaşırlar. Gəmi körpüyə yan alır. Matrosalar sahilə düşməyə hazırlasırlar. Dağılışıb öz evlərinə gedəcəklər. Atası da evə getməlidir. Arvadı ilə iki uşağı onu körpüdə gözləyir. Bəs neyləsin? Atası ilə getsin? Atası onu özü ilə aparacaqmı? Əgər aparsa, arvadı ondan soruşar: “Bu, kimdir, haradan gəlib, nə işi var?” Yox, yaxşısı budur, getməsin...

Ağ gəmi isə hey uzaqlaşır, güclə gözə görünən bir nöqtəyə çevrilirdi. Günəş də suyun üstünə çökürdü. Durbində gölün gözqamaşdıran al-bənövşəyi səthi bərq vururdu.

Gəmi getdi, gözdən itdi. Qərər, ağ gəmi haqqında nağıl da bitdi. Evə getmək lazımdır.

Oğlan çantanı yerdən qaldırdı, durbini qoltuğunda sıxdı. Dağdan cəld endi. Evə yaxınlaşdıqca ürəyi həyəcanla döyünürdü. Buzovun çeynədiyi paltar üçün cavab verməliydi. İndi cəzadan başqa heç nə barədə fikirləşmirdi. Oğlan tamamilə ruhdan düşməmək üçün çantaya dedi: “Sən qorxma. Bizi danlayacaqlar. Axı mən qəsdən eləməmişəm. Buzovun qaçdığını bilmirdim. Turalım, peysərimə bir kötək ilişdirəcəklər. Dözərəm. Səni döşəməyə tullasalar, qorxma.

Axı sən sınımayacaqsan ki, çantasın. Bax, əgər durbin nənənin əlinə keçsə, onda vay halına. Biz əvvəlcə durbini mərəkdə gizlədərik, sonra evə gedərik...”

O, belə də elədi. Kandanı keçib içəri girmək qorxulu idi.

Lakin evdə müəmmalı bir sükut vardı. Həyətdə elə sakitlik idi, kimsə gözə dəymirdi, sanki, insanlar buranı tərk edib getmişdilər. Demə, Bekey xalanı yenə əri döyübmüş... Yenə də Mömün baba səfehləmiş kürəkənini sakitləşdirməli olmuşdu, yenə də qoca yalvarıb-yaxarır, Orozqulun biləyindən sallanır və bütün rüsvayçılığı – qızının döyüldüyünü, əzişdirildiyini görür, ah-fəğanını, Orozqulun, doğma ata yanında qızını necə alçaq söyüşlərlə söydüyünü eşidirdi. Onu necə sonsuz qancıq, qısır eşşək və başqa iyrənc sözlərlə təhqir edirdi. Və onu da eşidirdi ki, qızı necə vəhşi bağırır, dəli kimi qışqıraraq öz taleyinə nifrən yağdırırdı. “Mənim nə təqsirim var, Allah məni övladdan məhrum edib!.. Yer üzündə qoyun kimi balalayan nə qədər arvad var, mən isə göylərin lənətinə gəlmişəm. Niyə? Neynirəm bu cür həyatı? Yaxşısı budur, öldür məni, qansız! Gəl, vur, vur!..”

Qoca Mömün dərddli-dərddli küncdə oturmuşdu, nəfəsi güclə gəlib-gedirdi, göz qapaqlarını qapamışdı, dizinin üstünə qoyduğu əlləri isə titrəyirdi. Onun rəngi büsbütün qaçmışdı.

Mömün nəvəsinə baxdı, heç nə demədi, yenidən yorğun-yorğun gözünü örtüdü. Nənə evdə yoxdu. O, Bekey xalanı əri ilə barışdırmaq üçün getmişdi, evlərini səliqəyə salırdı, sınımış qab-qacağı yığışdırırdı. Bax, nənə belə adamdır. Orozqul arvadını döyəndə nənə özü də qarışmır və babanı da qarışmağa qoymur. Dalaşib qurtardıqdan sonra özü gedib dilə tutur, sakitləşdirirdi. Bunun üçün də sağ olsun.

Oğlanın hamıdan çox qocaya yazığı gəlirdi. Hər dəfə belə olanda, az qala, qoca ölüb, ölümdən qayıdırdı. O, kar adamlar kimi küncdə oturur, heç kəsin gözüne görünmək istəmirdi. Fikrindəkiləri ürək qızdırıb, bir insan oğluna deməzdi. Belə anlarda Mömün fikirləşərdi ki, daha qocalıb, madar bir oğlu vardı, o da müharibədə həlak oldu. İndi heç kəs onun barəsində heç nə bilmir, heç kəs onu xatırlamır. Oğlu dursaydı, bəlkə də, taleyi belə gətirməzdi. Mömün ömürlük birgə həyat sürdüyü mərhum arvadının xiffətini

eləyirdi. Lakin ən böyük bədbəxtlik o idi ki, qızları xoşbəxt deyildilər. Kiçik qızı nəvəsini onun üstünə atıb şəhərə getmişdi və orada tək bir otaqda böyük külfət içində başı bəlalar çəkirdi. O biri qızı da burada Orozqulun əzab-ışğən-cəsinə düşər olub. Qoca onun yanında olsa da, qızının xətrinə hər şeyə dözsə də, analıq ona nəsib olmayıb ki, olmayıb... Gör neçə ildir ki, Orozqulla yaşayır. Onunla yaşamaqdan zinhara gəlib, ancaq əlacı nədir?.. Sonra nə olacaq – günün birində yxılıb öləcək, başı gora titrəyir – o zaman bədbəxt qızı neyləyəcək?

Oğlan tez-tələsik bir fincan qatıq içdi, bir parça kökə yedi və səssiz-səmirsiz pəncərənin qabağında dayandı. Lampanı yandırmadı, babasını narahat eləmək istəmədi ki, qoy oturub fikirləşsin.

Oğlan da özü barədə fikirləşirdi. O anlaya bilmirdi ki, Bekey xala ərinin nəyə görə könlünü araqla alır. Əri onu yumruqlayır, bu da sonra gedib ona, üstəlik, yarım litr tapıb gətirir...

Eh, Bekey xala, Bekey xala! Əri neçə kərə onu ölümçül edib, o da elə hey onun təqsirindən keçir. Mömün baba da həmişə onu əfv edir. Nəyə görə? Belə adamları bağışlamaq lazım deyil. O, yaramaz, nadürüst adamdır. O, burada heç kəsə lazım deyil. Onsuz da keçinirik.

Qaynar uşaq təxəyyülü oğlanın aləmində ədalətli cəzanın canlı şəklini çəkmişdi. Onlar hamılıqla bu şişman, bəd-heybət, çirkin Orozqulun üstünə cumur, çəkib onu çayın kənarına aparırlar. Sonra isə əl-ayağından tutub, yırgalayaraq çayın lap gur yerinə tullayırlar. O isə Bekey xalaya və Mömün babaya yalvararaq bağışlanmasını xahiş edirdi. Axı o, balıq ola bilməz...

Oğlan özünü yüngül hiss eləməyə başladı. Hətta təsəvvürünə gətirəndə ki, Orozqul çayda necə çapalayır, məxmər şlyapası onunla yanbayan necə axıb gedir, ona gülməli göründü.

Lakin, çox təəssüf ki, yaşlılar oğlanın ədalətli bildiyi kimi hərəkət etmirdilər. Onlar hər şeyi əksinə edirdilər. Orozqul evə yenə sərxoş gəlir. Onu elə qarşılayırdılar ki, guya, arada heç nə olmayıb. Baba atının başını tutur, arvadı qaçaraq çay qoyur. Guya ki, hamısı elə onun yolunu gözləyirmişlər. O isə başlayır özünü naza qoymağa. Əvvəlcə kədərlənir,

ağlayır. Axı niyə də belə olaydı. Hər bir kəsin, lap əl verməyə də layiq olmayan adama oxşamazın ürəyi istədiyi qədər uşağı var. Beş, hətta on. Orozqulun onlardan nəyi əskikdir? Onun nəyi çatmır? Bəlkə, vəzifəsi yoxdur? Allaha şükür ki, meşə qoruğunun baş atlı gözətçisidir! Yoxsa o, avara-sərgərdanın birisidir? Bax, qaraçıların uşağı çoxdur, qaraçı balalarının əlindən tər pənmək olmur. Bəlkə, onun adı-sanı yoxdur, hörmət-izzət sahibi deyil? Hamısı var. Hər şey qazanıb. Altında yəhərli atı, əlində qamçısı, hörmətlə pişvazına çıxırlar. Bəs nəyə görə onun tay-tuşları öz oğlanlarına toy eləsinlər, o isə belə? Oğulsuz, övladsız kimdir axı o?

Bekey xala da ağlayır, bir yerdə qərar tuta bilmir; ərinin könlünü birtəhər almaq istəyir. Gizlətdiyi yarım litri gətirir. Dərddən özü də içir. İç ki içəsən, sonra Orozqul vəhşiləşir və bütün qəzəbini arvadının üstünə tökür. O da ərinin təqsirindən keçir. Baba da bağışlayır. Heç kəs Orozqulun qabağında durmur. Ayılır, səhər görür ki, gözlərinin altı tuluqlu arvadı onun üçün çay dəmləyib. Baba da onun atına yulaf verib, yəhərləyib. Orozqul çayını içir, atını minir – yenə də o, San-Taş meşələrinin rəisi, sahibidir. Heç kəsin isə ağılına gəlmir ki, Orozqul kimisini çaya atmaq vaxtı çoxdan çatıb...

4

Qaranlıq düşmüşdü. Gecə qapını almışdı.

Oğlana ilk məktəbli çantası alındığı gün belə başa çatdı.

O yatmağa hazırlaşanda çanta üçün düşünüb yer tapa bilmədi. Nəhayət, onu böyrünə, balışın yanına qoydu. Oğlanın hələ xəbəri yoxdu, sonra biləcəkdi ki, sinfin yarısının belə çantası var imiş. Bundan da heç vəchlə pərt olmayacaqdı, onun çantası çox qeyri-adi, tamamilə başqa cür çanta olaraq qalacaqdı. O, bunu da bilmirdi ki, qısa həyatında onu yeni hadisələr gözləyir və bir gün gələcək, o, işıqlı dünyada tək-tənha, yalnız bircə çanta ilə qalacaq. Buna da bais buynuzlu ana maral haqqında sevimli nağılı olacaqdır.

Elə bu gecə həmin nağılı bir daha dinləməyi o, çox istərdi. Qoca Mömin bu əhvalatı özü də xoşlayırdı və onu

elə nəql eləyirdi ki, elə bil, hamısını şəxsən görmüşdü: kök-sünü ötürə-ötürə, ağlaya-ağlaya, öz ələmindəkilər barədə düşünə-düşünə, susaraq danışdı.

Lakin babasını narahat etməyə oğlanın cəsarəti çatmadı. O başa düşürdü ki, babasının dərdi indi nəgıl dərdi deyildi. “Biz başqa bir vaxt ondan xahiş edərək, – oğlan çantaya dedi. – İndi mən Buynuzlu ana maral haqqında, babam danışan kimi, hər şeyi sözbəsöz sənə nəql edərəm. Və elə astadan söyləyəcəyəm ki, heç kəs eşitməsin, amma sən dinlə. Mən hər şeyi kinodakı kimi danışmağı və görməyi xoşlayıram. Babam deyir ki, bunların hamısı gerçəkdir. Belə olub...”

Bu əhvalat çox qədim zamanlarda baş verib. Uzaq-uzaq keçmişlərdə yer üzündə meşələr otlardan və bizim diyarda su qurudan çox olanda dərin, sərin sulu bir çayın sahilində qırğız tayfası yaşayırmış. O çayın adı Enesay imiş. O, buralardan çox-çox uzaqda, Sibirə axıb gedir. Atla oraya üç il, üç aylıq yol imiş. İndi isə bu çayın adı Yeniseydir, o zaman isə Enesay deyərmişlər ona. Buna görə belə də nəgimə oxuyarmışlar:

Səndən enli bir çay varmı, Enesay?
Səndən əziz məkan varmı, Enesay?
Səndən dərin bir dərd varmı, Enesay?
Səndən azad, söylə, varmı, Enesay?

Səndən enli bir çay yoxdur, Enesay,
Səndən əziz məkan yoxdur, Enesay,
Səndə ağır başqa dərd yox, Enesay,
Səndə azad azadlıq yox, Enesay...

Bax, belə çay imiş Enesay.

O zaman Enesayda cürbəcür xalqlar olub. Güzəranları çox ağır keçirmiş, çünki daim ədavət aparırmışlar. Qırğız tayfasını çox düşmənlər dövrəyə alıbmiş. Gah biri, gah o biri hücum edirmiş, gah da qırğızlar başqalarına basqın edir, mal-qarasını qovub aparır, olacaqlarını yandırır, adamlarını qırırmışlar. Qabaqlarına gələnə öldürür, heç kəsə aman vermirləmiş. Zəmanə belə olub. İnsanın insana heyfi gəlmir. İnsan insanı qırır. Bir vaxt gəlir ki, əkin əkməyə, mal saxlamağa, ov ovlamağa adam qalmır. Soyğunçuluqla dolanmaq

daha asan olur – gəldi, öldürdü, qarət elədi. Ölümə ölümle, qana qanla cavab vermək gərək idi. Qan su yerinə axıdı-lırdı. Adamlar başlarını itirmişdilər. Düşmənləri barışdıran kimsə yoxdu. Ən ağıllı, ən fərasətli o kəs idi ki, düşməni qəflətən yaxalasın, yad tayfanı son nəfərinədək qırsın, sürü-ləri, var-dövləti yığıb aparsın.

Tayqada qərribə bir quş peyda olmuşdu. Gecələr süb-hədək budaqdan-budağa qonub iniltili insan sədası ilə oxuyur, ağlayır, deyirdi: “Fəlakət olacaq! Böyük fəlakət olacaq!” Elə də oldu, o dəhşətli gün gəlib çatdı.

Həmin gün Enesay sahilindəki qırğız tayfası öz qoca-man başçısını dəfn edirdi. İgid batır Külçə neçə illər el atası olmuşdu, çoxlu-çoxlu yürüşlər etmiş, vuruşlarda qılınc oynatmışdı. Döyüşlərdən salamat çıxmışdı, lakin əcəl onu gəlib haqlamışdı. Tayfa iki gün hüsr keçirdi, üçüncü gün batırı torpağa tapşırmağa başladı. Qədim adətə görə, başçının cəsədini son mənzilə Enesayın sıldırım, sərt uçurumlu sahilinə aparmalı idilər ki, mərhumun ruhu ana çay Ene-sayla vidalaşsın. Axı “ene” – ana, “say” isə axın, çay demək-dir. Belə edirdilər ki, onun qəlbi son dəfə Enesay haqqında nəğməni oxusun.

Səndən enli bir çay varmış, Enesay?
Səndən əziz məkan varmış, Enesay?
Səndən dərin bir dərd varmış, Enesay?
Səndən azad, söylə, varmış, Enesay?

Səndən enli bir çay yoxdur, Enesay,
Səndən əziz məkan yoxdur, Enesay,
Səndən ağır başqa dərd yox, Enesay,
Səndən azad azadlıq yox, Enesay...

Dəfn təpəsində, açıq qəbrin önündə batırı başları üstü-nə qaldırıb, dünyanın dörd tərəfini ona göstərməli imişlər: “Bax, bu, sənin çayın. Bax, bu, sənin səman. Bax, bu, sənin torpağın. Bax, bu da biz – səninlə eyni kökdən törə-yənlər. Biz hamımız səni yola salmağa gəlmişik. Rahat yat”. Qədimdən qalmış adətə görə, igidin qəbri üstünə sal daş qoyarmışlar.

Dəfn günü tayfanın bütün yurdları sahilboyu cərgə-cərgə düzülərmişlər ki, hər bir ailə öz həyət-bacasında

dayanıb batırla vidalaşa bilsin. Onun cənazəsini basdırmağa aparanda ağ hüzn bayrağını torpağa sarı əyib, ağ deyib ağlayır, sonra da camaata qoşulub o biri alaçıqda sarı gedirlər, orada da oxşayıb ağlayırlar və ağ hüzn bayrağını sallayırlar, beləliklə, yol başa çatanadək, lap dəfn təpəsi-nədək vidalaşma davam edirdi.

Həmin gün sübhdən günəş öz gündüz səfərinə başlayanda bütün hazırlıq işləri başa çatmış olurdu. Belə ki, ağac ucuna taxılmış at quyruğundan ibarət hakimiyyət rəmzi – boncuqları və batırın döyüş əsləhəsi olan qalxan, nizə bayıra çıxarıldı. Atının belinə matəm örtüyü salınırdı. Karnayçılar öz karnaylarını, dobulbasçılar da öz dobulbaslarını sazlayıb gözləyirdilər və elə çalacaqdılar ki, tayqa lərzəyə gəlsin, quşlar dəstə ilə havaya qalxsınlar və mərəkə, hay-küy qoparsınlar, vəhşi heyvanlar bağıra-bağıra cəngəlliyə qaçsınlar; otlar yerə yatsın; dağlar uğuldayıb əks-səda versin, dağlar qorxudan diksinsin. Ağıcı qadınlar saçlarını açıb tökmüşdülər ki, igid Kölçönü oxşayıb ağlasınlar. Cigidlər bir dizüstə çökmüşdülər ki, onun cənazəsini güclü çiyinlərinə qaldırsınlar. Hamı hazırdı, batırın cənazəsinin götürülməsinə müntəzir idi. Meşəyanı açıqlıqda ehsan üçün doqquz baş qurbanlıq madyan, doqquz baş qurbanlıq cöngə, hər doqquz cinsdən doqquz qurbanlıq qoyun bağlanmışdı.

Elə o zaman gözlənilməz bir hadisə baş verdi. Enesaylılar bir-biri ilə necə ədavət aparsalar da, el atasının dəfn günü qonşu qonşuyla dava eləməzdi. Amma həmin gün düşmən qoşunu, sən demə, başı yasa qarışmış qırğızları obaşdan xəlvətcə mühasirəyə alıblarmış və qəflətən istehkamlardan qalxıb, hər tərəfdən həmləyə keçdilər, heç kəs yəhərə atıla bilmədi, heç kəs silaha əl ata bilmədi. Və misilsiz bir döyüş başladı. Qabaqlarına kim gəldi qırdılar. Düşmənlər belə qəsd hazırlamışdı ki, bir zərbə ilə cəsur qırğız tayfasının axırına çıxsınlar. Hamını başdan-başa qırırdılar ki, bu vəhşiliyi xatırlayan, intiqam alan olmasın, zaman keçmişin izini itirsin. Vardılar – guya, olmayıblar...

İnsan dünyaya gətirmək, böyüdüb ərşəyə çatdırmaq uzun çəkir, öldürmək isə bir anın işidir. Qılıncdan keçirilən çoxları qanına qəltan olmuş, qılınc, nizədən qorunmaq üçün özlərini çaya atan bir çoxları da Enesayın dalgalarında qərq olmuşdu. Sahilboyu, sıldırımların və uçurumların kənarında

necə verst üzünü qırğız alaçıqları od tutub yanırdı. Heç kəs qaçıb qurtara bilmədi, heç kəs sağ qalmadı. Hər şey yerlə yeksan edilmiş, yandırılmışdı. Yaralanıb yıxılanları yarğanların qaşından Enesaya atırdılar. Düşmən şadlanırdı. “İndi bu torpaqlar bizimdir! İndi bu meşələr bizimdir! İndi bu sürülər bizimdir!”

Düşmənlər zəngin qənimətlə gedirdilər və meşədən dönən iki uşağı – qızla oğlanı görə bilmədilər. Bu şuluq, nadinc uşaqlar, hələ səhər tezdən valideynlərindən xəlvət səbət üçün civir yığmaqdan ötrü yaxınlıqdakı meşəyə qaçmışdılar. Onların başı elə qarışmış ki, cəngəlliyə necə girdiklərini hiss eləməyiblər. Döyüş, hay-küy, bağırçı-çığırçı eşidiblər, qaçıb geri qayıdanda isə nə ata-analarını, nə də qardaş-bacılarını sağ görüblər. Uşaqlar valideynsiz, tayfasız qalıblar. Onlar ağlaya-ağlaya dədə-baba yurdunda qaçıb, dolaşmış, fəqət heç yerdə canlı kimsəyə rast gəlməyiblər. Bir saat içində yetim qalıblar. Bu boyda dünyada tək-tənha. Uzaqlarda isə toz dumanı göyə qalxırdı, düşmənlər qanlı basqınla əldə etdikləri ıxılları və sürüləri öz malikanələrinə qovub aparmışlar.

Uşaqlar ayaq altından qalxan bu tozu görüb, onun ardınca düşüblər. Qəddar düşmənin ardınca uşaqlar ağlaya-ağlaya, çığır-çığır qaçmışlar. Yalnız uşaqlar belə edə bilirlər. Qatillərdən qaçıb gizlənmək əvəzinə, onlar düşməninə çatmağa cəhd edirmişlər. Təki yalnız qalmasınsınlar, təki bu tar-mar olmuş məlun yerdən qaçıb uzaqlaşsınlar. Oğlanla qız əl-ələ verərək soyğunçuların dalınca qaçır, yalvarır-yaxarırdılar ki, onları da gözləsinlər, onları da özləri ilə aparsınlar. Bu çığır-bağırda, bu kişnərtidə və tappatapda, bu qaçaqçaqda onların zəif səsini kim eşidəcəkdi?

Oğlanla qız ümitsiz halda çox qaçdılar. Lakin çata bilmədilər ki, çata bilmədilər. Sonra yorulub əldən-ayaqdan düşdülər, oturdular. Ətrafa baxmaqdan xoflandılar, qorxularından tərpənmədilər. Dəhşətli idi. Mehribanlıqla bir-birinə sığındılar, necə yuxuya getdiklərindən də xəbərləri olmadı.

Yaxşı deyiblər: yetimin bəxti yüyürək olar. Gecəni sağ-salamat başa vurdular. Vəhşi heyvanlar onlara toxunmadı. Meşə əjdahaları onları sürütləyib aparmadı. Oyananda səhər açılmışdı. Gün çıxmışdı. Quşlar oxuyurdu. Uşaqlar durub, yenə də çapqınçılardan dalınca düşdülər. Yolboyu giləmeyvə,

ot kökü topladılar. Az getdilər, çox getdilər, üçüncü gün bir dağa çatıb dayandılar. Baxıb gördülər ki, aşağı tərəfdə geniş, yaşıl bir çəmənlikdə kef məclisidir. O qədər alaçıq qurulub ki, sayı-hesabı yox, o qədər tonqal qalanıb ki, sayı-hesabı yox, ətrafında o qədər adam toplaşib ki, sayı-hesabı yox. Qızlar yelləncəkdə yellənir, mahnı oxuyurlar. Pəhləvanlar camaatı əyləndirmək üçün berkutlar kimi dövrə vurur, bir-birini yerə çırpır. Onlar öz zəfərlərini bayram edən həmin düşmənlərdir.

Oğlanla qız dağın başında dayanmışdılar, yaxın gəlməyə cəsarət etmirdilər. Ancaq qovurma, çörək, çöl soğanı iyi gələn tonqal onları özünə cəlb edirdi.

Uşaqlar özlərini saxlaya bilmədilər, dağdan enməyə başladılar. Gəlmələri görüb, şənlik sahibləri təəccüb etdilər, onları hamılıqla dövrəyə aldılar.

– Kimsiniz? Haradan gələrsiniz?

– Biz acıq, – oğlanla qız cavab verdi, – bizə yemək verin.

Onlar danışığılarından bildilər ki, bunlar kimdirlər. Çığır-dılar, bağır-dılar. Mübahisə etməyə başladılar: düşmən ailəsindən sağ qalmış bu uşaqları elə bu saat öldürməli, yoxsa xanın hüsuruna aparmalı? Onlar höcətləşməkdə olsun, rəhmdil bir qadın uşaqların hərəsinə bir parça at əti bozartması ötürdü. Onları dartıb xanın hüsuruna aparmaq istəyirdilər, uşaqlar isə yeməkdən əl çəkə bilmirdilər. Onları, qabağında əli gümüş baltalı keşikçilər dayanan hündür qırmızı alaçığa apardılar. Düşərgədə həyəcanlı söz-həkət gəzirdi ki, qırğız tayfasından olan bu uşaqlar haradan gəlib buraya çıxıb bilərlər? Bu, nə olan işdir? Hamısı oyunlarını buraxıb, kefdən əl çəkərək, dəstə-dəstə xan alaçığına sarı qaçdı. Xan isə o dəm məşhur döyüşçüləri ilə qar kimi ağappaq gecənin içində təmtəraqa əyləşmişdi. Bal qatılmış kumis içir, onu mədh edən mahnılara qulaq asırdı. Xan biləndə ki, onun yanına nə üçün gəliblər, hirs vurdu başına: “Siz nə cəsarətlə məni narahat etmisiniz? Məgər qırğız tayfasını biz qırıb kökünü kəsmədikmi? Məgər mən sizi Enesay ellərinin əbədi sahibi etməmişəmmi? Qorxaqların biri qorxaqlar, qaçıb yanıma niyə gəlmisiniz? Görün, qarşınızdakılar kimlərdir? Ey, Çopur Topal Qarı! – Xan ucadan hayqırdı. Özü də qarı camaatın içindən aralanıb, gələn kimi ona dedi:

– Haydı, onları apar tayqaya, elə et ki, bunların məhvi ilə qırğız tayfası yer üzündən silinsin; kökü kəsilsin, adı əbədi olaraq unudulmuş olsun. Haydı, get, Çopur Topal Qarı, necə buyurdum, elə də edərsən...”

Çopur Topal Qarı dinməz-söyləməz təzim etdi, oğlanla qızın əlindən tutub, aradan çıxdı. Onlar meşə ilə az getdilər, çox getdilər, gəlib Enesay sahilinə, dərin uçurum üzərinə çıxdılar. Burada Çopur Topal Qarı uşaqları uçurumun qırağında yan-yanə dayandırdı. Onları itələyib, aşağı salmazdan əvvəl dedi:

– Ey böyük Enesay çayı! Əgər dağı sənəin dərinliyinə atsan, o, daş kimi batır. Yüzillik şam ağacını atsan, qamqalaq kimi apararsan. Öz ağuşuna bu iki qum dənəsini – iki insan övladını qəbul et. Yer üzündə onlara yer yoxdur. Mənmi bunu sənə deyim, Enesay! Əgər ulduzlar dönüb adam olsaydılar, göy onlara darlıq edərdi. Əgər balıqlar dönüb adam olsaydılar, çaylar və dənizlər onlara bəs eləməzdi. Mənmi bunu sənə deyim, Enesay! Al onları, apar onları. Qoy onlar körpə ikən, pak ürəklə, hələ pis əməllər, pis niyyətlərlə ləkələnməmiş, uşaq vicdanı ilə insan əzablarından xəbər tutmamış, özləri də başqalarına zillət verməmiş bizim mənfur dünyamızı tərk etsinlər. Al bunları, al bunları, ey ulu Enesay!..

Oğlanla qız ağlayır, hıçqırırdı. Uçurumdan üzüaşağı baxanda adam dəhşətə gəlirdi, qarının sözləri onların qulağını girirdi. Dərinliklərdə dalgalar qəzəblə çarpılıb uğuldayırdı.

– Qucaqlaşın, uşaqlar, son dəfə vidalaşın. – Çopur Topal Qarı dedi. Özü isə onların ikisini birdən uçuruma itələmək üçün qollarını çırmaladı. Və sözünə davam etdi: – Hə, balacalar, məni bağışlayın. Deməli, tale belə imiş. Mən indi bu işi öz iradəmlə görməsəm də, sizin rahatlığınız üçün...

Qarı elə bunu demişdi ki, lap yaxınlıqdan belə səs eşidildi:

– Dayan, ey böyük, müdrik qadın, günahsız uşaqları məhv eləmə!

Çopur Topal Qarı çevrilib baxdı, heyratə gəldi, qənşərində bir ana maral dayanmışdı. Özü də necə iri gözləri vardı... Kədər və qüssə ilə baxırdı. Maral süd kimi ağappaq idi, körpə köşək kimi qarnının altı saçaq-saçaq yunla örtülmüşdü. Buynuzları özgə cür füsunkar idi – qollu-budaqlı,

elə bil, payız ağaclarının budaqları idi. Yelini isə tərtəmiz və hamar idi, uşaqlı qadının döşlərinə oxşayırdı.

– Sən kimsən? Niyə insan dilində danışırısan? – Çopur Topal Qarı xəbər aldı.

Maral belə cavab verdi:

– Mən ana maralam. Ona görə belə danışiram ki, başqa cür sən məni anlamazsan, məni dinləməzsən.

– Nə istəyirsən, ana maral?

– Uşaqları burax, böyük müdrik qadın. Xahiş eləyirəm, onları mənə ver.

– Onlar sənə nəyinə lazımdır?

– İnsanlar mənim əkizlərimi, iki maral balamı öldürüblər. Mən özümə övlad axtarıram.

– Sən onları əmizdirmək istəyirsən?

– Bəli, böyük müdrik qadın.

– Sən yaxşı düşünüb-daşınmısanmı, ana maral?

– Çopur Topal Qarı güldü. – Axı onlar insan övladlarıdır. Onlar böyüyüb, sənə maral balalarını öldürəcəklər.

– Onlar böyüyəndə mənim maral balalarımı öldürməyəcəklər. – Ana maral ona cavab verdi. – Mən onların anası olacağam, onlar isə mənim balam. Məgər onlar öz bacı və qardaşlarını öldürərlərm?

– Eh, ana maral, danışma, sən insanları tanımırısan!

– Çopur Topal Qarı başını buladı. – Nəinki meşə heyvanlarını, onlar bir-birini öldürməkdən də çəkinmirlər. Bu yetimləri sənə verərdim, verərdim ona görə ki, sözlərimin doğru olduğunu biləsən, axı sənə bu uşaqlarını da insanlar öldürəcəklər. Bu qədər qəm-qüssə nəyinə gərəkdir?

– Mən uşaqları elə bir uzaq diyara aparacağam ki, onları heç kəs tapa bilməsin. Balalara rəhm elə, böyük, müdrik qadın, burax onları. Mən onlara vəfalı ana olacağam. Yelinim dolub. Uşaq üçün göz yaşı axıdır südüm. Uşaq həsrəti çəkir südüm.

– Neynək, qoy sən deyən olsun, – Çopur Topal Qarı dilləndi. – Götür, tez buradan apar. Yetimləri öz uzaq diyarına apar. Amma onlar uzaq yolda məhv olsalar, rastlaşdığınız quldurlar onları öldürsə, əgər sənə insan övladları sənə nankorluq etsələr, onda günahı özündə gör.

Ana maral Çopur Topal Qarıya minnətdarlıq elədi. Oğlanla qıza isə dedi:

– İndi mən sizin ananızam, siz də mənim övladlarıam. Mən sizi uzaq bir diyara aparacağam, orada meşə ilə örtülmüş qarlı dağlar qoynunda isti bir dəniz var – İssikkul göl.

Oğlanla qız sevindilər, cəld Buynuzlu ana maralın yanına qaçdılar. Ancaq sonradan onlar yoruldu, əldən düşdülər, yol isə uzaq idi – dünyanın bu başından o başına. Əgər Buynuzlu ana maral onlara əmcəklərindən süd əmizdirməsəydi, gecələr öz bədəni ilə qızdırmasaydı, uşaqlar uzaq yolu gedə bilməzdilər. Onlar xeyli yol getdilər. Artıq köhnə vətən Enesay arxada qalmışdı, yeni məkana – İssikkul gölə isə hələ xeyli vardı. Az getdilər, üz getdilər, bir yay, qış, bahar və payız, yenə bir yay, qış, bahar və payız, yenə bir yay, qış, bahar, yay və payız, insan ayağı dəyməmiş meşələrdən, бүркүлү səhralardan, dalğalı qumluqdan, uca dağlardan, daşqın çaylardan keçib getdilər. Dallarınca canavar sürüləri düşdü, ancaq Buynuzlu ana maral onları belinə mindirib, yırtıcı heyvanlardan uzaqlaşdırdı. Oxlu ovçular onları təqib edəndə qışqırırdılar: “Maral insan övladlarını qaçır! Tutun! Vurun!” Ardınca oxlar atdılar: onlardan, bu çağırılmamış xilaskarlardan Buynuzlu ana maral öz övladlarını qaçıraraq apardı. O, oxdan da iti süzə-süzə, astadan deyirdi: “Uşaqlarım, bərk tutun, bizi qovurlar!”

Nəhayət, Buynuzlu ana maral uşaqları İssikkul gölə gətirib çıxartdı. Onlar dağın başında dayanıb heyrlə ətrafa baxırdılar. Hər tərəf qarlı dağ silsiləsi, yaşıl meşələrlə örtülmüş, dağların arasında isə göz işlədikcə dəniz uzanıb gedirdi. Mavi suda ağ dalğalar gəzişir, külək onları belədən-belə qovur, uzaqlara aparırdı. İssikkul gölün ucu-bucağı görünmürdü. Bir tərəfində gün çıxırdı, o biri tərəfində hələ gecə idi. İssikkul gölün dövrəsindəki dağlar o qədər çox idi ki, onları saymaqla qurtarmazdı, o dağların o üzündə hələ nə qədər qarlı dağlar var idi – saysız-hesabsız.

– Bu, sizin yeni vətəninizdir. – Buynuzlu ana maral dedi. – Burada yaşayacaqsınız, burada əkin əkəcək, balıq tutacaq, mal-qara saxlayacaqsınız. Min illər əmin-amanlıqla burada yaşayın. Qoy nəsliniz törəyib artsın. Gələcək nəsillər özünüzlə gətirdiyiniz dilinizi unutmasınlar, qoy onlar öz dilində şirin-şirin danışsın, şirin-şirin oxusunlar. İnsan kimi yaşayın. Mən isə həmişə sizinlə, sizin övladlarınız, nəvələrinizlə bir yerdə olacağam...

Qırğız tayfasından olan axırıncı oğlan və qız özlərinə İssikkul göldə belə yeni, bəxtiyar və əbədi Vətən tapdılar.

Vaxt tez gəlib keçdi. Oğlan bazburudlu cavan oldu, qız kamal yaşına doldu. Bu zaman onlar evləndilər, ər-arvad oldular. Buynuzlu ana maral isə İssikkul gölü tərk eləmədi, buradakı meşələrdə yaşadı.

Bir dəfə gün doğan çağı İssikkul göl təlatümə gəldi, uğuldadı. Qadın doğmaq istəyirdi, əziyyət çəkirdi. Kişi isə qorxuya düşdü. Qayanın başına qaçıb, ucadan çağırmağa başladı:

– Buynuzlu ana maral, haradasan? Eşidirsən, İssikkul göl necə hay-haray qoparıb. Sənin qızın doğur. Tez gəl, Buynuzlu ana maral, gəl, bizə kömək elə...

Elə bu zaman uzaqdan ahəngdən-ahəngə düşən, karvan zıncırovlarından qopan səsi xatırladan bir səda eşidildi. Səs get-gedə yaxınlaşdı. Buynuzlu ana maral qaçıb özünü yetirdi. O, buynuzuna taxaraq bir uşaq beşiği gətirmişdi. Beşik ağcaqayın ağacındandı, qulpundan asılmış gümüş zıncırov cingildəyirdi. Elə o zamandan bəri İssikkul göl beşiklərində həmin zıncırov səslənməkdədir. Ana beşiği yırğalayır, gümüş zıncırov isə səs eləyir, sanki, Buynuzlu ana maral uzaqlardan qaçıb gəlir, tələsir, buynuzunda ağcaqayın beşiği gətirir...

Buynuzlu ana maral çağırışa gəlib özünü yetirən kimi, qadın azad oldu.

– Bu beşik sənin ilk övladın üçündür, – Buynuzlu ana maral dedi. – Sizin çoxlu uşağınız olacaq. Yeddi oğul, yeddi qız.

Ana ilə ata sevincək oldular. İlk övladlarına Buynuzlu Buqu – ana maralın şərəfinə Buqubay adı verdilər. Buqubay böyüdü, qıpçaq tayfasından gözəl bir qız aldı və bununla da Buqu nəslə – Buynuzlu ana maral nəslə törəyib artmağa başladı. Buqular İssikkul göl ətrafında böyük və güclü bir nəsil oldular. Buqular Buynuzlu ana maralı müqəddəs hesab edirdilər. Buqu alaçıqlarının qapısı üstündə parça üzərində tikmə nişan, maral buynuzu şəkli olardı – gəndən bilinsin ki, bu alaçıq Buqu nəslinə məxsusdur. Buqular düşmən basqınını dəf edəndə, cıdır yarışında “Buqu!” deyər qışqırdılar. Hər dəfə də buqular qalib gəlirdi. O zaman İssikkul göl meşələrində gözəlliklərinə

göydə ulduzların həsəd apardıqları ağ marallar yaşayardı. Onlar Buynuzlu ana maralın övladları idi. Heç kəs onlara dəyməzdi, heç kəs onları incitməzdi. Maralı görəndə buqular atdan enər, ona yol verərdilər. Sevimli qızın gözəlliyini ağ maralın gözəlliyi ilə müqayisə edərdilər...

Varlı-dövlətli, adlı-sanlı bir buqu ölənəcən hər şey belə idi – onun min-min qoyunu, min-min atı var idi, ətrafda yaşayan kişilərin hamısı ona çobanlıq edərdi. Onun oğlanları böyük bir yas məclisi qurmuşdular. Onlar dünyanın hər tərəfindən ən adlı-sanlı adamları yasa dəvət etmişdilər. Qonaqlar üçün İssıkkul gölün sahilində yüz alaçıq qurmuşdular. Neçə baş heyvan kəsildiyinin, nə qədər kumis içildiyinin, nə qədər qaşqar təamı işləndiyinin sayı-hesabı yox idi. Varlının oğlanları özlərini çəkib deyirdilər: “Qoy adamlar bilsinlər ki, ata öləndən sonra yerində necə varlı, comərd övladları qalıb, onlar atalarını necə urvatlı tuturlar, xatirəsini əzizləyirlər... (E-e, oğlum, vay o gündən ki, insanlar ağı ilə yox, var-dövlət ilə tanınalar!)”

634

Xanəndələr də – başlarında mərhumun oğlanlarının bağışladığı samur papağı, əyinlərində ipək xalat, hədiyyə olunmuş arqaman atların belində qapı-qapı gəzir, mərhumu da, onun varislərini də tərif edirdilər. Biri oxuyurdu:

– Günçixanla günbatan arasında belə bəxtəvər həyata, belə dəbdəbəli ehsana taymı tapmaq olar?

İkinci oxuyurdu:

– Dünya yaranandan bunun tayı-bərabəri olmayıb!

Üçüncü oxuyurdu:

– Ayrı yerdə yox, yalnız bizdə valideynlərə ehtiram göstərilir, valideyn şöhrəti və şərəfi uca tutulur, onların müqəddəs xatirəsi yad edilir.

– Ey, naqqal xanəndələr, nə hay-küy salmısınız! Məgər yer üzündə bu comərdliyə, səxavətə layiq söz tapmaqımı olar, məgər mərhumun şərəfinə layiq söz qoşmaqımı olar? – deyə dördüncü oxuyurdu.

Beləliklə, gecə-gündüz onlar dəyişdilər. (E-e, oğlum, elə ki, xanəndələr mədhiyyə deməklə bəhsə girişdilər, onlar müğənnilikdən dönüb mahnıya düşməni kəsirlər.)

Bu məşhur yas mərasimi neçə gün bayram təntənəsi kimi qeyd edildi. Dövlətinin lovğa oğulları çox istəyirdilər ki, başqalarını kölgədə buraxsınlar, yer üzündə hamını keç-

sinlər, şöhrətləri bütün dünyaya yayılsın. Onlar belə fikrə düşdülər ki, atalarının məqbərəsi üstündə maral buynuzu düzəltirsinizlər. Qoy hamı bilsin ki, bu türbə Buynuzlu ana maral nəslindən olan şanlı-şöhrətli əcdadlarına məxsusdur. (E-e, oğlum, hələ qədim zamanlarda deyərmişlər: “Vərdövlət xudpəsəndlik yaradır, xudpəsəndlik isə səfehlik”.)

Varlının oğulları atalarının xatirəsinə misilsiz hörmət göstərmək istəyirdilər. Heç nə də onlara mane olmurdu. Dedilər də, elədilər də! Ovçu göndərdilər, ovçular maralı öldürüb, buynuzunu qoparıb gətirdilər. Buynuz da nə buy-nuz, gərilməmiş qartal qanadları boyda. Maral buynuzu oğullara xoş gəldi, buynuzun hər tayında on səkkiz budaq vardı, bu da o demək idi ki, maral on səkkiz yaşardı. Çox əcəb! Onlar ustalara həvalə etdilər ki, buynuzu məqbərənin üstünə bərkitsinlər.

Qocalar qəzəbləndilər:

– Nə haqla maralı öldürübsünüz? Kim cəsarət edib Buynuzlu ana maralın törəməsinə əl qaldırıb?

Dövlətinin varisləri onların cavabını verdilər:

– Maral bizim torpağımızda öldürülüb. Bizim torpağımızda milçəkdən tutmuş dəvəyədək – yeriyan, sürünən, uçan nə varsa, hamısı bizimdir. Öz malımızla necə rəftar etməyi biz özümüz bilərik. Rədd olun!

Nökərlər qocaları şallaqladı, atın belinə tərsinə, üzü geri mindirdilər və onları rüsvayçılıqla qovdular.

Hər şey də bundan başladı... Buynuzlu ana maralın xələflərinə böyük bədbəxtlik üz verdi. Demək olar ki, hər biri meşəyə ağ maral ovuna çıxmağa başladı. Hər bir buqulu öz əcdadının qəbri üstündə maral buynuzu qoymağı özünə borc bildi. İndi bu iş ölülərin xatirəsinə yad etmək üçün nəcib, xeyirxah bir dəb kimi qəbul olunmuşdu. Buynuz tapa bilməyənləri dəyanətsiz adam hesab edirdilər. Maral buynuzunu alıb-satmağa başladılar, ondan ehtiyat yığmağa başladılar. Buynuzlu ana maral nəslindən adamlar peyda oldu ki, maral buynuzu alıb-satmağı özünə sənət seçdi. (“E-e, oğlum, pul olan yerdə yaxşı sözə, gözəlliyə yer yoxdur”.)

İssikkul göl meşələrində maralların qırğını başladı. Onlara aman verilmirdi. Marallar əlçatmaz qayalıqlara qaçır-dılar, orada da onları tapırdılar. Ov itlərini sürü ilə meşəyə salırdılar ki, maralları qovub bərəyə çıxarsınlar, birini də

keçirmədən vursunlar. Maralları sürü-sürü, dəstə-dəstə qırırdılar. Mərc gəlirdilər ki, görək, kimin gətirdiyi buynuzun budaqları çox olar.

Beləliklə də, marallar tükəndi. Dağlar maralsız qaldı. Maral böyürtüsü nə gecəyarısı eşidildi, nə sübh çağı. Meşələrdə, talalarda otlayan, buynuzlarını belinə sıxıb qaçan, yarğanlardan sıçrayıb quş kimi uçan marallar gözə dəymədi. Elə insanlar dünyaya gəldi ki, bütün ömrü boyu bir maral da görə bilmədi. Marallar haqqında nağıllarda eşitilər, bir də məqbərələrdə buynuzlarını gördülər.

Gəlin görək, Buynuzlu ana maral necə oldu?

O, insanlardan incidi, bərk incidi onlardan. Deyirlər, elə ki marallar güllənin, ov itlərinin ucbatından yaşamağa yer tapmadılar, barmaqla sayıla biləcək qədər azaldılar. Buynuzlu ana maral ən uca dağ başına qalxıb İssikkul göllə vidalaşdı və son övladlarını toplayıb, böyük aşırımı keçdi, onları başqa bir diyara, başqa dağlara apardı.

Bəli, yer üzündə belə-belə işlər olur. Elə burada nağıl da qurtarır. İstəyirsən inan, istəyirsən inanma.

Özü də Buynuzlu ana maral gedəndə deyib ki, bir daha bu yerlərə dönməyəcək...

5

Yenə də dağlara payız gəlmişdi. Yenə də səslə-sədalı yaydan sonra ətraf payız sükutuna qərq olmuşdu. Mal-qaranın qaldırdığı toz dumanı çökmüş, tonqallar sönmüşdü. Sürülər qışlağa getdi. İnsanlar da getdilər. Dağlar boş qaldı.

Daha qartallar tək-tək uçur, hərdənbir qıy vururdu. Çayda suyun səsi boğulmuşdu: yay ərzində çaylar dayazlaşıb, öz yatağına uyuşmuşdu. Otlar boy atmır, kök üstündə soluxub qalmışdı. Yarpaqlar budaqlarda dayanmaqdan tənə gəlmişdi, bir-bir qopurdu.

Lap uca zirvələrə gecələr indi təzə gümüşü qar düşürdü. Tutqun dağ silsilələri səhərlər qara-qonur tülkülərin yalmanı kimi bozarırdı.

Dərələrdə sərin, soyuq külək əsirdi. Ancaq hələlik günlər günəşli, quraq keçirdi.

Məntəqənin qabağından axan çayın o tayındakı meşələr payız libasını lap tez geymişdi. Çaydan başlayaraq yuxarılara, ta qaraşam meşəliyində sət yamacboyu kolluqları payız alovu bürümüşdü, sanki, od tutub yanırdı. Dağ döşündə ağcaqovaq və qayınağacıları daha parlaq rəngə – al-qırmızı rəngə boyanmışdı. Onlar böyük meşənin qarlı qurtaracağına, tutqun zirvələrdəki rəngli şam və küknarlar səltənətinə qədər dırmaşıb qalxmışdılar.

Meşə yenə tərtəmiz, məbəd kimi vahiməli idi. Yalnız ağacların şabalıdı iri gövdəsi görünür, yalnız quru qatran qoxusu gəlir, ağacların dibini bürümüş boz tikanlar gözə dəyirdi. Qocaman şam ağaclarının başlarında xəfif külək dolaşırdı.

Lakin bu gün səhər tezdən narahat dolaşalar dağların başı üstündə susmaq bilmədən hay-həşir qoparmışdılar. İri dolaşa dəstəsi bərkədən qırıldaşa-qırıldaşa şam ağaclarının başı üzərində hey dolanırdı. Dolaşalar balta səsinə eşidən kimi çaxnaşmaya düşdülər, indi onlar, kəsdiqləri şam ağacını üzünə apan iki nəfərin ardınca qoşaraq, elə çıxır-bağır salmışdılar ki, sanki, günün günortaçağı kimsə onlara basqın etmişdi.

Tiri atın qoşqu qayıqlarına bağlayıb, sürütləmə aparırdılar. Orozqul atın yüyənindən tutub qabaqda gedirdi. O, qaş-qabaqlı halda, plaşı kollara ilişə-ilişə, kotana qoşulmuş öküz kimi tövşüyə-tövşüyə addımlayırdı. Onun arxasınca tirin quyruğunda Mömin baba gəlirdi. Belə hündür yerdə onun üçün də çətindi, qoca güclə nəfəs alırdı. Onun əlində qayın budağından düzəldilmiş paya vardı, bununla tiri gediş səmtinə itələyirdi. Tiri gah kötüyə, gah daşa ilişirdi. Enişlərdə, az qala, yamacla sürüşüb, aşağı diyirlənəcəkdi. Belə halda fəlakət üz verərdi, elə oradaca adamı vurub öldürərdi.

Paya ilə tiri itələyən üçün xüsusilə qorxuluydu, amma şeytan işidir – olmadı elə, oldu belə: Orozqul neçə dəfə atın yüyənini buraxıb, qorxudan kənara tullanmışdı, hər dəfə görəndə ki, qoca canını dişinə tutub tiri yumalanmağa qoymur və gözləyir ki, Orozqul gəlib atın başından tutsun, bərk pərt olurdu. Nahaq yerə demirlər ki, öz eybini gizlətmək istəyən başqasına şəbədə qoşar.

– Sənə nə olub, məni o dünyalıq eləmək istəyirsən?
– Orozqul qayınatasına çıxmırdı.

Yan-yörədə heç kəs yoxdu və Orozqulun dediyini kim eşidəcək, kim onu məzəmmət edəcəkdi ki, harada görünüb qoca ilə belə rəftar edələr? Qayınatası ehtiyatla anlatdı ki, o özü tirin altına düşə bilərdi – niyə onun üstünə qışqırır, məgər qəsdən eləyir?

Bu, Orozqulu daha çox qəzəbləndirirdi.

– Sən bir buna bax! – hiddətlənirdi. – Səni əzər, nolar, ömrünü başa vurmusan. Sənə nə var? Mən məhv olsam, sənin sonsuz qızına kim yiyə duracaq? Kimin nəyinə gərəkdir sənin şeytan qamçısı kimi bəhrəsiz qızın?..

Mömün bunun cavabında dedi:

– Müşkül adamsan sən, oğlum. Səndə insanlara bir qırıq hörmət-zad yoxdur.

Orozqul həтта ayaq saxlayıb qocanı süzdü də:

– Sənin kimi qocalar çoxdan ocağın qırağına yıxılıb, dallarını qora verir. Hər nədir, sən maaş alırsan. Bu maaş haradandır? Mən verirəm. Bundan artıq sənə nə hörmət etməliydim?

– Yaxşı, bəsdir, sözgəlişi dedim. – Mömün onu sakitləşdirdi.

Beləliklə, yollarına davam etdilər. Bir yoxuşu da qalxandan sonra gədikdə ayaq saxlayıb dincələrini aldılar. At büsbütün tər içində idi, köpük basmışdı.

Dolaşalar isə sakit olmaq bilmirdilər, hey dövrə vururdular. Onlar göyün üzünü tutmuşdular, elə qarılıdaşırdılar ki, sanki, bütün günü çığır-bağır salmağı qarşılarına məqsəd qoymuşdular.

– Qışın gəldiyini hiss eləyiblər. – Mömün dodaqaltı deyindi, söhbəti dəyişmək istədi ki, Orozqulun hirsli soyusun. – Xasiyyətləri belədir, köçüb getmək zamanı bir yerə cəm olurlar. Onlara mane olanda xoşları gəlmir, – deyə əlavə etdi, əslində, belə çıxdı ki, səfeh quşların əvəzinə üzrxahlıq eləyir.

– Kimdir onlara mane olan? – Orozqul sərt çevrilib ona baxdı. Qəflətən üzü qızardı. – Sərsəmləmişən-nədir, qoca?! – hədələyici ahənglə astadan dedi.

“Sən bir buna bax, – o, xəyalından keçirdi, – nəyə işarə vurur! Bu nədir, onun dolaşalarına görə, şam ağacına əl vurmayaq gərək, bir budaq da sındırmaq olmazmış? Bu nə deməkdir! Hələ ki bunların sahibi mənəm”. O, qarılıdayan

quşlara sən baxdı: “Of, bir pulemyot olaydı!” – dönüb biə-dəb söyüş söydü.

Mömün susdu. O, kürəkəninin söyüşlərinə alışa bilmirdi. “Yenə başladı, – qoca öz-özünə qəhərləndi. – İçir, olur vəhşi. Kefli olanda da bir söz demək mümkün deyil. Görəsən, adamlar niyə belə olurlar? – Mömün hiddətləndi. – Sən ona yaxşılıq eləyirsən, o, sənə pislik. Utanıb-qızarmır, həya eləmir. Guya ki, elə belə də olmalıdır. Həmişə özünü haqlı sayır. Bircə özü üçün yaxşı keçsin. Yan-yörəsindəkilər onun qulluğunda durmalıdır. Qulluğunda durmazsan, məcbur eləyər. Yaxşı ki, hələ belə dağlarda, meşədə yaşayır, əlinin altında vur-tut bir-iki adam var, vəssalam. Bir az böyük vəzifəsi olmuş olsa, bəs necə? Allah göstərməsin... Belələri də tükənmək bilmir. Daim də belələrininki gətirir. Belələrinin əlindən qaçıb qurtara bilməzsən. Hər yerdə qaraçuxa qabağına çıxır, səni izləyir. Öz firavanlığı üçün canını alar. Haqq da onun tərəfində olacaq. Belələri də tükənmək bilmir...”

– Dayandığımız bəsdir, – Orozqul onun düşüncələrini yarımcıq qoydu və əmr elədi. – Gedək.

Onlar yollarına davam etdilər.

Bu gün səhər tezdən Orozqulun ovqatı təlx idi. Səhər alətləri götürüb o biri sahilə, meşəyə keçməli idilər. Ancaq Mömün tələsik nəvəsini məktəbə aparmalı oldu. Qoca büt-bütün ağlını itirib! Hər gün tezdən atı yəhərləyir, uşağı məktəbə aparır, sonra yenə də çaparaq gedib onu məktəbdən gətirir. Başı qarışıb bu bic haramzadaya. Sən buna bir bax, məktəbə gecikmək olmaz! Belə çıxır ki, burada nə olursa olsun, vecinə deyil, canları çıxar, gözləyərlər. “Mən, – deyir, – tezəcə gedib qayıdaram, uşaq məktəbə gecikərsə, müəllimdən ayıbdır”. Adam tapdı xəcalət çəkməyə! Axmağın biri axmaq! O müəllim kimdir, nəkarədir? Beş ildir bir paltonun içindədir. Həmişə də görürsən ki, qoltuğunda ya dəf-tər, ya çanta. Yol qırağında dayanıb maşınlarla əl qaldırır – heç-puç üçün rayona qaçır. Müdam nə işə çatışmır – gah məktəb üçün daş kömür, gah şüşə, gah mal, gah da əsgü-üşgü. Abırılı müəllim də belə məktəbə işləməyə gələr? Necə də ad fikirləşib tapıblar – cırdan məktəb. Bu, doğrudan da, elə cırdandır. Kimə lazımmış? Əsl müəllim şəhərdə olur. Məktəblər başdan-başa şüşədəndir. Müəllimlər qalstuk

taxırlar. Şəhərdir axı... Küçələrdən böyük-böyük adamlar keçir. Maşın da nə maşın! Maşın gəlib keçənəcən yerindən tərpənmək istəmirsən, quruyub qalırsan, mil dayanırsan, qara, parıldayan, yüngül maşınlar. Onlar, şəhər adamları isə, guya, heç bu maşınları görmürlər, vaxtları yoxdur – tələsirlər, haraya isə qaçırlar... Bax, orada, şəhərdə əməlli-başlı yaşayırlar. Ora getmək, əlini bir işə ilişdirmək gərəkdir! Orada vəzifəli adamlara hörmət eləməyi bacarırlar. Hörmət eləmək lazımdırsa, gərək eləyəsən! Vəzifəsi böyük olanın hörməti də böyük olur. Mədəni adamlardır. Birinə qonaq getdin, bir bəxşiş aldın, daha əvəzində ona tir daşı mırsan, ayrı bir iş görəsi olmursan. Buranını təyidir – əlli, ən çoxu yüz verəcək, ağac aparacaq, hələ, üstəlik, şikayət də yazacaq: rüşvətxor Orozqul belədir, hələdir... Nadanlıq!

640 Hımm, bircə şəhərə əkilseydim... Eh, cəhənnəm olsun bu dağlar da, meşələr də, bu tirlər də, min kərə lənətə gəlsin bu qısır arvad da, bu səfeh qoca da, görməmiş kimi dalına salıb gəzdirdiyi o küçük də. Eh, yulaf yemiş tox at kimi dingildəyərdim. Məcbur edərdim – hörmətimi saxlasınlar. “Orozqul Balacanoviç, kabinetinizə gəlmək olar?” Orada bir şəhərli arvad da alardım. Niyə də almayım? Tutalım ki, gözəl bir aktrisa alardım, əlində mikrofon oxuyur da, oynayır da; deyirlər, onlar üçün əsas budur ki, adamın vəzifəsi olsun. Bir beləsinin qoluna girərdim, özümün də boyumda qalstuk. Birbaşa kinoya. O da dikdaban çəkmələrini taqqıldadır, ətir iyi verir. Yoldan keçənlər burunlarını çəkirlər. Bir də gördün ki, uşaqların da olub. Oğlumu hüquqçuluğa qoyardım, qızım da royalda çalardı. Şəhərli uşaqlar gəndən bilinirlər – ağıllı olurlar. Evdə ancaq rusca danışırırlar – başlarını kənd sözləri ilə doldurmurlar ki... O da öz uşaqlarını belə tərbiyə edirdi; “papiçka, mamiçka, xəçu to, xəçu eto...” Məgər öz belindən gələnlərdən bir şey əsirgəyərsən? Eh, çoxlarının atasını yandırardım, göstərərdim onlara mən kiməm! Başqalarından nəyim əskikdir? O, yuxarıdakılar ondan yaxşıdılar-nədir? Onun kimi adamlardır! Sadəcə olaraq, onlarınkı gətirib. Onunku isə yox. Xoşbəxtlik ondan yan keçib. Özü də təqsirkardır. Meşəçilik kursundan sonra şəhərə getmək lazımdı, texnikuma və ya instituta girmək gərək idi. Tələsdi – vəzifə çəkib apardı. Balaca da olsa, vəzifə idi. İndi bu bağlarda ayaq döy görüm, nə qədər

döyürsən, tir daşı eşşək kimi. Bir tərəfdən də bu dolaşalar. Niyə bağırırlar, niyə qıy vururlar? Of, bir pulemyot olaydı...”

Orozqulun pərtliyi əbəsdə deyildi. Yay ötüb keçmişdi. Payız gəlirdi, yayla birlikdə çobanların, ilxıçıların verdiyi qonaqlıqlar da qurtarırdı; bayatıdakı kimi:

Dağlar marala qaldı,
Otu sarala qaldı...

Payız düşdü. Orozqulun dövrünü qurtardı – hörmət, qonaqlıq, borc, vəd dövrünü. Hə, üstəlik, özündən demək dövrünü də: “Sənə nə lazımdır? İki tavan tiri, şam olsun, hə, yalnız bu? Bu, nə sözdür! Gəl apar...”

Zəvzədin, bəxşiş aldın, araq içdin – indi də nəfəsin tən-giyə-təngiyə, qan-tər içində, dünyada nə varsa, hamısını lənətləyə-lənətləyə tiri dağboyu sürütlə. Öz cəzasını çəkirdi. Bütün həyatı boyu öz cəzasını çəkmişdi. Birdən ağılına cəsarətli bir fikir gəldi: “Hər şeyə tüpürüb, hara gəldi, baş götürüb gedəcəm”. Ancaq elə həmin an anladı ki, heç yana getməyəcək, heç yerdə heç nəyə gərək deyil, heç yerdə də istədiyi güzəranı tapa bilməyəcək.

Hünərin var, buradan get və ya verdiyin sözün dalından qaç! Onu öz dost-taşıları ələ verərlər. Camaat indi xarab olub. İnişil öz buqulu qohumundan bir quzu alıb, əvəzində, tir verməyi vəd eləmişdi, payızda şam ağacı üçün yuxarı qalxmağa həvəsi olmadı. Bunu demək asandır, qalx görüm, ora necə qalxacaqsan, hələ, üstəlik, gərək bir mişarlayasan, sürüyüb gətirəsən də. Şam ağacı da neçə yüzillik ola, əlləş görüm onunla necə əlləşəcəksən? Qızıl da versələr, bu işdən yapışmaq istəməyəcəksən. Həmin günlər qoca Mömin də xəstələnib, yatağa düşmüşdü. Tək bunun öhdəsindən gəlməkmi olardı?! Axı kimin tək-tənha dağdan tir endirməyə gücü çatır?! Şam ağacını kəsə bilər, bəlkə də, kəsdi, ancaq üzünəsağı sürüyüb aparmaqmi olar... Qabaqcadan bilsəydi nə olacaq, özü Seyidəhmədi də götürüb, şam ağacı üçün dağa qalxardı. Lakin Orozqul dağlara dırmaşmağa ərindi, qohumu üçün qabağına çıxan ağacı kəsməyi qərara aldı. O da yaxın durmadı: “Əsl şam tiri verməlisən, vəssalam! Quzunu almağı bilirsən, amma sözünə əməl etməyi yox?” Orozqul qeyzləndi, onu həyətdən qovdu: “Rədd ol”. O oğlan da zirək tərpendi, San-Taş evi gözetçisi Orozqul

Balacanovdan bir şikayət cızma-qara elədi; ağlına nə gəldi yazdı: olanı da, olmayanı da, bunun üçün gerek "sosialist meşəsinin ziyankarı" kimi Orozqulu gülləyəydilər. Sonralar Orozqulu rayondan, meşə nazirliyindən gələn cürbəcür yoxlama komissiyaları çox çək-çevirə saldı. Güclə yaxa qurtara bildi... Bu da sənin qohumun! Hələ deyirlər də: "Biz hamımız Buynuzlu ana maralın övladlarıyıq! Bir nəfər hamı üçün, hamı bir nəfər üçün!" Boş şeydir, maral nədir, yad nədir, qepikdən ötrü bir-birinin boğazını gəmirməyə hazırdırlar, həbsxanaya saldırlar! Qabaqlar beləydi, adamlar marala inanırdılar. O zamankı adamlar necə də avam, cahil imişlər, dəhşət! İndi isə hamı mədənidir, hamı savadlıdır! Körpə uşaqlar üçün olan bu nağıl indi kimə lazımdır!

Bu əhvalatdan sonra Orozqul tövbə elədi. Bundan belə heç bir tanışa, heç bir həmtayfaya, lap Buynuzlu ana maralın dosdoğma övladı olsun, heç kəsə bir çırpı da verməyəcəkdi.

Lakin yay yenə gəldi. Yaşıl çəmənliklərdə alaçıqlar peyda oldu, sürülər mələşdi, ırmaqlar, çaylar üstündən seyrək dumanlar sallandı. Günəş şəfəq saçır, məstedici kumis ətri, çiçək rayihələri ətrafa yayılırdı. Alaçığın dalında dost-tanışla çəmənlikdə oturub təmiz hava almaq, kumis içmək, cavan heyvan ətindən xörək yemək ləzzət verirdi. Sonra da üstündən bir stəkan araq vur, başın dumanlansın. Onda qoluna elə qüvvət gələr ki, ağacı kökündən çıxararsan. Yaxud odur ey, o dağın boynunu əyersən... Orozqul belə günlərdə tövbəsini unudurdu. Onu böyük meşənin böyük sahibi deyə çağıranda çox xoşhallanırdı. Yenə də vəd verirdi, yenə də bəxşiş alırdı... Və belə vaxtlarda meşədəki qədim şamlardan hər hansı birinin ağlına da gəlmirdi ki, onunku çatıb – yaşaması payız girənə kimidir.

Payız isə biçilmiş kövşənli çöllərdən xəlvətcə dağlara dırmaşır və ətrafı dolanırdı. Haraya ayağı dəymişdisə, orada otun, yarpaqların rəngi saralmışdı.

Giləmeyvələr yetişirdi. Quzular böyüyürdü. Onları ayırırdılar – dişisi bir yana, erkəyi ayrı yana. Arvadlar motal tədarükü görürdülər. Kişilər kimin birinci olaraq vadiyə enməsi barədə düşünüb-daşınırdılar. Getməmişdən, hələ yaydan Orozqulla sövdələşənlər onu xəbərdar edirdilər ki, hansı gün, hansı saat vəd verdiyi tirlərin dalınca maşınla məntə-qəyə gələcəklər.

Bəli, bu gün axşam yedəkli maşınla iki şam tirini aparmaq üçün gələcəkdilər. Tirlərdən biri artıq aşağıda idi, çaydan adladılmışdı, maşın gələcək yerə çatdırılmışdı. İkincisini isə indi üzüaşağı sürüyüb gətirirdilər. Əgər Orozqul bu tir üçün alıb yediklərini və içdiklərini qaytara bilsəydi, elə bu saat canını bu əzab-əziyyətdən qurtarardı.

Əfsus dağlardakı taleyindən üz döndərmək üçün heç bir çarə yoxdu: yedəkli maşın bu gün axşamçağı gələcəkdi, çünki gecə tirləri aparmalıydı.

Sağ-salamat qurtarsaydı, yenə dərd yarı idi. Yol sovxozun içindən keçirdi, düz idarənin yanından, başqa yol yox idi, sovxozda isə milisdən, dövlət müfəttişliyindən kimsə olmamış olmazdı, rayondan azmı adamın yolu buraya düşürdü?! Tirlər gözlərinə dəyən kimi soruşacaqdılar: “Bu ağacları haradan, kimin üçün aparırsınız?”

Bu fikir ağlına gələndə Orozqulun kürəyinin arası qovuşdu. Və hamiya, hər şeyə qarşı qəzəbi coşdu. Baş üstündə hay-küy salan dolaşalara da, bədbəxt qoca Mömünə də, üç gün bundan əvvəl satmaq üçün şəhərə kartof aparmaq niyyətinə düşən tənbel Seyidəhməd də. Axı o bilirdi ki, tirləri dağdan endirmək lazım olacaq! Görünür, aradan çıxıb. Yəqin, bazarda işlərini qurtarandan sonra geri qayıdacaq. Burada olsaydı, Orozqul əmr edərdi ki, qoca ilə tirləri bağlayıb aşağı endirsinlər, özü əziyyət çəkməzdi.

Heyhat, Seyidəhməd uzaqda idi, dolaşaları da vurmağa bir şey yoxdu. Heç olmasa, arvadını əzişdirərdi, ancaq evə gedib çıxmağa hələ çox var idi. İndi bircə qoca Mömün qalırdı. Tövşüyərək, dağ tənəgnəfəslindən boğula-boğula, hər addımda donquldana-donquldana Orozqul nə ata, nə də onun arxasınca gələn qocaya rəhm edir, kolluğun içi ilə üzüaşağı enirdi.

Qoy at gəbərsin, qoy bu qoca da gəbərsin, qoy o özü də ürəyi partlayıb ölsün! Bir halda ki, onun günü xoş keçmir, qoy heç kəsinki xoş keçməsin. Qoy bu dünya yerlə yeksan olsun, niyə axı bu dünyada hər şey tərs-məssəbdir. Orozqulun ürəyincə deyil, onun ləyaqətinə və tutduğu vəziyyətə uyğun deyil!

Özünü ələ ala bilməyən Orozqul atı kolluqla lap meyilli enişə apardı. Qoy Qıvrıq Mömün tirlə birlikdə atılıb düşsün. Hünəridi, ağacı saxlaya bilməsin! “Qoca səfeh

əzişdirərəm, yerindəcə qalar”, – Orozqul belə qət elədi. Başqa bir vaxt o, belə bir sıldırımından enən tirlərin altına girməyə cəsarət etməzdi. İndi isə, elə bil, iblis yoldan çıxartdı. Mömün onu dayandırmağa macal tapmadı, ancaq qışqıra bildi: “Hara gedirsən? Hara? Dayan!” Elə bu vaxt zəncirə dolaşaraq, kolları əzə-əzə üzüaşağı getdi. Tir yaş idi, ağırdı. Mömün payanı dayaq vermək istədi ki, tiri üzüaşağı diyirlənməyə qoymasın. Ancaq zərbə çox güclü olduğundan paya qocanın əlindən sıçrayıb çıxdı.

Hər şey bir göz qırpımında oldu. At yığıldı və tir onu da böyrüstə aşağıya sürütlədi. Yıxılanda Orozqulu da vurub aşırı. Orozqul tələş içində, kollara əl ata-ata üzüaşağı diyirlənirdi. Elə bu zaman bir cür buynuzlu heyvanları ürküdüb özlərini qalınlığa verdilər. Onlar quş kimi yerdən qoparaq, güclü sıçrayışlarla sıx ağcaqayınlıqda gözdən itdilər.

– Maral! Maral! – deyə Mömün baba tələşdən və sevincdən özünü itirərək qışqırdı. Və sonra da öz gözlərinə inanmırmış kimi susdu.

Birdən-birə dağlara sükut çökdü. Dolaşalar tamam uçub getmişdilər. Tir, cavan, möhkəm ağcaqayınları əzərək enişdə bənd almışdı. Qoşqu qayıqları dolaşmaq düşsə də, at özü ayağa qalxmışdı.

Orozqul üst-başı cırıq-cırıq olmuş halda kənara sürünürdü. Mömün kürəkəninin imdadına yetişmək üçün cumdu.

– Ey müqəddəs ana, Buynuzlu maral! O, bizi xilas etdi. Gördünmü? Bunlar Buynuzlu ana maralın törəmələridir. Anamız qayıdıb! Gördünmü?

Sağ-salamat qurtarmasına hələ də inana bilməyən Orozqul kor-peşman, bikef ayağa qalxdı, üst-başını çırpdı.

– Səfehləmə, qoca, bəsdir! Atın qayığını aç.

Mömün dərhal atın dolaşğını açmaq üçün getdi.

– Ey füsunkar ana. Buynuzlu gözəl maral! – O, sevinçək öz-özünə donquldanırdı. – Marallar meşələrə qayıdıb. Buynuzlu ana bizi unutmayıb! Bizim günahımızı bağışlayıb...

– Yenə donquldanırsan? – Orozqul onun üstünə çımxırdı. Qorxu onun canından çıxmışdı, əvvəlki qəzəb qəlbinə gəmiydi. – Yenə nəgıl danışırısan? Sənin ağlın çaşıb, elə bilirsen, başqaları da sənin səfeh uydurmalarına inanacaqlar!

– Öz gözlərimlə gördüm. Bunlar marallardı. – Mömün baba təkid etdi. – Məgər sən görmədin, oğlum? Axı sən də gördün.

– Turalım ki, gördüm. Deyəsən, üç qaraltı keçdi...

– Düzdür, üç idi. Mənə də elə gəldi.

– Yaxşı, nə olsun? Turalım ki, marallardı. Az qala, boyun sınımışdı. Sevinməyin yeridir? Əgər maral idilərsə, deməli, aşırımdan gəliblər. Orada, Qazaxıstanda, dağların o üzündə – meşəlikdə deyirlər, maral saxlayırlar. Orada da qoruq var. Ola bilər, qoruq marallandır. Gəliblər, qoy gəlsinlər. Bizə nə var? Biz Qazaxıстана baxmırıq.

– Bəlkə, bizdə yaşadılar, hə? – Mömün baba arzusunu bildirdi. – Kaş qalaydılar...

– Yaxşı, bəsdır! – Orozqul onun sözünü yarımçıq kəsdi. – Gedək.

Onlar tirlə hələ çox enəcəkdilər. Sonra isə atı qoşub sürütləyə-sürütləyə çaydan keçirməliydilər. Bu iş də çox çətindi. Sonra da, əgər tiri çaydan sağ-salamat keçirsəydilər, onu hələ təpəliyəcən aparmalıydılar, orada maşına yüklənəcəkdilər.

Eh, hələ nə qədər zəhmət çəkilməliydi!..

Orozqul özünü bədbəxt hesab edirdi. Hər şey gözüne ədalətsiz görünürdü. Dağlar heç nəyi duymurlar, heç nə istəmirilər, heç nədən şikayətlənmirlər, elə belə dayanıb durublar, payız girsən, qış düşsün, bunun meşələrə heç bir istisi-soyuğu, dəxli yoxdur. Dolaşalar da hara istəyirlər, ora da uçub gedirlər və nə qədər istəyirlər, o qədər də qarılıdlaşırlar. Marallarsa, əgər onlar maral idilərsə, aşırımın o tərəfindən gəliblər və meşədə istədikləri yerlərdə, istədikləri kimi gəzib-dolanırlar. Şəhərlərdə adamlar asfalt yollarda dərdsiz-qəmsiz gəzir, taksiyə minir, restoranlara gedir, özləri üçün əylənirlər. Onu isə taleyi atıb bu dağlara, o, bədbəxt-dir... Hətta bu Qıvrıq Mömün, onun bu yaramaz qayınatası da xoşbəxt-dir, ona görə ki, o, nağıla inanır. Əbləh adamdır! Səfehər həmişə həyatlarından razı olurlar.

Orozqul öz həyatına nifrət edirdi. Bu cür dolanış onun ürəyincə deyil. Belə həyat Qıvrıq Mömün kimilər üçündür. Nə qədər ömrü var, o qədər də istirahət bilmədən başını aşağı salıb işləyəcək. Ömrü boyu da heç kəs tabeliyində olmayıb, özü isə hamıya tabe olub, hətta kürəkəninə də, öz

qarısına da söz qaytara bilmir. Belə bir bədbəxt kəs nağılla da özünü bəxtəvər sayır. Meşədə maralları görəndə, elə bil, yüz il dünyanı ələk-vələk eləyib axtardığı doğma qardaşları ilə rastlaşmışdı, az qalırdı, ağlasın.

Eh, yüz fikir bir borcu ödəmir!..

Onlar, nəhayət, son hüduda çatdılar, buradan çayadək uzun, kəskin eniş başlayırdı. Dincələrini almaq üçün dayanıdılar. Çayın o tayında, məntəqənin həyatında, Orozqulun evinin böyründə nəsə tüstülənirdi. Samovar tüstüsünə oxşayırdı. Deməli, arvadı yolunu gözləyirdi. Lakin bundan Orozqul xoşhal olmadı. Hava çatmırdı, ağzını ayırıb dərin-dən nəfəs almaq istədi. Sinəsi ağrıyırdı, ürəyinin döyüntüləri, elə bil, başında əks-səda verirdi, beyni zoqquldayırdı. Alnından axan tər gözlərini göynədirdi. Qarşıda uzun və sərt eniş. Evdə isə qısır arvadı... Hələ bir samovar da qoyub, onun könlünü almaq istəyir... Birdən ürəyindən keçdi ki, bu saat yüyürüb o nataraz samovara bir təpik ilişdirsən, cəhənnəm olsun onun samovarı da... Sonra da düşsün arvadının canına, ağzının, burnunun qanını qatsın bir-birinə, ölüncə döysün. O, bədbəxt arvadının fəryadını xəyalına gətirəndə də ondan ləzzət alırdı. "Bax, belə, – o fikirləşirdi. – Ona hələ bu da azdır! Mən pis gündəyəmsə, niyə onun əhvalı xoş olsun?"

Onun fikrini Mömün yarımçıq qoydu.

– Oğlum, mənim də yadımdan çıxıb, – birdən o, nəyi isə xatırlayıb, tələsik Orozqulun yanına gəldi. – Axı mən məktəbə getməliydim, oğlanı gərək gətirəydim. Dərslər axı qurtarıb.

– Nə olsun? – Orozqul bilə-bilə astadan dilləndi.

– Hırsılnmə, oğlum. Tiri burada qoyarıq. Enərik aşağı. Sən evdə nahar edərsən. Mən də bu vaxt atla çaparaq gedərəm məktəbə. Oğlanı götürüb gətirərəm. Qayıdıb, tiri çaydan keçirərik.

– Qoca, bu fikir haradan ağlına gəldi? – Orozqul acı-acı dedi.

– Axı balaca ağlayacaq.

– Nə olsun? – Orozqul qızıışdı. Nəhayət, qocanın əməlli-başlı dərslərini verməkdən ötrü bəhanə düşdü. Bütün günü Orozqul bəhanə axtarırdı ki, bir şeyə irad tutsun, indi isə qoca özü fürsət vermişdi.

– O ağlayacaq deyər, biz də işimizi yarımçıq qoyaq? Səhər qulağımı dəng elədin ki, məktəbə aparmalısan. Yaxşı, apardın. İndi də başlayıbsan ki, məktəbdən gətirmək lazımdır? Mən nəyəm onunçün? Yoxsa biz burada oyun oynayırıq?..

– Elə danışma, oğlum. – Mömün xahiş elədi. – Özü də belə bir gündə! Mən heç, balaca gözləyəcək, belə bir gündə ağlayacaq...

– Nə belə bir gündə, belə bir gündə salmışan? Nə əziz gündür o belə?

– Marallar qayıdıb. Niyə axı belə bir gündə...

Orozqul çaşdı, hətta heyrətdən nitqi tutuldu. O, tikanlı kolluqda eşələnəndə qorxudan canına vəlvələ düşdüyü zaman sürətlə çaparaq kölgə kimi gözüünün qabağından gəlib keçən o maralları artıq unutmuşdu. Sıldırımdan qopan tir hər an onu xurd-xəşil eləyə bilərdi. Nə maral yada düşürdü, nə də qocanın hədyan danışqları.

– Sən məni nə hesab edirsən? – O, nəfəsini qocanın üzünə hovxuraraq astadan və qəzəblə dedi, – heyif ki, saqqalın yoxdur, başqalarını axmaq yerinə qoyduğuna görə tutub səni sürüyərdim. Sənin marallarından mənə nə! Fikrim-zikrim elə onlardır. Sən mənə nəgıl danışma. Tirin yanında dayan. Nə qədər ki çayı keçməmişik, səfehləmə. Nə bilim, kim məktəbə gedəcək, kim ağlayır, mənə nə, bəsdir, getdik...

Mömün həmişəki kimi yenə tabe oldu. O anlayırdı ki, nə qədər tir istənilən yerə çatdırılmayıb, Orozqulun əlindən yaxa qurtara bilməyəcək, odur ki, dinməz-söyləməz işləməlidir. Bundan sonra ürəyini söz deşsə də, bir kəlmə dinib-danışmadı. Nəvəsi məktəbin yanında onu gözləyirdi. Uşaqların hamısı evlərinə dağılıbmışdılar, yalnız onun yetim nəvəsi gözlərini yola dikib babasının intizarında idi.

Qoca gözüünün qabağına gətirirdi ki, uşaqların hamısı necə səs-küylə məktəbdən çıxıb evlərinə dağılışı. Acmışdılar, hələ bayırda, onlar üçün hazırlanan yeməyin iyi burunlarına dəyir, sevincək, vəcdə gəlmiş halda evlərinin pəncərələri önündən qaçıb gəlirdilər. Analarının gözü yoldadır. Başları qarışıq olsa da, hər birini təbəssümlə qarşılayırlar. Ananın əhvalı yaxşıdır və ya pisdir, fərqi yoxdur, öz uşağı üçün o, həmişə qayğı göstərməyə imkan tapacaq. Əgər ana

lap acıqlansa da: “Bəs əlin? Əlini kim yuyacaq?” – deyəcək. Yenə gözlərindən təbəssüm əskik olmayacaq.

Mömünün nəvəsi oxumağa başlayandan əlləri həmişə mürəkkəbli olardı. Bu hətta babanın xoşuna da gəlirdi: deməli, uşaq işlə məşğuldur. Bax, indi budur, onun nəvəsi əlləri mürəkkəbli, bu yay aldığı sevimli çantasıyla yolda dayanıbdır. Yəqin ki, o gözləməkdən yorulub, ətrafa boylanır, qulağı səsdədir, gözləyir ki, nə vaxt babası atın belində təpənin başında görünəcək. Axı o, həmişə vaxtında gəlir. Oğlan məktəbdən çıxanda babası həyətdə onu çoxdan gözləyirdi. Hamı evlərinə dağılışardı, nəvəsi də babasının yanına yüyürərdi. Oğlan çantasına deyirdi: “Odur ey, öz babamdır, qaçaq!” Və qaçaraq özünü babasına yetirər, sıxıla-sıxıla qucağına atılardı, onu qucaqlayar, üzünü qarnına sürtərdi, köhnə libasının qoxusunu, quru yay otu rəyi-həsini iyləyirdi. Həmin günlər babası o taydan ot daşıyırdı, qışda qalın qar düşəndə oraya gedib çıxmaq olmurdu, odur ki, bu işi payızda gərək görəsən... Sonralar acı təhər ot iyi Mömünün barmaqlarından xeyli müddət getməzdi.

Baba oğlanı tərkində otuzdurar, atı gah yorğa, gah yavaş-yavaş sürərək, bir az oradan-buradan söhbət edə-də bir qədər lal-dinməz və hiss olunmadan gəlib çıxardılar. İki dağ arasındakı gözəldən keçərək evlərinə – San-Taş dərəsinə enərdilər.

Oğlanın məktəbə həddindən artıq həvəs göstərməsindən nənənin acığı gəlirdi. Gözünü açan kimi oğlan tez geyinər, dəftər-kitabını çantasına yığardı. Nənəni bir də bu əsə-biləşdirərdi ki, o, gecə yatanda çantasını yanına qoyardı. “Nə yapışmısan bu andıra qalmış çantaya? Özünə arvad elə-səydin, heç olmasa, gəlinə başlıq verməkdən canımız qurtar-dı...” Oğlan nənənin dediklərini qulaqardına vurardı və nədən söhbət getdiyini də bir o qədər başa düşməzdi. Nə olur olsun, tək məktəbə gecikməsin. O, həyatə qaçır, babasını tələsdirirdi. Və bir də yalnız məktəb görünəndə sakit olurdu.

Bir dəfə onlar, necə olmuşdusa, gecikmişdilər. Keçən həftə, hava işıqlananda Mömün atı minib o taya keçdi. Tezdən bir yük ot gətirmək istədi. İşlər pis getmirdi, ancaq yolda tay əyildi, ot tökülməyə başladı. Sicimi açıb, təzədən atı yükləməli oldu. Tələsik yüklənən ot sahilə çathaçatda təzədən açılıb tökülməyə başladı.

Nəvəsi isə o tayda gözləyirdi. O, kələ-kötür bir daşın üstünə çıxıb, çantasını yellədir, qışqırır, çağırırdı. Qoca tələsdı – sicim düyün düşmüşdü, açılmaq bilmirdi. Oğlan isə qışqırırdı, qoca hiss etdi ki, o ağlayır. Bu zaman o, hər şeyi – otu da, sicimi də atıb, ata mindi, tez dayaz yerdən keçib özünü nəvəsinə çatdırdı.

Çayı adlayanacan bir qədər də vaxt keçdi: su çoxdu, sürətlə axırdı... Payızda o qədər qorxulu deyildi, yayda isə atın ayağı sürüşdü – qanın getdi. Mömün çaydan adlayıb, nəhayət, nəvəsinə yetişəndə o artıq hönkürib ağlayırdı. Babasına sarı baxmırdı, ağlayır və deyiniirdi: “Məktəbə gecikdim, gecikdim...” Qoca, atın üstündən əyilib oğlanı qaldırdı, yəhərə qoyub atı çapdı. Məktəb yaxınlıqda olsaydı, balaca özü qaçıb gedərdi. O, bütün yolu kırımədi, ağladı, qoca da onu heç cür ovundura bilmədi. Elə hıçqıra-hıçqıra da məktəbə gətirib çıxartdı. Dərslər başlanmışdı. Lap sinfə apardı.

Mömün üzr istədi, üzrxahlıq elədi müəllimdən, söz verdi ki, bir də belə şey olmayacaq. Ancaq qocanı hər şeydən çox nəvəsinin gecikdiyinə görə narahat olub ağlaması sarıtmışdı. “Allah eləsin ki, həmişə məktəbə belə bağlı olasan”, baba ürəyindən keçirtti. Axı, görəsən, uşaq niyə belə ağlayırdı? Deməli, ürəyində nisgili var, heç kəsə demədiyi öz nisgili var...

İndi, budur, Mömün tirin yanında otərəfə-butərəfə qaça-qaça, bir yerdə ilişməsin, dağdan tez ensinlər deyər, paya ilə onu tərpedir, itələyir, həm də hey fikirləşirdi: “Görəsən, nəvəm neyləyir orada?”

Orozqul isə tələsmirdi. O, atı yedəkləyib çəkirdi. Axı burada çox da tələsmək olmazdı, eniş uzundu, sərti, maili getməliyidilər. Məgər onun xahişini yerinə yetirmək olmazdımı? Tiri hələlik qoyardın burada, sonra gəlib aparardın. Eh, gücü çatsaydı, o, tiri çiyinə alar, çayı adlayar, aparıb maşın yüklənən yerə tullayardı! Alın, götürün tirinizi, di əl çəkin! Mömün isə nəvəsinin dalınca qaçardı.

Güc haradaydı? Hələ daşların üstü ilə, qənbərliklə gedib sahilə çıxmaq lazımdır, orada, dayazlıqdan atı dəhmərləyərək, tiri o taya keçirmək gərəkdir. At isə əldən düşüb, dağda nə qədər enib-qalxmışdı. Axırı düz gətirsə, hələ bu da yaxşıdır, birdən tir çayın ortasında daşa ilişdi və ya atın ayağı sürüşüb yıxıldı, onda nə olsun?

Onlar suyu keçəndə Mömün baba yalvardı: “Buynuzlu ana maral, sən kömək elə, qoyma tir ilişə, qoyma at yıxıla!” Mömün baba ayaqqabılarını bir-birinə bəndləyib çiyindən aşırıbmışdı, şalvarını dizəcən çırmamışdı, əlində paya, üzən tirdən aralanmırdı. Tiri axınla çəpinə aparırdılar. Çayda su nə qədər təmiz, şəffaf idisə, bir o qədər də soyuqdu. Payız suyu idi.

Qoca dözürdü. “Eybi yox, ayağıma heç nə olmaz, tək tezliklə tiri keçirək. Tərslikdən tir ilişdi, suyun ən gur axan yerində daşa dirəndi. Belə hallarda, gərək, ata bir az imkan verəsən. Dincələ, sonra onu yaxşıca haylayasan ki, bərk təkən verib tiri daşdan aralasin. Lakin Orozqul belində oturub, lap heydən düşmüş, gücsüzləşmiş atı insafsızcasına qamçılayırdı. At dal ayaqları üstə çökdü, büdrədi, tir isə yerindən tərpənmədi. Qocanın ayaqları keyiyir, gözlərinə qaranlıq çökür, başı gicəllənirdi. Uçurum, uçurumun üstündəki meşələr, göydəki buludlar əyilib suya düşür, çayın sürətli axınına qarışır və yenidən öz yerlərinə qayırdılar. Mömün özünü pis hiss etdi. Lənətə gəlmiş tir! Quru olsaydı, suyu çəkilməmiş olsaydı, bu, başqa məsələ – quru ağac özü suda üzür, səninki o olsun ki, qoyma axıb gedə. Bunu isə indicə kəsiblər, elə o saat da çaydan keçirirlər. Kim belə eləyir axı! Ona görə də belə olur. Tələsən təndirə düşər, demişlər. Orozqul şam ağaclarını qurumağa qoymurdu: müfəttiş gəlib çıxar, akt bağlayar – qiymətli ağacların meşə qoruğunda kəsilməsi barədə. Buna görə də mişarlayan kimi tiri gərək gözdən-nəzərdən rədd eləyəsən.

Orozqul atı çəkməsinin dabanı ilə, qamçı ilə döyürdü, başına vururdu, söyürdü, qocanın üstünə çıxırırdı, guya, bütün bunlar üçün o təqsirkardı, tir isə yerindən tərpənmirdi, getdikcə daşların arasına yatırdı. Qocanın səbri tükəndi. Ömründə birinci dəfə olaraq, o, qəzəblə səsinə ucaltdı:

– Atdan düş! – O, cəsarətlə Orozqula yaxınlaşdı, onu yəhərdən özünə sarı dartdı. – Görmürsən, at çəkə bilmir? Tez ol, düş aşağı.

Heyrətə gəlmiş Orozqul dinməz-söyləməz onun dediyinə əməl elədi. Ayağı çəkməli birbaşa yəhərdən suya tullanı. Elə bu andan da, sanki, gicəldi, qulağı batdı, özünü itirdi.

– Haydı! Qaldır! İkimiz də birdən!

Mömünün komandası ilə onlar ağırlıqlarını payanın üstünə saldılar, tiri yerindən tərpətdilər, daşdan araladılar.

At necə ağıllı heyvandır! O bax, elə bu anda güc verdi, büdrəyə-büdrəyə daşların üstü ilə qayıışı dartdı. Lakin tir bir qədər yerindən tərpənmişdi ki, aşağı sürüşdü və yenidən daşa ilişdi. At bir də təkan verdi, ancaq dayana bilməyib suya yığıldı, çapaladı, qoşqu qayıışlarına ilişib qaldı.

– Atı! Atı qaldır! – Mömün Orozqulu dümsüklədi.

Onlar köməkləşib, ayağa qalxmaqda ata kömək elədilər. At soyuqdan titrəyirdi, suda güclə dayanmışdı.

– Qoşqunu aç!

– Niyə?

– Sənə deyirlər, aç! Təzədən qoşacağıq... Qayıışları aç, çıxart.

Yenə də Orozqul dinməz-söyləməz razı oldu. At qoşqundan açılandan sonra Mömün cilovundan yapışdı.

– İndi gedək, – dedi. – Sonra qayıdırıq. Qoy at dincini alsın.

– Sən bir dayan! – Orozqul cilovu qocanın əlindən qapdı. Elə bil, o, yuxudan ayıldı. Yenə də dönüb həmişəki adam oldu. – Sən kimə kələk gəlirsən? Sən heç yana getməyəcəksən. Tiri bax, elə indi çıxardacağıq. Axşam gələcəklər aparmağa. Atı qoş, eşidirsən, artıq-əskik danışma!

Mömün sakitcə döndü və keyimiş ayaqlarını sürüyə-sürüyə dayazlıqdan adlayıb sahilə çıxdı.

– Qoca, hara gedirsən? Səninləyəm, hara gedirsən?

– Hara! Hara! Məktəbə. Nəvəm günortadan orada gözləyir.

– Qayıt, deyirəm sənə! Qayıt!

Qoca qulaq asmadı. Orozqul atı suda qoyub, lap sahilə çathaçatda, qənbərlikdə Mömünü haqladı, onun çiyinlərindən yapışib özünə sarı dartdı.

Və onlar üzbəüz dayandılar.

Orozqul əl atıb Mömünün çiyindən aşırılmış köhnə uzunboğaz kirza çəkmələrdən yapışdı və onları qolaylayıb iki dəfə qayınatasının başına, üzünə vurdu.

– Gedək də! Nə durmusan? – Orozqul çəkmələri kənara atıb xırıltıyla dilləndi.

Qoca çəkmələrin yanına gəldi, onları yaş qumun üstündən götürdü və qəddini düzəldəndə dodaqları qana bələndi.

– Yaramaz! – deyərək qanı tüpürdü və çəkmələri yenə də çiyinə aşırı.

Bunu heç vaxt heç kəsə söz qaytarmayan Qıvrıq Mömün deyirdi, burnu soyuqdan göyərmiş, köhnə çəkmələrini çiyindən aşırmış, dodaqlarında qan köpüklənən yazıq qoca deyirdi.

– Gedək!

Orozqul onu öz arxasınca sürütlədi. Lakin Mömün dar-tınıb onun əlindən çıxdı, heç arxasına da baxmadan, sakitcə baş alıb getdi.

– Yaxşı, qoca əbləh, görərsən! Dərsini verərəm! – Orozqul yumruğunu havada oynadaraq, onun arxasınca qışqırdı.

Qoca qanrılıb baxmadı. “Xıx-mış dəvə”nin yanından keçən cığıra çıxdı, oturub çəkmələrini geyindi və tez evə getdi. Heç yerdə ləngimədən birbaşa tövləyə girdi. Oradan Alabaş adlı boz atı çıxartdı, bu, Orozqulun minik atlarından idi, ancaq heç kəs buna yaxın gəlməzdi, heç kəsin bunu minməyə cəsarəti çatmazdı, arabaya da qoşmazdılar ki, cıdır görkəmini itirər. Elə bil, yanğın düşmüşdü. Mömün atı qayış-qantarğasız, çılpaq minmişdi. O, pəncərənin qabağından, hələ də tüstülənən samovarın yanından keçəndə bayıra atılan arvadlar – Mömünün qarısı, qızı Bekey və cavanəzən Gülcəmal – dərhal başa düşdülər ki, qocaya nəse olub. Heç vaxt o, Alabaşı minməmişdi, heç vaxt da həyətdə belə at belinə yatıb onu çapmamışdı. Onlar hələ bilmirdilər ki, Qıvrıq Mömün qiyam eləyib. Və onu da bilmirdilər ki, qoca vaxtında bu qiyam ona nəyə başa gələcəkdi...

Dayaz çay keçidi tərəfdən Orozqul qoşqudan açılmış atın yüyənindən tutub gəlirdi. At, qabaq ayaqlarından axsa-yırdı. Arvadlar lal-dinməz dayanıb, onun həyətdə yaxınlaşmasını gözləyirdilər. Onlar hələ Orozqulun ürəyindəkiləri anlaya bilmirdilər, dərk etmirdilər, o, həmin gün onlara nə kimi belə, müsibət gətirir...

Yaş, lıqqıltı qoparan çəkmədə, yaş şalvarda o, zabitəli, ağır addımlarla arvadlara yaxınlaşaraq, dilxor halda onlara gözücu baxdı. Onun arvadı Bekey narahat oldu:

– Nə olub sənə, Orozqul? Bir hadisəmi baş verib? Bu, nədir, başdan-ayağa islanmısan. Tirmi axıbdır?

– Yox, – Orozqul əlinin işarəsi ilə onu rədd etdi. – Tut!
– O, yüyəni Gülcəmələ uzatdı. – Atı tövləyə apar. – Özü qapıya sarı gedə-gedə arvadına dedi: – Gedək evə.

Nənə də onlarla getmək istəyirdi, ancaq Orozqul astanadan onu içəri buraxmadı.

– Sən get, qarı. Sənin burada nə azarın? Çıx get öz evinə, bir də buralara gəlmə.

– Sən nə danışırısan? – Qarı incidi. – Bu, nə deməkdir? Bizim qoca bəs necə oldu? Nə olub?

Orozqul cavab verdi:

– Onun özündən soruşarsan.

Evdə Bekey yaş paltarını ərinin əynindən soyundurdu, ona kürk verdi, samovarı içəri gətirdi və pıyaləyə çay tökməyə başladı.

– İstəmirəm, – Orozqul əli ilə itələdi. – Mənə içki ver.

Arvadı ağzı açılmamış yarım litrliyi gətirib stəkana süzdü.

– Ağzınacan doldur, – Orozqul əmr elədi.

Bir stəkan araqı birnəfəsə içdi, kürkə bürünüb, keçənin üstünə uzanaraq dedi:

– Sən mənim arvadım deyilsən. Mən də sənin ərin. Çıx, get. Bir də ayağın bu evə dəyməsin. Nə qədər gec deyil, çıx get.

Bekey köksünü ötürdü, taxtın üstündə oturdu, həmişəki kimi gözlərinin yaşını axıdaraq, astadan dedi:

– Başladın?

– Nəyi başladım? – Orozqul bağırırdı. – İtil buradan!

Bekey tez evdən çıxdı, həmişəki kimi əllərini qaldırdı, səsi bütün həyatə yayıldı:

– Axı mən qarabəxt bu dünyaya niyə gəlmişəm!..

Elə bu zaman qoca Mömin Alabaşı çaparaq nəvəsinin yanına gedirdi. Alabaş qaçağan atdı. Buna baxmayaraq, Mömin iki saatdan artıq gecikmişdi. O, nəvəsi ilə yolda qarşılaşdı.

Müəllim – qadın özü oğlanı evə aparırdı. Bu, əllərini külək qarsıb kobudlaşdıran, düz beşinci il idi, bir paltoda gəzən həmin müəllim idi. Yorğun qadın bikef, acıqlı görünürdü. Ağlamaqdan gözləri şişmiş oğlan isə çantası əlində, yazıq və mağmın bir halda onunla yanaşı gedirdi. Müəllim qoca Möminin yaxşıca dərslərini verdi. O, atdan düşərək başını aşağı salıb müəllimin qabağında dayanmışdı.

– Əgər uşağı vaxtlı-vaxtında aparmayacaqsınızsa, – müəllim deyirdi, – onda onu məktəbə gətirməyin. Mənə ümid olmayın, özümünkülər dörddürlər.

Mömün yenə də üzrxahlıq elədi, yenə də vəd verdi ki, bir də belə hallar təkrar olmayacaq.

Müəllim Celesaya qayıtdı, baba ilə nəvə də evə sarı üz tutdular.

Oğlan dinməz-söyləməz atın belində, babasının qucağında oturmuşdu. Qoca da bilmirdi, ona nə desin.

– Çox acmısan?

– Yox, müəllim mənə çörək verdi.

– Bəs niyə danışmırsan?

Oğlan bu dəfə də heç nə demədi.

Mömün təqsirkar halda gülümsədi:

– Mənim balam yaman tez inciyir. – O, oğlanın papağını çıxartdı, təpəsindən öpdü və təzədən papağını başına qoydu.

Oğlan məhəl qoymadı.

Onlar bax, beləcə getdilər – hər ikisi məyus və lal-dinməz. Mömün Alabaşın başını buraxmırdı, yüyəni bərk çəkirdi, yəhərsiz atın oğlanı atıb-tutmasını istəmirdi. Həm də indi tələsməyin də bir mənası yoxdu.

At da öz işini bilirdi, rahatca yorğalayır. At finxırır, dırnaqlarını yerə döyürdü. Belə atla tək gedəsən, özün də pəsdən oxuya-oxuya. İnsan tək olanda azmı qərribə şeylər oxuyur? Çatmadığı diləyinə dair, ötən illər haqqında, ilk məhəbbət macəraları barədə... Əlçatmaz, ünyetməz günlər barədə köks ötürməyi də insan xoşlayır. Niyə belə olur, insan özü də bilmir. Lakin o, hərdən bunlar haqqında, özü barədə düşünməyi, xəyala dalmağı da xoşlayır.

Yaxşı yerişli yaxşı at yaxşı yol yoldaşdır...

Qoca Mömün nəvəsinin qırılmış peysərinə, nazik boyuna, pələ qulaqlarına baxıb fikirləşirdi ki, uğursuz həyatından, bütün əməl və zəhmətindən, qayğı və qüssələrindən ona qalan yalnız bu uşaqdır, bu aciz məxluq. Kaş babası onu bir yana çıxarda biləydi. Tək qalsa, çətin olacaqdı. Qarğıdalı qıçası boyda deyil, ancaq hikkəlidir. Bir az fağır, qılıqlı olsaydı... Axı Orozqul kimilərinin onu görməyə gözü olmayacaq, canavar maralı didib-parçalayan kimi uşağı parçalayacaqlar.

Və bu zaman Mömün maralları xatırladı. Sürətlə qaça-raq kölgə kimi göz önündən keçib gedən maralları... və sinəsindən heyran, sevinc nidası qopdu.

– Oğlum, bilirsənmi nə var? Bizim yerə marallar gəlmişdi, – dedi Mömün baba.

Oğlan çiyini üstədən cəld geri baxdı:

– Doğrudan?

– Doğrudan. Özüm gördüm. Üç baş maral idi.

– Haradan gəliblər onlar?

– Məncə, aşırımın o tayından. Orada da meşə qoruğu var. Bu payız yay kimi keçir, aşırımdan gəliş-gediş var. Bax, buna görə də onlar bizə qonaq gəliblər.

– Onlar bizdə qalacaqlar?

– Xoşlarına gəlsə, qalarlar. Dəyib-toxunan olmasa, burada yaşayalar. Yem bizdə boldur. Burada lap min maral saxlamaq olar... Keçmiş zamanlarda, Buynuzlu ana maralın vaxtında burada onlar saysız-hesabsızdı.

Hiss eləyəndə ki, oğlan bu xəbərləri eşidəndə qırışığı açılır, qoca dübarə keçmiş zamanlardan, Buynuzlu ana maraldan danışmağa başladı. Özü də öz söhbətinə aludə olub, fikrə getdi: birdən adam durduğu yerdə xoşbəxt ola, başqasına da xoşbəxtlik bəxş eləyə bilə! Bütün ömrü boyu belə yaşayasan. Hə, bax belə – indi bu saat olduğu kimi. Lakin həyat belə deyil, xoşbəxtliklə yanaşı qəlbinə, həyatına, əzəli, ısrarlı bir bədbəxtlik də soxulur və daim pusquda dayanır. Hətta indinin özündə, onlar – baba-nəvə özlərini xoşbəxt hiss etdikləri anda, qocanın qəlbində sevinclə yanaşı təşviş də vardı: görəsən, Orozqul neyləyir? O, nəyə, hansı cəzaya hazırlıq görür? Onun sözünə baxmayan qocaya nə kimi cəza fikirləşib tapıb? Axı Orozqul onu belə buraxmazdı. Onda heç Orozqul olmazdı.

Mömün qızını və özünü gözləyən bədbəxtlik haqqında fikirləşməməkdən ötrü nəvəsinə marallar barədə, onların nəciyyəliyi, gözəlliyi və bu heyvanların çevikliyini barədə danışır-
dı, deyirdi ki, bu cəldliklə onlar qəflətən üzleşdikləri fəlakəti fədakarlıqla dəf edə bilərlər.

Oğlanın kefi yaxşı idi. O heç ağlına da gətirmirdi ki, evdə onu nə gözləyir. Onun gözləri hədəqəsindən çıxmışdı, qulaqları cingildəyirdi. Necə ola bilər, doğrudanmı, marallar qayıdıb? Deməli, bunlar gerçəkmiş! Baba danışır ki,

Buynuzlu ana maral insanların onlara etdiyi pisliliyi bağışlayıb və uşaqlarına İssıkkul göl dağlarına qayıtmağa icazə verib. Baba danışır ki, indi üç maral gəlib – görsünlər buralar necədir və əgər onlara xoş gəlsə, onda bütün marallar təzədən öz vətənlərinə qayıdacaqlar.

– Baba, – oğlan babasının sözünü kəsdi. – Bəlkə, Buynuzlu ana maral özü də gəlib? Bəlkə, o baxmaq istəyir, görsün bizlərdə necədir, sonra da öz uşaqlarını çağıracaq, hə?

– Ola bilər, – Mömün könülsüz dilləndi. Qocanın dili topuq çaldı. O, özünü itirdi: birdən oğlan nağıla uyar? Lakin Mömün baba öz nəvəsinin inamını qırmaq istəmədi, həm də gec idi. – Kim bilir? – O, çiyini çəkdi. – Bəlkə də, elədir, ola bilər. Ola bilər ki, Buynuzlu ana maral özü də gəlib. Kim bilir...

Oğlan dedi:

656

– Bax, biz öyrənərik. Gəl, baba, maralları gördüyün yerə gedək. Mən də onlara baxmaq istəyirəm.

– Axı onlar bir yerdə dayanıb durmurlar.

– Biz onların izinə düşərik. Get ki, gedəsən. Onları görəni kimi qayıdaraq geri, Maral da görər ki, insanların onlarla işi yoxdur.

– Sən hələ uşaqsan, – baba gülümsədi, – gedək evə, orada baxarıq.

Onlar evlərin arxasından keçən cıdırıla məntəqəyə gəlib çıxmaqda idilər. Ya evə arxadan baxdın, ya da insana, fərqi yoxdur. Üç evin heç birində, içəridə nələr olduğundan nişanə yoxdu. Həyətdə də heç kəs gözə dəymirdi, sakitlikdi. Mömünün ürəyi sıxılırdı, nə isə hiss etmişdi. Nə ola bilərdi? Orozqul onun bədbəxt Bekeyini döymüşdümü? İçib sərxoş olub? Başqa nə ola bilərdi? Niyə belə sakitlikdir, niyə günün bu çağında həyətdə heç kim yoxdur? “Əgər hər şey qaydasındadırsa, onda o zəhrimara qalmış tiri çaydan çıxarmaq lazımdır. – Mömün fikirləşdi. – Orozqul adamdır məgər, yaxşısı budur, ondan uzaq qaçsın. Yaxşısı budur, nə istəyir eləyəsən, qoy cəhənnəm olsun getsin. Eşşəyə eşşəkliyini sübut eləyə bilməyəcəksən ki?”

Tövləyə yaxınlaşanda Mömün dedi:

– Düş. Axır ki gəlib çatdıq. – O, həyəcanını üzə vurmaq üçün bu sözləri nəvəsinə elə dedi ki, guya, uzaq bir yerdən gəliblər.

Elə ki oğlan çantası əlində evə qaçmaq istədi, Mömün onu saxladı:

– Dayan, bir yerdə gedərik.

O, Alabaşı tövləyə saldı. Oğlanın əlindən tutdu, evə getdilər.

– Bura bax, – baba nəvəyə dedi, – əgər mənə söysələr, sən qorxma və hər deyilən sözə qulaq vermə. Bunların sənə dəxli yoxdur. Səninki məktəbə getməkdir.

Ancaq heç bir şey olmadı. Onlar evə girəndə nənə kina-yə ilə xeyli Mömünə baxdı, dodaqlarını büzüb, yenidən əlin-dəkini tikməyə başladı. Baba da ona heç nə demədi. Bikef və narahat halda otağın ortasında dayandı, sonra plitənin üstündən əriştə şorbası ilə dolu iri kasanı, qaşıq və çörək götürdü, gec də olsa, baba-nəvə nahar eləməyə başladılar.

Lal-dinməz yeyirdilər, nənə heç onlar oturan tərəfə baxmırdı. Onun solğun, qəhvəyi sifətində qəzəb donmuş-du. Oğlan anladı ki, nə isə çox pis bir hadisə baş verib. Qocalar isə susurdular.

Oğlan elə hirsələnmiş, elə həyəcanlanmışdı ki, boğazın-dan tikə ötmürdü. Bundan pis nə ola bilər ki, süfrə üstündə adamlar qaradınmaz otursunlar, ürəklərindən pis, şübhəli fikirlər keçsin. “Bəlkə, təqsir bizdədir?” – Oğlan xəyalən çantaya dedi. Çanta pəncərənin ağzında idi. Oğlanın ürəyi döşəmə ilə diyirlənib, pəncərəyə dırmaşdı, çantaya yaxın-laşib onunla pıçıl-daşdı.

“Sənin heç nədən xəbərin yoxdur? Bilmirsən, baba niyə bikefdir? Onun təqsiri nədir? Niyə o, bu gün gecikdi, niyə Alabaşı minmişdi, özü də yəhərləməmişdi? Axı heç vaxt belə bir şey olmayıb. Bəlkə, o, meşədə maralları gördüyünə görə belə gecikib? Birdən bu, düz olmaz? Onda necə olsun? Niyə o, bunu nəql elədi? Axı o, bizə yalan demiş olsa, Buynuzlu ana maral ondan bərk inciyər...”

Xörək yeyilib qurtarandan sonra Mömün baba astadan oğlana dedi:

– Sən həyəətə get, iş var. Mənə kömək edərsən. Mən də indi gəlirəm.

Oğlan bir söz deməyib otaqdan çıxdı. Qapını örtəndə nənənin səsi otağı bürüdü:

– Sən hara gedirsən?

Mömün cavab verdi:

– Gedirəm tiri çıxarmağa. Bayaq ilişib qalıb çayda.

– Hə, indi ayılmışan! – Nənə qışqırdı. – Nə yaxşı yadına düşdü! Sən get bir qızına bax. Gülcəmal onu evlərinə apar-
dı. İndi kimin nəyinə gərəkdir sən o səfeh, sonsuz qızın.
Get, qoy başına gələnləri sənə desin. Qotur it kimi əri onu
evindən qovdu.

– Nə olsun qovub, qovsun da. – Mömün kədərlə cavab
verdi.

– Sən bir buna bax! Sən özün nəsən axı? Qızların yolu-
nu azdıqlarını bilirsən, hə, nəvənə isə nəçəliklik öyrədirsən?
Ay gördün ha! Gör kimdən ötrü özünü oda-alova atmısan.
Hələ bir Alabaşı da minib çapırsan. Sən bir buna bax! Aya-
ğın yorğanına görə uzat, yerini bil, kimlə çəkişirsən... Cücə
kimi boğazını üzər. Nə vaxtdan belə sözqaytaran olmusan?
Nə vaxtdan belə igid olmusan? Qızını bizə gətirmək heç
xəyalına da gəlməsin. Kandan içəri buraxmaram...

658

Oğlan dilxor halda həyətdə var-gəl edirdi. Evdə yenə
nənənin çıxırtısı eşidildi, sonra qapı çırpıldı və Mömün
evdən bayıra çıxdı. Qoca, Seyidəhmədgilə sarı gedirdi,
astanada Gülcəmal onun qabağına çıxdı.

– Yaxşısı budur, – Mömünə dedi, – indi getməyəsən,
sonra gedərsən.

Mömün çaşqın halda ayaq saxladı. Gülcəmal pıçıldadı:

– Ağlayır, əri döyüb. Deyir ki, bundan sonra onlar bir
yerdə yaşaya bilməzlər. Sənə də qarğış eləyir. Deyir bütün
təqsirlər atamdadır.

Mömün susmuşdu. Nə deyəydi? İndi doğma qızı da
onun üzünə baxmaq istəmir.

– Orozqul isə orada içir. Vəhşinin vəhşisidir, – deyə
Gülcəmal pıçiltıyla danışdı.

Onlar fikrə getdilər. Gülcəmalın qocaya yazığı gəldi,
köksünü ötürdü:

– Heç olmasa, bizim Seyidəhməd tez gəlib çıxaydı. Bu
gün qayıtmalıydı. Köməkləşib tiri aparardınız, canınız qur-
tarardı.

– Məgər iş tirdədir? – Mömün başını buladı. O fikrə
getdi və nəvəsini yanında görüb ona dedi: – Sən get oyna.

Oğlan aralandı. Məryə getdi və orada gizlətdiyi durbini
götürdü. Onun tozunu sildi. “İşlərimiz pisdir, – o, qüssəli
halda durbinə dedi. – Deyəsən, təqsir çanta ilə məndədir.

Kaş başqa yerdə məktəb olaydı. Çanta ilə gedib orada oxuyardıq. Heç kəsin də bundan xəbəri olmazdı. Ancaq baba yazıqdır, axtaracaq. Hə, durbin, bəs sən kimlə ağ gəmiyə tamaşa edəcəksən? Elə bilirsən, mən balıq ola bilmərəm? Bax, görərsən. Üzüb gedəcəm ağ gəminin yanına...”

Oğlan ot tayasının arxasına çəkilib, durbinlə ətrafa baxmağa başladı. Həvəssiz və az baxdı. Özgə vaxt baxmaqla doymazdı: payız meşəsinə bürünmüş payız dağları, yuxarıda bəyaz qar, aşağı isə, sanki, od tutub yanır. Oğlan durbinini yerinə qoyub, mərəkdən çıxanda gördü ki, babası atı xamutlu, cilovlu həyətdən çəkib aparır. Oğlan babasının yanına qaçmaq istədi, lakin Orozqulun bağirtisini eşidib dayandı. Orozqul alt tuman-köynəyində bayıra çıxmışdı, çiyninə kürk salmışdı. Sifəti qıpqırmızıydı, şişmiş inək yelininə oxşayırdı.

– Ədə, hey! – Möminün üstünə qəzəblə qışqırdı. – Atı haraya aparırsan? Haydı, tez yerinə qaytar. Sənsiz də çıxara bilirik. Əlini də vurmayasən ha. İndi sən burada heç kimsən. Mən səni məntəqədən qovuram. Çıx get hara istəyirsən.

Baba acı-acı gülümsündü və atı təzədən tövləyə apardı. Mömin qəflətən büsbütün qocaldı və büzüşdü. Ayaqlarını sürüyə-sürüyə ətrafına baxmadan çıxıb getdi.

Babası təhqir edildiyinə görə oğlanı qəhər boğdu və ağladığını heç kəs görməsin deyə, çay kənarına sarı qaçdı. Cığır bir qədər irəliddə duman örtmüşdü, gözdən itir və yəni-dən ayaq altında görünürdü. Oğlan ağlaya-ağlaya qaçırdı. Bax, bu da onun sahildəki sevimli daşları: “Tank”, “Canavar”, “Yəhər”, “Xıxmış dəvə”. Oğlan onlara heç nə demədi, axı onlar nə başa düşürlər ki... Elə-belə dayanıb durublar yerlərində. Oğlan “Xıxmış dəvə”nin donqarını qucaqladı və sarımtıl qranitin üstünə uzanaraq acı-acı hönkürdü, sakitləşmək bilmədən ağladı. O, çox ağladı, yavaş-yavaş kırıyib susdu.

Nəhayət, başını qaldırdı, gözlərini sildi və irəliyə baxdı, yerində quruyub qaldı.

Onun lap qənşərində, o biri sahildə suyun üstə üç maral dayanmışdı. Əsl marallardı. Dipdiri. Su içirdilər və deyəsən, içib doymuşdular. İri, əzəmətli buynuzu olan maral yenə də başını suya salladı və buynuzunun kiçik qanadlarına güzgüdə baxırmış kimi boynunu tarım çəkdi. O, qonur

rəngdə idi, iri döşü vardı, özü də nəhəngdi. O, başını sudan çəkəndə tüklü, ağ dodaqlarından damcılar süzülürdü. Təkə maral qulaqlarını şəkəlib, diqqətlə oğlana baxdı.

Oğlana hamısından bəyaz, şişman qarınlı, xırda budaqlı buynuzu çətir kimi başının üstünü tutmuş dişi maral baxırdı. Onun buynuzu o birilərinkindən bir qədər kiçik olsa da, çox gözəldi. O, eynən Buynuzlu ana marala oxşayırdı. İri, şəffaf gözləri vardı. Özü də ildə bir daylaq verən yarlı-yaraşlıq madyana oxşayırdı. Buynuzlu ana maral oğlana diqqətlə, sakit-sakit baxırdı, sanki, bu girdəbaş, pələqulaq oğlanı harada gördüyünü yadına salmaq istəyirdi. Onun nəmli gözləri arabir işıldayaraq, gəndən şölələnirdi. Bur-nundan seyrək buğ qalxırdı. Yanındaca dalını ona çevirən buynuzsuz cavan balası söyüdü yavaş budaqlarını yeyirdi. Onun heç nə vecinə deyildi. O, kök, qıvrıq və şən idi. Birdən budaqları gəlməkdən vaz keçdi, dingildədi, çiyini ilə ana maralı itələdi və onun yan-yörəsində tullana-rağ nazlanmağa başladı, buynuzsuz başını Buynuzlu ana maralın böyürlərinə sürtdü, Buynuzlu ana maral isə hey oğlana baxır, baxırdı.

Oğlan nəfəsini içinə çəkib daşın arxasından çıxdı, yuxu-da imiş kimi əllərini irəli uzadaraq sahilə, lap suyun qırağına gəldi. Marallar, qətiyyə, qorxmədilər. Onlar o biri sahilədən gözlərini sakitcə oğlana zilləmişdilər.

Onların arasından, daşların üstündən aşaraq köpüklənən, coşqun, şəffaf, yaşılmtıl çay axırdı. Aradakı bu çay olmasaydı, guya, marallara yanaşib onlara əl vurmaq olardı. Marallar düz yerdə, tərtəmiz qənbərlikdə dayanmışdılar. Onların arxa tərəfində, qənbərliyin qurtaracağında, tuqay payız meşəsi qırmızı divar kimi alışıb-yanırdı. Yuxarıda isə gilli yağın görünürdü, yağın üst tərəfində qızılı-qırmızı qayın və ağcaqovaq, bir qədər yuxarıda isə böyük meşə və qayalı silsilə dağlarda bəyaz qar görünürdü.

Oğlan gözünü yumub-açdı. Önündə həmişəki mənə-rə canlanırdı, al yarpaqlı tuqay meşəliyinin yaxınlığında tərtəmiz qənbərlikdə həmin əfsanəvi marallar dayanmışdılar.

Bax, budur, onlar geriye döndülər, qənbərliyi keçib nizamlı meşəyə girdilər – qabaqda təkə maral, onun arxasınca buynuzsuz bala, arxada isə Buynuzlu ana maral gedirdi. O dönüb bir daha baxdı. Marallar tuqay meşəliyinə

girib, kolların arası ilə getdilər. Onların başı üstündə qırmızı budaqlar silkələnir, qırmızı yarpaqlar hamar, yastı bellərinə səpələnirdi.

Sonra onlar cığırda yuxarı qalxdılar, yarıqana tərəf getdilər. Burada dayandılar. Oğlana yenə elə gəldi ki, marallar ona baxdılar. İri maral boynunu uzadıb buynuzunu belinə yatızdırdı, borudan çıxan səse bənzər bir nəriltili ilə böyürdü: “Ba-o! Ba-o!” Onun səsi yarıqanın üstü, çayın üzəri ilə yayılıb uzun-uzadı əks-səda verdi: “A-o! A-o!”

Bu zaman oğlan nəyi isə xatırladı. O, bayaqkı cığırda cəld evə sarı qaçmağa başladı. O, var gücüylə qaçırdı. Həyətdən yel kimi keçdi, qapını şappıltı ilə açaraq, kandar-da dayanıb tövşüyə-tövşüyə qışqırdı:

– Baba! Marallar gəlib! Marallar! Onlar buradadırlar!

Qəmli və lal-dinməz oturmş Mömin baba küncdən ona sarı baxdı, dinmədi, deyəsən, nə dediyini anlamırdı.

– Səs-küy salma! – Nənə onu məzəmmət elədi. – Gəliblər, qoy gəlsinlər, indi dərdimiz-sərimiz elə bircə onlardır.

Oğlan sakitcə otaqdan çıxdı. Həyətdə heç kəs yoxdu. Payız günəşi toranlığa bürünmüş Qarovul dağının, qonşu yalçın dağ silsiləsinin arxasına enməkdə idi. Günəşin ilıq şəfəqləri çılpq dağları qırmızı rəngə boyamışdı. Buradan da həmin soyuq şəfəqlər payız libaslı dağların zirvələrində əks olunurdu. Meşələri axşam qaranlığı bürümüşdü.

Bədəninə üşütmə çökdü. Qar olan tərəfdən soyuq külək əsdi. Oğlan titrəyirdi. Onu üşütmə tutmuşdu...

6

Yatağa girəndə də onu üşütmə tutmuşdu. Xeyli yuxulaya bilmədi. Bayırda çoxdan qaranlıq çökmüşdü. Baş ağrıyırdı. Lakin oğlan susurdu. Onun naxoşlamağından heç kəsin xəbəri yox idi. Onu unutmuşdular. Axı belə bir məqamda onu necə də unutmayaydılar!

Baba heç özündə deyildi. Bilmirdi, nə etsin. Gah bayıra çıxır, gah evə girir, qüssəli-qüssəli oturur, dərinə köksünü ötürürdü, yaxud da təzədən ayağa durur, haraya isə gedirdi. Nənə də qəzəblə qocanın qarasına deyiniirdi. Və o da var-gəl edirdi, həyətdə çıxır, evə qayıdırdı. Həyətdən

qeyri-müəyyən, kəsik-kəsik səslər gəlirdi, kimsə tələsik yeriyirdi, kimsə söyüş söyürdü, deyəsən, yenə də Orozqul söyürdü, kim isə hıçqıraraq ağlayırdı...

Oğlan sakitcə uzanmışdı və getdikcə bu səslər də, tap-tapup da, evdə və həyətdə baş verənlərin hamısı onu lap zinhara gətirdi.

O, gözlərini yumub, öz tənhalıq aləminə dalararaq göz-dən-nəzərdən irəqdə bu gün olanları xatırlayırdı, bir daha görmək istədiklərini xəyalına gətirirdi. Budur, o, böyük bir çayın qırağında dayanıb. Çaya baxa bilmir, gözləri axır, başı gicəllənir. O taydan isə marallar ona baxır. Axşamçağı gördüyü üç maralın üçü də indi orada dayanıb. Hər şey təkrar olunur. Başını qaldıranda maralın yaş dodaqlarından o dəfəki kimi su damcılayır. Buynuzlu ana maral isə yenə də mülayim, rıqqətli gözlərini oğlana dikib. Onun gözləri iri, qara və nəmlidir. Buynuzlu ana maralın insan kimi köksünü ötürə bilməsi oğlanı çox heyrtləndirdi. O, babası kimi qəmli və dərdlidir. Sonra onlar tuqay kolluğundan keçib gedirlər. Qırmızı budaqlar onların başı üstündə silkələnir və qırmızı yarpaqlar hamar, yastı bellərinə səpələnir. Onlar yarıqadək qalxırlar. Orada dayanırlar. Təkə maral boynunu uzadıb, buynuzunu belinə yatırdır, borudan çıxan səsə bənzər bir nəriltilə böyürür: "Bao! Bao!" Oğlan yekə maralın səsinin çayın üstü ilə yayılıb, bir xeyli əks-səda verdiyini xatırlayanda öz-özünə güldü. Bundan sonra marallar meşədə gözəndən itdilər. Ancaq oğlan onlardan ayrılmaq istəmirdi. Görmək istədiklərini xəyalına gətirməyə başladı.

Yenə də onların arasından iti axan böyük çay keçirdi. Baş axının sürətindən gicəllənirdi. O tullanıb uça-uça çayı o tərəfə keçdi. Qənbərlikdə dayanmış maralların yanında ehmalca, yavaş-yavaş yerə endi. Buynuzlu ana maral onu yanına çağırdı:

– Kimlərdənsən?

Oğlan susdu. O, kimlərdən olduğunu deməyə utanırdı. Axır ki dilləndi:

– Babam da, mən də səni çox sevirik, Buynuzlu ana maral. Biz səni çoxdan gözləyirdik.

Buynuzlu ana maral dedi:

– Mən də səni tanıyıram. Babanı da tanıyıram. O, yaxşı adamdır.

Oğlan sevincək oldu və bilmədi, ona necə minnətdarlıq eləsin. Birdən dedi:

– İstəyirsən, mən balığa dönüm, çayla İssikkul gölə ağ gəminin yanına üzüb gedim.

Üzə bilərdi. Ancaq Buynuzlu ana maral bunun cava-bında heç nə demədi. Bu zaman oğlan soyundu və yayda etdiyi kimi, sahiləki kol söyüdü budağından tutub büzüşə-büzüşə suya girdi. Amma su buz kimi deyildi, isti idi, qaynardı, boğanaqdı. O, suyun altı ilə gözüaçaq üzdü, say-sız-hesabsız qızılı qum zərrələri, xırdaca sualtı daşlar yan-yörəsində uğultu qoparıb fırlandı. O boğulurdu, isti su axını çəkib onu aparırdı. Bərkədən qışqırdı:

– Kömək elə, Buynuzlu ana maral, mənə kömək elə. Mən də sənin oğlunam, Buynuzlu ana maral!

Buynuzlu ana maral çay qırağıyla onun ardınca qaçmağa başladı. Bərk qaçırdı, külək onun buynuzlarında viyliti qoparmışdı. Və dərhal o, özünə gəldi.

O, qan-tər içində idi. Belə hallarda babasının onun üstünü daha bərk örtüyünü xatırlayıb, oğlan yaxşıca büründü. Evdə heç kəs yoxdu. Lampanın piltəsi yanıb qaralmışdı və buna görə də solğun işıq saçdı. Oğlan durub su içmək istədi, lakin yenə həyətdən nə isə kəskin səslər eşidildi, kimsə kiminsə üstünə qışqırırdı, kimsə ağlayırdı, kimsə təskinlik verirdi. Süpürləşmə, ayaq tappıltıları eşidilirdi... Sonra lap pəncərənin ağzında, ikisi ah-uf edərək süpürləşdi: birisi, elə bil, o birisini dartıb aparırdı. Qapı şaqqıltı ilə açıldı və nənə qeyzlə, tövşüyə-tövşüyə Mömün babanı evə itələdi. Oğlan heç vaxt babasını belə bərk qor-xan görməmişdi. Elə bil, heç huşu başında deyildi. Qocanın gözləri çaşqın halda döyünürdü. Nənə onun sinəsindən itələyib oturdu.

– Otur, otur, qoca əbləh, çağırılmamış yerə başını soxma. Birinci dəfədir, guya, belə həngamə çıxarırlar? İstəyirsən, ara səngisin, otur yerində, qarışma onların işinə. Dediklərimə qulaq as. Eşidirsən? Yoxsa o, bizi məhv edəcək, başa düşürsənmi? Yox edəcək bizi. Bu qoca vaxtımızda hara gedəsiyik ki? Hara? – Bu sözləri deyib, nənə qapını çırpdı və tələsik yenidən hara isə götürüldü.

Evə yenə sakitlik çökdü. Yalnız baba xırıldaıyır, qırıq-qırıq nəfəs alırdı. O, daş pilləkənin üstündə oturub, başını

titrəyən əlləri arasına almışdı. Birdən qoca dizi üstə çökdü, əllərini qaldırıb kimə isə müraciətlə yalvarmağa başladı:

– Apar məni, al apar mən bədbəxti! Ancaq ona bir zür-yət ver! Onun üzünə baxa bilmirəm. Bizə yazığın gəlsin, heç olmasa, tək birini ver...

Qoca ağlaya-ağlaya, səndələyə-səndələyə ayağa qalxdı, divardan tutaraq, qapını əli ilə axtarıb tapdı. O, evdən çıxdı, qapını örtüdü və oradaca, qapının arxasında ağzını əlləri ilə qapayıb hönkürdü.

Oğlanın halı pisləşdi. Yenə də canına üşütmə çökdü. Gah qızdırma, gah üşütmə onu titrədirdi. Qalxıb babanın yanına getmək istədi. Lakin əlləri, ayaqları sözünə baxmadı, başını bərk ağrı çulğadı. Qoca qapının arxasında ağlayırdı, sərxoş Orozqul isə yenə həyətdə coşmuşdu, Bekey xala ah-fəğan eləyir, Gülcamalla nənə onlara yalvarır, dilə tuturdular.

Oğlan onlardan ayrılıb, xəyal aləminə cumdu.

O, yenə də qijiltıyla axan çayın kənarında durmuşdu, həmin marallar isə o tayda, qənbərlikdə dayanmışdılar. Oğlan bu dəfə onlara yalvardı: “Buynuzlu ana maral, Bekey xalaya buynuzunda beşik gətir! Səndən çox xahiş edirəm, ona beşik gətir. Qoy onların uşağı olsun!” Bu sözləri deyib, suyun içi ilə Buynuzlu ana marala sarı qaçmağa başladı. Su onu batırmırdı, ancaq o biri sahilə də yaxınlaşmırdı, sanki, ayaqlarını yerində döyürdü. Özü də hey Buynuzlu ana marala yalvarır, and verirdi: “Onlara buynuzunda beşik gətir! Elə et ki, babam ağlamasın, elə et ki, Orozqul əmi Bekey xalanı döyməsin. Elə et ki, onların uşağı olsun! Mən hamısını sevəcəyəm. Orozqulu da sevəcəyəm, ancaq sən onların özlərinə övlad ver. Onlara buynuzunda beşik gətir!..”

Oğlana elə gəldi ki, uzaqlarda zəng səsi eşidildi. O getdikcə daha aydın səslənirdi. Qaçaraq dağlardan gələn ana maral idi – buynuzunda beşik gətirirdi, ağcaqayından hazırlanmış zıncırovlu beşik. Beşik zıncırovunun səsi aləmi bürümüşdü. Buynuzlu ana maral çox tələsirdi. Zıncırov səsi getdikcə daha yaxında eşidilirdi...

Bu, nə olan şeydir? Zıncırov səsinə uzaqdan gələn motor səsi qarışırdı. Haradasa yük maşını gedirdi. Maşının uğultusu getdikcə güclənir, daha aydın eşidilirdi, zıncırov səsi isə itirdi, tez-tez kəsilirdi və çox çəkmədi ki, tamamilə motor səsinə eşidilməz oldu.

Oğlan maşının taraqqataraqla həyəətə girdiyini hiss etdi. İt hürüb cumdu. Bir an içində maşının işığı pəncərəyə düşdü və söndü. Motor da susdu. Kabinənin qapıları açıldı. Səslərindən aydın olurdu ki, gələnlər üç nəfərdir, danışa-danışa oğlan yatan otağın pəncərəsi önündən keçib getdilər.

– Seyidəhməd gəldi. – Birdən Gülcəmal fərəhlə dilləndi və onun ərinə qarşılamağa tələsməsi aydın hiss olundu.

– Gözləməkdən gözüümüzün kökü saraldı!

– Salam, – deyə naməlum adamlar cavabında dilləndilər.

Seyidəhməd soruşdu:

– Buralarda nə var, nə yox?

– Belə də, salamatlıqdır. Niyə gec gəldin?

Seyidəhməd sözə başladı:

– Hələ yaxşı oldu. İşim avand gətirdi. Getdim çıxdım sovxozə, gözlə ki, maşın düşəcək. Heç olmasa, Celesaya qədər. Elə orada bunla yolda rastlaşdım, ağac aparmağa gəlirdilər. Dərə qaranlıq, yol da, özün bilirsən də.

– Orozqul haradadır? Evdədir? – Gələnlərdən biri xəbər aldı.

– Evdə olar, – Gülcəmal qeyri-müəyyən cavab verdi.

– Bir az naxoşlayıb. Siz narahat olmayın. Bizdə gecələyirsiniz, yer var. Gəlin bəri.

Onlar getdilər. Bir neçə addım atandan sonra dayandılar.

– Salam, ağsaqqal, salam, baybice.

Gələnlər Mömin babayla, nənəylə görüşdülər. Belə çıxdı ki, onlar gəlmələrdən utandılar. Həyətdə onları, qaydaya görə, yad adam kimi qarşıladılar. Bəlkə, Orozqul da xəcalət çəkəcəkdi? Heç olmasa, özünü və başqalarını rüsvay etməyəcəkdi.

Oğlan bir az sakitləşdi. Ümumiyyətlə, deyəsən, əhvalı yaxşılaşmışdı. Başının ağrısı azaldı. Hətta ağlına gəldi ki, bəlkə, gedib baxıb görsün, maşın dördtəkərlidir, yoxsa altıtəkərlisi? Təzədir, ya köhnə? Yedək necədir? Bir dəfə yayda məntəqəyə həтта hərbiçilərin yük maşını gəlmişdi – yekə, hündür təkərləri vardı, kabinəsi fıncıqburundu, elə bil, yarı-sını kəsmişdilər. Cavan əsgər – şofer həтта icazə verdi girib kabinədə otursun! Əntiqə idi! Qızılı paqonlu gəlmə hərbiçi isə Orozqulla meşəyə getdi. Nə məqsədlə gəlmişdi? İndiyədək buraya belələri gəlməmişdi.

Onda oğlan əsgərdən soruşdu:

– Nədir, siz casus axtarırsınız burada?

O gülümsədi:

– Hə, casus axtarıyıq.

Oğlan bikef dilləndi:

– Bizim bu yerlərə hələ bir casusun ayağı da dəyməyib.

Əsgər güldü:

– Nəyinə lazımdır o?

– Mən qovub tutardım onu.

– Afərin, yaman diribaşsan ha! Hələ balacasan, böyü bir az.

Qızılı paqonlu hərbiçi Orozqulla meşəni gəzib qayıd-nacan oğlan şoferlə söhbət elədi.

Oğlan dedi:

– Mən maşınların da, şoferlərin də hamısını sevirəm.

Əsgər maraqlandı:

– Nə üçün axı?

– Maşınlar yaxşı şeydir, güclüdür, tez gedir. Həm də onlardan yaxşı benzin iyi gəlir. Şoferlərin isə hamısı cavan-dır, özü də Buynuzlu ana maralın övladlarıdır.

– Nə? Nə dedin? – Əsgər başa düşmədi. – Bu, Buynuzlu ana kimdir?

– Məgər sən bilmirsən?

– Yox. Heç vaxt belə bir əfsanə eşitməmişəm.

– Sən kimsən?

– Mən Karaqandadanam, qazaxam. Şaxtaçılıq məktəbində oxumuşam.

– Yox, kimin oğlusan?

– Atamın, anamın...

– Onlar kimin övladlarıdır?

– Onlar da atalarının, analarının.

– Bəs onlar?

– Bura bax, nə qədər sorğu-sual olar?

– Mən isə Buynuzlu ana maralın övladlarının oğluyam.

– Bunu kim sənə deyib?

– Babam.

– Nəyisə sən çaş-baş salmısan. – Əsgər oğlan şübhəylə başını buladı.

Bu girdəbaş, pələqulaq, Buynuzlu ana maralın oğlu onu maraqlandırdı. Lakin əsgər əcdadlarını, yeddi arxa

dönənlərini tanımadığından bir qədər pərt oldu. O yalnız öz atasını, babasını, dədəsini tanıyırdı. Bəs qalanları?

Oğlan soruşdu:

– Məgər sənə yeddi arxa dönəninin adlarını yadda saxlamağı öyrətməyiblər?

– Öyrətməyiblər. Bu, nəyə lazımdır ki? Bax, mən bil-mirəm, heç nə də olmur. Normal yaşayıram.

– Babam deyir ki, əgər adamlar atalarını unutmuş olsalar, korlana bilələr.

– Kim korlanır? Adamlar?

– Bəli.

– Niyə?

– Babam deyir ki, onda heç kəs öz pis əməli üçün xəcalət çəkməz. Ona görə ki, övladları, onların uşaqları bu pis əməllərdən xəbərdar olmayacaqlar. Hələ xeyirxah işlər görən də olmayacaq, çünki onsuz da övladları bu barədə heç nə bilməyəcəklər.

– Babana söz ola bilməz! – Əsgər ürəkdən heyrət etdi.

– Qəribə babadır. Ancaq o, sənin başını hər cür gərəksiz şeylərlə doldurur. Sənin də ki başın başdır ha... Qulaqların da bizim hissədəki lokatorlara oxşayır. Sən ona qulaq asma. Kommunizmə gedirik, kosmosa uçuruq, gör bir sənə nə öyrədir? Onu bizim siyasi məşğələyə gətirmək pis olmazdı, biz onu bir göz qırpımında maarifləndirərdik. Bax, böyüyəndə, məktəbi bitirəndə babanın yanından çıxıb gedərsən. Avam, mədəniyyətsiz adamdır baban.

– Yox, mən babamın yanından heç yana getməyəcəyəm, – oğlan etiraz elədi. – O, yaxşı babadır.

– Hələlik sənə belə gəlir. Sonra başa düşərsən.

İndi bayırdakı səsləri eşidəndə oğlan həmin hərbi maşını yadına saldı. Xatırladı ki, o zaman buradakı şoferlərin, heç olmasa, onun tanıdıqlarının Buynuzlu ana maralın övladları olduqlarını əsgərə yaxşıca başa sala bilməmişdi.

Oğlan ona düzünü demişdi. Onun sözlərində heç bir uydurma yox idi. Ötən il elə bu vaxt, payızın bu çağında, deyəsən, bir qədər bundan sonra sovxoz maşınları dağlara ot aparmağa gəlmişdi. Onlar məntəqənin yanından keçməmişdilər, bir qədər aralıdan dönüb Arça dərəsinə sarı getmiş, yuxarı qalxmışdılar – payızda sovxozu aparmaq üçün yayda orada ot çalınmışdı. Qarovul dağında indiyədək

eşidilməmiş motor uğultusu qulağına dəyəndə oğlan yolayncına qaçmışdı. Nə qədər maşın vardı! Bir-birinin arxasınca düzülmüşdülər! Böyük bir maşın karvanı. O saymışdı, on beş maşın idi.

Hava sınmışdı, hər gün qar gözlənilirdi – əgər qar düşsəydi, onda: “Gələn iləcən əlini üz otdan”. Bu yerlərdə, əgər otu vaxtında daşıya bilməsən, sonra heç onun haqqında fikirləşməyə dəyməz. Gedib oraya çıxıb bilməzsən. Görünür, sovxozda cürbəcür işlərə başları qarışıb, vaxt gəlib haqlayanda qət eləyiblər ki, birdəfəyə maşınların hamısını tədərük edilmiş otun dalınca göndərsinlər. Amma, deyəsən, belə deyildi...

Sözləlişi, oğlan bu haqda heç nə bilmirdi, əslinə baxsan, axı onun nə işinə? O, əl-ayağa düşərək, sevincək halda, hər maşının qabağına qaçır, bir qədər onunla ötüşür, sonra o birisini qarşılayırdı. Təzə, gözəl kabinəli, enli aynalı yük maşınları idi. Kabinələrdə isə cavan cigidlər oturmuşdular. Hamısı da, elə bil, seçmə idi – bıqsız. Bəzi kabinələrdə iki cavan vardı. Şoferlərin yanlarında gedənlər otu maşına yığıb, üstündən sicimlə sarıyaçaqdılar. Oğlana görə, onların hamısı gözəl, qoçaq, şən idi. Kinodakı kimi.

Əslində, oğlan yanılmamışdı. Doğrudan da, belə idi. Oğlanların maşınları saz idi və onlar Qarovul dağının yamacına qalxmayıb, çınqıllı, bərk yolla sürətlə keçib getdilər. Onların kefi kök idi – hava pis deyildi, üstəlik də, belə bir pələqulaq, girdəbaş, dəcəl uşaq hər maşının pişvazına çıxır, sevincdən atılıb-düşürdü. Özünü gülməkdən necə saxlayasan, necə ona əl eləməyəsən, zarafatla onu hədələməyəsən, sən belə elədikcə, o daha da şənlenəcək, oyun çıxaracaq...

Axırıncı minik maşını həтта dayandı da. Cavan bir oğlan kabinədən boylandı. Əynində əsgər paltarı, paqonsuz buşlat vardı, başındakı hərbi papaq yox, kepkaıdı. Sürücüydü:

– Salam! Sən burada nə eləyirsən, hə? – Mülayimcəsinə oğlana göz vurdu.

Oğlan sıxılaraq cavab verdi:

– Elə-belə.

– Sən Mömin babanın nəvəsisən?

– Bəli.

– Mən elə belə də bilirdim. Axı mən də buquluyam. Burdan keçən oğlanların hamısı buquludur. Ot dalınca gedi-

rik. İndiki buqulular bir-birini tanımırlar. Yaman dağılışıblar... Babaya salam söylə. Deyərsən ki, Çotbayın oğlu Qulubəyi gördüm. De ki, Qulubəy ordudan qayıdıb, indi sovxozda şofer işləyir. Yaxşı, var ol! – Özü də vidalaşarkən oğlana bir hərbi nişan verdi, çox əntiqə idi. Ordenə oxşayırdı.

Maşın, bəbir kimi nərildəyib, o birilərin dalınca götürüldü. Birdən bu güləruz, buşlat geymiş igid buqulu qardaşı ilə getmək oğlanın ürəyindən elə keçdi ki... Heyhat, yol bomboş idi və o, evə qayıtmalı oldu. Qürurla qayıtdı, görüşü haqqında da babaya danışdı. Nişanı isə döşünə taxdı.

Həmin gün axşamçağı başı səmada gizlənən dağ silsiləsindən San-Taş küləyi əsdi. Qasırga qopdu. Meşənin üzəri ilə yarpaqlar burulğanlaşıb göyə qalxdı, viyılı ilə dağların döşünə səpələndi və birdən hava elə korlandı ki, göz açmaq mümkün olmadı. Dərhal da çalpoz qar yağdı. Yer üzünü ağ zülmət bürüdü, meşələr lərzəyə, çay təlatümə gəldi və çovğunlu qar tökdü, nə tökdü.

Birtəhər mal-qaranı qovub gətirdilər, birtəhər həyət-bacanı yığışdırdılar, birtəhər evə mümkün qədər çox odun yığa bildilər. Sonra isə burunlarını da evdən bayıra çıxarmadılar. Hara çıxaydılar belə dəhşətli erkən boranda.

– Bu, nə olan həkətdir? – Sobanı qalaya-qalaya Mömün baba narahat halda deyiniirdi.

Onun qulağı küləyin viyılısında idi, hərdənbir də pəncərənin önünə gəlirdi.

Pəncərənin qabağında çox tez qalın qar qalaqlanmışdı.

– Sən də otur yerində! – nənə deyiniirdi. – Birinci dəfədir-nədir? “Bu, nə olan həkətdir?” – Babanı cıratdı. – O həkətdir ki, qış düşüb.

– Hamısı birdən, bir günün içində?

– Niyə də olmasın? Səndən soruşacaqdı? Qış lazım idi, o da gəlib çıxıb.

Sobanın borusu guruldadı. Oğlan əvvəl-əvvəl uçundu, axı o, babasına həyətdə kömək edəndə donmuşdu; lakin tezliklə odun alışı, canı qızdı, evə isti qatran, şam ağacı tütüsünün qoxusu yayıldı və oğlan sakitləşdi, özünə gəldi.

Sonra şam elədilər. Sonra da yxılıb yatdılar. Həyətdə isə çovğun davam edir, şiddətli külək uğuldayırdı.

Pəncərənin arxasındakı səsləri dinşəyə-dinşəyə oğlan belə düşünürdü. “Meşə, yəqin, lap vahiməlidir”. O, qəflətən

qəribə qarışıq səslər, çığırtılar eşitdi, özünü itirdi. Kimi isə çağırırdılar, o da cavab verirdi. Əvvəlcə oğlan elə bildi ki, onu qara basır. Belə bir vaxtda məntəqəyə kim gəlib çıxa bilər? Möminün baba da, nənə də diqqət verdilər.

Nənə dedi:

– Gələn var.

– Elədir, – qoca inamsız halda dilləndi.

Sonra isə yaman narahat oldu; gecənin bu vaxtı haradan belə? Tələsik geyinməyə başladı. Nənə də tələsdi. Durdu, lampanın işığını artırdı. Oğlan da, nədənsə qorxmuş halda, tez geyindi. Elə bu vaxt adamlar evə yaxınlaşdılar. Xeyli səs, xeyli ayaq tappıltısı eşidilirdi. Gələnlər qarı xarıldada-xarıldada çəkmələrini eyvanda çırpır, qapını döydürdülər.

– Ağsaqqal, aç! Donmuşuq!

– Kimsiniz?

– Öz adamlarınızdır.

Möminün qapını açdı. Sazaq, külək, çovğun burumları ilə birlikdə evə üst-başları qara bələnmiş, gündüz Arça dərəsinə ot aparmaq üçün gedən soferlər doluşdular. Oğlan dərhal onları tanıdı. Ona hərbi nişan bağışlayan buşlatlı Qulubəyi də. Lakin birinin qoluna girmişdilər. O, ayağını çəkə-çəkə zarıyırdı. Və evdə dərhal əl-ayağa düşdülər.

– Əstəğfürullah! Sənə nə olub? – Möminün baba ilə nənə bir ağızdan oxşadılar.

– Sonra danışarıq! Bizimkilərdən hələ yeddi nəfər də gələcək. Yolu azmaydılar bari. Hə, yaxşı, yanını qoy bura. Ayağı burxulub. – Qulubəy zarıyan oğlana sobanın yanında yer eləyə-eləyə, tez-tez danışdı.

– Sizinkilər bəs haradadır? – Möminün baba tələsik xəbər aldı. Mən gedib onları gətirərəm. Sən qaç, – oğlana dedi. – Seyidəhmədə də ki, tez elektrik fənərini də götürüb gəlsin.

Oğlan evdən çıxan kimi nəfəsi kəsildi. Ömrünün axırınadək o, bu müdhiş anı xatırlayırdı. Nə isə qıllı, soyuq, fışıl-tılı bir yırtıcı boğazından yapışib onu didişdirməyə başladı. Lakin o sarsılmadı. Əjdahanın pəncəsindən xilas olub, əlləriylə başını qoruya-qoruya Seyidəhmədgilə sarı qaçdı. Bu ara cəmiyi iyirmi-otuz metr olardı. Ona elə gəldi ki, öz igidlərinin köməyinə yetişmək istəyən batır kimi o da tufanı yara-yara çox uzağa qaçır, qaçır ki, onların imdadına

çatsın... Onun qəlbi rəşadət və əzmkarlıq hissi ilə dolmuşdu. O, özünü qüdrətli, məğlubedilməz sanırdı; özü də Seyidəhmədgilə qaçana qədər elə qəhrəmanlıq hünəri göstərmişdi ki, adamın ürəyi gedirdi. O, uçurumlar üstündən dağdan-dağa tullanır, o, böyük bir düşmən alayını qılincdən keçirir, odda yananları, suda boğulanları xilas edirdi; o, üzərində al bayraq yellənən reaktiv qırıcı da onun qorxusundan yarğanlara, qayalıqlara qaçan uzunqıllı yırtıcıyı qovurdu. Onun reaktiv qırıcısı əjdaha dalınca güllə kimi gedirdi. Oğlan pulemyotla onu atəşə tutub qışqırırdı: “Faşisti vurl!” Və bu məqamlarda hər yerdə Buynuzlu ana maral onun yanında olurdu. O, qürur hissi keçirirdi. Elə ki oğlan Seyidəhmədgilin qapısı ağzına qaçıb gəldi, Buynuzlu ana maral ona dedi: “İndi mənim övladlarımı – cavan şöferləri xilas elə!” – “Mən onları xilas edərim, Buynuzlu ana maral, sənə and içirəm!” – Oğlan bərkdən belə deyib qapını taqqıldatmağa başladı.

– Tez ol, Seyidəhməd əmi, gedək bizimkiləri xilas eləyək! – O, bu sözləri elə vahiməli dedi ki, Seyidəhmədlə Gülcəmal yerlərindən sıçradılar.

– Kimi xilas etmək? Nə olub?

– Babam deyir ki, elektrik fənərini götürüb tez gəlsin, sovxozun şöferləri tufanda yolu azıblar.

– Səfeh! – Seyidəhməd onu yamanladı. – Belə də də. – O, tez yığışmağa başladı.

Lakin bu, oğlanın qətiyyəti xətrinə dəymədi. Seyidəhməd haradan biləydi ki, oğlan onlara gəlib çıxanacan nə kimi hünər göstərüb, nə kimi andlar içib. Mömün baba ilə Seyidəhmədin yeddi şöferi məntəqə yaxınlığında qarşılayıb, evə gətirdiklərindən xəbər tutanda da oğlan özünü itirmədi. Axı başqa cür də ola bilərdi! Təhlükə sovuşandan sonra adama asan gəlir... Qərək, o biri adamlar da tapıldı. Seyidəhməd onları öz evinə apardı. Hətta Orozqul da gecələmək üçün beş adamı evinə buraxdı – onu da oyatmalı olmuşdular. Qalanları hamılıqla Mömün babanın evində yerbəyer oldular.

Dağlarda isə tufan səngimək bilmirdi. Oğlan eyvana qaçır, bir dəqiqədən sonra sağla solu, yuxarı ilə aşağıyı dəyişik salırdı. Tufanlı gecə kükrəyirdi, coşurdu. Püskürən qar dizə çıxırdı.

Yalnız indi sovxoz şoferlərinin hamısı tapılandan, qızından, təhlükə və soyuq sovuşandan sonra çovğunun onları yolda qəflətən haqladığını bilmiş olsa da, Mömün baba ehtiyatla onlardan başlarına gələnlər barədə söz saldı. Cavanlar danışır, qoca ilə qarı köks ötürürdü.

– Oy-oy-oy! – Baş vermiş hadisədən heyrətlənir, əllərini sinələrində çarpazlayıb Allaha şükür edirdilər.

– Vallah, ay uşaqlar, çox yaxşı qurtarıbsınız, – nənə onlara çay tökə-tökə məzəmmət eləyirdi. – Dağa da məgər bu libasla gəlmək olar? Uşaq ki uşaq!.. Özünüzü göstərsiniz, şəhərlilərə oxşamaq istəyirsiniz? Əgər səhərəcən azmış olsaydınız, Allah göstərməsin, hamınız buz bağlayardınız.

– Kimin ağlına gələrdi ki, belə ola bilər? – Qulubəy ona cavab verdi. – İsti paltarı neynirdik? Lazım gələrsə, maşının içərisi qızdırılır. Otur özünçün, elə bil, evdəsən. Sükanı bur. Təyyarədən – o nə qədər hündürdə uçur ucsun – dağlar xırda təpə kimi görünür, bayırda qırx dərəcə soyuq olur, içəridə isə adamlar köynəkdə oturlar...

Oğlan şoferlərin arasında, qoyun dərisi üstündə uzanmışdı. Qulubəyin böyrünə qısılib, yaşlıların söhbətinə qulaq kəsilmişdi. Heç kəsin ağlına gəlməzdi ki, qəflətən belə bir tufan qopmasından, onların məntəqədə özlərinə sığınacaq axtarmağa vadar olmasından oğlan sevincəkdi. O üzə vurmasa da, çox istəyirdi ki, boran xeyli müddət, heç olmasa, üç gün yatmasın. Qoy onlar burada qalsınlar. Onlarla bir yerdə necə də xoş idi! Maraqlıdır. Baba, sən demə, hamısını tanıyırmış, özlərini olmasa da, ata və analarını.

– Belə-belə işlər, – indi baba hətta bir qədər qürurla nəvəsinə dedi, – öz buqulu qardaşlarını da gördün. Bundan sonra bilərsən, əqrəbaların kimləridir. Görürsən, nə oğlanlardır. Bəh-bəh, indiki cigidlər necə də boy-buxunludurlar! Allah saxlasın! Yadımdadır, qırx ikinci ildə bizi Maq-nitoqorska tikintidə işləməyə aparmışdılar...

Və baba oğlana yaxşı bəlli olan əhvalatı nəql eləməyə başladı; onları – ölkənin hər yerindən gətirilmiş əmək batalyonunun əsgərlərini uzun bir cərgəyə boy sırası ilə düzmişdülər, qırğızlar, demək olar ki, lap axırda dayanmışdılar, boyları qısa idi. Adlar yoxlandı, sonra papiros çəkmək üçün dağılışdılar. Yekəpər, kürən, potanın birisi onlara yaxınlaşdı. Ucadan dedi:

– Bunlar haradandır? Mancuriyalılardır?

Aralarında qocaman bir müəllim var idi. O cavab verdi:

– Biz qırğızıq. Həm də biz bu ətrafda mancuriyalılara qarşı vuruşanda Maqnitoqorskın hələ səsi-sorağı da yox idi. O zaman biz sən boydaydıq. Toxta, davanı qurtarıq, boy atarıq onda...

Baba bu köhnə əhvalatı yenə xatırlamışdı. Özündən razı halda güldü, gecə qonaqlarına bir daha nəzər saldı.

– O müəllim düz deyirmiş. Şəhərdə olanda, ya yol gedəndə baxıram: adamlar gözəlləşib, qədd-qamətli olub. Köhnələr kimi deyillər...

Arif oğlanlar gülümsəyirdilər, deməzsənmi, zarafatcıl qocadır.

– Boy-buxunlu olmağa, boy-buxunluyuq, – onlardan biri dilləndi, – amma orası da var ki, maşını batırıdığ. Gör necəyik, gücümüzə çatmadı...

– Ona güc çatardı! Maşın otlə yüklənib, özü də belə tufanda. – Mömün baba onlara haqq qazandırdı. – Olan işdi. Allah qoysa, sabah hər şey qaydasına düşər. Bircə külək yataydı.

Oğlanlar yuxarı Arça biçənəyinə necə gəldiklərindən danışdılar. Orada dağ otundan üç iri taya var. Birdəfəlik üç tayanın üçündən də maşına yük vurdular. Maşının kuzovundakı ot tayası evdən böyük idi, sonra örkənlə aşağı düşməli oldular. Beləliklə, maşınları bir-bir yüklədilər. Kabinə görünürdü, yalnız qabaq aynası, kapotu və təkərləri gözə dəyirdi. Gəlmişkən, birdəfəlik hamısını yükləmək istəyirdilər ki, bir də qayıtməsınlar. Bilirdilər ki, ot bu dəfədən qalsa, bir də qalacaq gələn ilə. Bəhsəbəhs işləyirdilər, kimin maşını hazır oldu, kənara çəkir, başqasına ot yükləməkdə kömək edirdi. Demək olar ki, otun hamısını yığmışdılar, iki dəfəlikdən artıq qalmamışdı. Papiros çəkдилər, məsləhətləşдилər ki, kim kimin ardınca gedəcək və hamısı biyolıkdə sıra ilə yola düşdü. Ehtiyatla gedirdilər, dağdan, demək olar ki, əlləri ilə yolu yoxlaya-yoxlaya endilər. Ot ağır yük deyil, ancaq namünasib, hətta təhlükəlidir, xüsusən ensiz yerlərdə və sərt döngələrdə.

Gedirdilər, ağıllarına da gəlmirdi qarşıda onları nə gözləyir.

Arça yaylasını endilər, dərə ilə getdilər, dərədən çıxıxıxdı, torançağı onları qasırğa haqladı, qar başladı.

– Elə başladı ki, dərhal kürəklərimiz qovuşdu. – Qulubəy danışdı. – Yaman tez qaranlıqlaşdı, güclü külək sükanı əldən alırdı. Qorxurdun ki, bax, elə bu saat maşın aşacaq. Bu yollarla günün günortaçağı getmək təhlükəlidir, o ki qaldı...

Oğlan işildayan gözlərini Qulubəydən çəkmədən, nəfəsini içəri çəkərək tərpənmədən qulaq asırdı. Haqqında söhbət gedən həmin külək, həmin qar pəncərənin o tayında meydan oxuyurdu. Şoferlərin və yükvuranların əksəriyyəti döşəmənin üstündə yan-yana, pal-paltarlı, ayaqqabılı çoxdan yatmışdı. Onların çəkdiyini indi dübarə bu nazikboğaz, girdəbaş, pələqulaq oğlan çəkirdi.

Bir neçə dəqiqədən sonra yol görünməz oldu. Maşınlar, kor adamlar kimi “əl-ələ” tutmuşdular və aramsız signal verirdilər ki, yoldan sapmasınlar. Quşbaşı qar yağdı, faraları örtmüşdü, “süpürgəçilər” şüşədəki sırsıranı təmizləyə bilmirdi. Kabinədən başlarını çıxarıb, irəli baxa-baxa sürməli olurdular: məgər belə yol getmək olardı? Qar isə tökür, hey töküdü... Təkərlər sürüşüb yerində fırlanırdı. Dik bir yoxuşa çatanda maşın karvanı dayanmalı oldu. Motorlar dəlicəsinə nərildəyirdi, ancaq faydası yoxdu. Kabinədən çıxdılar, səsləyib bir-birini tapdılar və bir maşından o birisinə keçə-keçə karvanın baş tərəfinə toplaşdılar. Necə eləməli? Tonqal qalamaq mümkün deyildi. Kabinədə oturmaq – sovxoza-dək güclə çata biləcək qalan yanacağı da yandırmaq demək idi. Kabinəni qızdırmamaq isə donmaq deməkdir. Cavanlar çaşıb qaldılar. Nə etməli? Kimsə təklif etdi ki, maşınlardan birini boşaldıb, hamılıqla otun içinə doluşsunlar. Ancaq buna şəkk yox idi ki, örkəni açdınmı, otdan bir çəngə də qalmazdı: göz qırpımında tufan süpürüb aparacaqdı. Get-gedə maşınları qar basırdı. Sovruq təkərlərin altını tutmuşdu. Uşaqlar tamam çaşıb qalmışdılar, külək dondurmuşdu onları.

– Birdən ağsaqqal yadıma düşdü. – Qulubəy Mömin babaya danışdı. – Yolda, biz Arçaya gedəndə bax, bu buqulu – kiçik qardaşımızla görüşmüşdük, – o, barmağı ilə oğlanı göstərdi və nəvazişlə onun başını sıgalladı, – yolda oyana-buyana qaçırdı. Maşını saxladım. Əməlli-başlı görüşdüm, söhbət elədik. Düzdür? Sən niyə yatırırsan?

Oğlan gülümsəyib, başı ilə təsdiqlədi. Kaş onun ürəyinin sevincdən və qürurdan necə hərarətlə, necə bərkdən

döyündüyünü duyan olaydı. Onun barəsində şəxsən Qulubəyin özü danışdı. Bu oğlanların arasında ən güclüsü, ən cəsuru, ən gözəli. Olanda da belə olasan ey!

Baba da sobaya odun qoya-qoya onu tərəflədi:

– Belədir mənim balam. Söhbətə qulaq asmağı xoşlayır. Görürsən, qulağını necə şiniyib!

– Bu an özüm də bilmirəm, o, haradan yadıma düşdü! – Qulubəy söhbətinə davam elədi. – Və az qala, çıxıraraq uşaqlara deyirəm, külək səsimi batırır. “Gəlin, – deyirəm, – özümüzü yetirək məntəqəyə. Yoxsa burda məhv olarıq”. – “Necə? – Mənimlə üzbəüz dayanan uşaqlar çıxırırlar, – necə gedib ora çıxacağıq? Piyada gedə bilmərik. Maşınları da burada qoymaq olmaz”. Mən də onlara: “Gəlin, – deyirəm, – maşınları itələyə-itələyə çıxarda qədər, oradan yol enişdir. Ən çətini San-Taş enişinə qədərdir, – deyirəm, – oradan bizim meşəçilərin yanına piyada gedib çata bilirik, uzaq deyil”. Uşaqların ağlına batdı. “Haydı, – dedilər, – komanda ver”. İş ki belə oldu... Qabaqda duran maşından başladıq: “Osmanəli, kabinəyə gir!” Qalanlar isə elliklə çiyimizi maşına dirəyib itələdik. Getdi də! Əvvəlcə iş avand idi. Sonra yorulduq. Geri dönmək də olmazdı. Möcüzə idi, sanki, maşını yox, bütöv bir dağı irəli itələyirdik. Yük də nə yük – təkərlər üstündə bütöv bir taya! Bir onu bilirdim ki, səsim gəldikcə bağırırdım: “Haydı! Haydı! Haydı!” Ancaq öz dediyimi özüm eşitmirdim. Külək, qar, göz gözü görmürdü. Maşın uğuldayır, canlı məxluq kimi ağlayırdı. Var gücü ilə dırmaşırdı. Biz də onun dalınca. Az qala, ürəyimiz partlayacaq, parça-parça olacaqdı. Başımız da keyləşirdi...

– Ay-ay-ay... – Mömin baba onun üstünə düşdü. – Sizinki gətirib. Buynuzlu ana maral sizə – öz uşaqlarına havadar olub. Xilas edib sizi. O olmasaydı, kim bilir... Eşirdirsən? Bayırda nə oyun çıxardır, yeri-göyü sovurur, süpür-gə çəkir hər yana.

Oğlanın gözləri yumulurdu. O, özünü yatmağa qoymurdu, kirpikləri isə yenə qapanırdı. Yarıxuxulu, qocanın və Qulubəyin söhbətini qırıq-qırıq eşidir, oğlan gözləri önünə gətirdiyi mənzərə ilə gerçəkliyi bir-birinə qatışdırırdı. Sanki, o da orada, dağda tufana düşmüş bu cavan oğlanların arasındadır. Onun nəzərində ağappaq, qarlı dağlara

dırmaşan dik yol canlanırdı. Qasırğa yanaqları yandırırdı. Gözlər göynəyirdi. Onlar nəhəng, ev boyda dolu avtomaşınları yuxarı itələyirdilər. Onlar yolla çox yavaş-yavaş qalxırdılar. Yük maşını isə daha getmir – üzünə dayanıb, dalı-dalı sürüşür. Necə də vahiməlidir. Necə də qaranlıqdır. Külək də bıçaq kimi kəsir. Oğlan dəhşətdən büzüşdü, qorxdı ki, maşın dayana bilməyib yerindən qopar, onları basar. Lakin bu zaman haradansa Buynuzlu ana maral peyda oldu. O, buynuzunu maşına dirəyib, onlara kömək etməyə, irəli itələməyə başladı. Oğlan qışqırdı: “Haydı! Haydı! Haydı!”

Maşın getməyə başladı, getdi də. Dağa qalxdılar və buradan maşın özü üzüəsağı endi. Onlar bir maşını, ikincisini, sonra üçüncüsünü və sonra maşınların çoxunu çəkib çıxartdılar. Hər dəfə də Buynuzlu ana maral onlara kömək elədi. Onu heç kəs görmədi, heç kəs bilmədi ki, yanlarındadır. Oğlan isə görürdü, görürdü ki, onların səbri tükənəndə, dəhşətə gələndə, gücləri çatmayanda Buynuzlu ana maral qaçıb özünü yetirdi və buynuzu ilə maşını itələyib onlara kömək elədi. “Haydı! Haydı! Haydı!” – Oğlan onların səsinə səs verirdi. Özü də həmişə Qulubəyin böyründə olardı. Sonra da Qulubəy ona dedi: “Sükanın arxasına keç”. Oğlan kabinədə oturdu. Maşın silkələnir, uğuldayırdı. Sükan da əlində öz-özünə fırlanırdı, sərbəstcə, hələ uşaq olanda avtomobil oyunu oynayarkən, çəlləyin dairəvi qurşağından diyircək düzəldib, onu asanlıqla “sürdüyü” kimi. Oğlan pərt oldu ki, niyə sükan onun əlində oyuncağa dönüb. Və birdən maşın yana, böyrüüstə əyildi. Şaqqıltı ilə yerə dəyib parçalandı. Oğlan bərkdən ağladı. Çox xəcalət çəkdi. Qulubəyin gözlərinə baxmağa utandı.

– Sənə nə oldu? Sənə nə oldu, de? – Qulubəy onu yuxudan oyatdı.

Oğlan gözlərini açdı. Bütün bunların yuxu olduğunu anlayıb sevindi. Qulubəy isə onu qolları üstündə qaldırıb başına basdı.

– Yuxu görürdün? Qorxdun! Vay səni, adını da igid qoymusan! – O, küləkdən qaysaqlanmış dodaqları ilə bərk-bərk oğlanı öpdü. – Yaxşı, gəl mən sənə yerini düzəldim, yatmaq lazımdır.

O, oğlana döşəmədə, keçənin üstündə, yatmış şoferlərin arasında yer elədi, özü də onun yanında uzandı, böyrünə çəkib buşlatın yarısı ilə üstünü örtüdü. Səhər tezdən oğlanı babası oyatdı.

– Oyan, – qoca astadan dedi. – İsti geyin. Mənə kömək edərsən. Qalx.

Pəncərə arxasından səhər toranlığının azacıq işıqlandığı hiss olunurdu. Evdə isə hamı yan-yanə yatmışdı.

Mömin baba dedi:

– Al, keçə çəkmələri gey.

Babadan təzətər quru ot iyi gəlirdi. Deməli, atlara yem vermişdi. Oğlan çəkmələri ayağına çəkdi və babası ilə bayıra çıxdılar. Kifayət qədər qar yağmışdı. Ancaq külək kəsmişdi. Lakin hərdən bir zəif meh əsirdi.

– Soyuqdur! – Oğlan çimçindi.

– Heç nə olmaz. Deyəsən, ayazıyır, – qoca söyləndi.

– Açılmalıdır! Siftədən yaman bərk başladı. Eybi yox, tək axırı yaxşı olsun...

Onlar pəyəyə girdilər, burada Möminün beş qoyunu vardı. Qoca əli ilə axtarır, dirəkdən asılmış fanusu tapdı, yandırdı. Qoyunlar küncdə döyükdülər, bir-birinə sığındılar.

– Tut, işıq elə mənə, – qoca fanusu oğlana verdi. – Qara toğlunu kəsərik. Ev qonaqla doludur. Onlar duranacan bəriət hazır olsun.

Oğlan fanusu baba tərəfə tutub, işıq saldı. Qapı-pəncərə dəşiklərində külək hələ də vıyıldayırdı, bayırda hava soyuq və tutqun idi. Qoca, qapının ağzına əvvəlcə bir qucaq təmiz ot atdı. Qara toğlunu buraya gətirdi, yırıb ayaqlarını bağlamazdan qabaq fikrə getdi, çömbəlib oturdu, oğlana dedi:

– Fanusu yerə qoy. Sən də otur.

O, əllərini qaldırır irəli uzatdı, pıçıldamağa başladı:

– Ey bizi yaradan ulu, Buynuzlu ana maral! Bu qara toğlunu sənə qurban kəsirəm. Çətin anda uşaqlarımızı xilas elədiyinə görə, əcdadlarımıza verdiyin o ağ südə görə, nəcib ürəyin, ana nəzərin üçün. Aşırımlarda, gur axan çaylarda, sürüşkən çığırlarda bizi tərk etmə. Yurdumuzda bizi əbədi olaraq atıb getmə, sənəin övladlarınıq. Amin!

O, ibadət əlaməti olaraq ovuclarını alnından çənəsinə, nədək üzünə çəkdi. Oğlan da belə etdi. Bu zaman baba

toğlunu yerə yıxdı, ayaqlarını bağladı. Öz köhnə dədə-baba bıçağını qınından çıxartdı.

Oğlan isə fanusla işıq salırdı.

Nəhayət, hava sakitləşdi. Qaçışan buludların arasından bir-iki dəfə qorxaq-qorxaq günəş boylandı. Hər yerdə ötən tufanlı gecənin izi qalmışdı: əyri-üyrü qar topaları, pırlaşmış düşmüş kollar, qarın ağırlığından əyilmiş cavan pöhrələr, yerə döşənmiş qocaman ağaclar. Çayın o tayındakı meşə səssiz-səmirsizdi, sükuta qərq olmuşdu, məyus görünürdü. Çayın suyu da, sanki, aşağı düşmüşdü, sahillərə qar yığılmışdı, uçurumlu dik görünürdü. Su astadan zümzümə edirdi.

Günəş dəyişkən qalmışdı – gah görünür, gah gizlənirdi.

Lakin oğlanın qəlbini heç nə sıxmırdı, heç nə onu həyəcanlandırmırdı. Ötən gecənin təşvişləri yaddan çıxmışdı, tufan unudulmuşdu, qar da ona mane olmurdu, belə bir az da maraqlı idi. Ora-bura yüyürdü, ayağının altından qar topaları havaya sıçırırdı. Ona görə sevinirdi ki, ev adamları dolu idi, ona görə sevinirdi ki, cavanlar doyunca yatmışdı, indi bərkdən danışib gülürdülər, ona görə sevinirdi ki, onlar üçün bişirilmiş əti iştahla yemişdilər.

Bu vaxt artıq hava açıldı, gün də əməlli-başlı göründü. Ətraf işıqlandı, üfüqlər genişləndi. Buludlar yavaş-yavaş dağılışdı. Hətta hava qızdı da. Vaxtsız yağmış qar, xüsusən, yolda və cığırılarda tez də yapışmışdı.

Şoferlər və yükçülər getməyə yığışanda oğlan bir qədər həyəcanlandı. Hamısı həyəətə çıxdı, məntəqənin sakinləri ilə vidalaşdılar, onlara daldalanacaq və yemək verdikləri üçün təşəkkürlərini bildirdilər. Mömin baba ilə Seyidəhməd də qonaqları ötürmək üçün atlandılar. Motorların suyunu qızdırmaq üçün baba bir şələ odun, Seyidəhməd isə sinklənməmiş iri dəmir bakı götürmüşdü.

Həyətdən hamı birlikdə tərpəndi.

– Baba, mən də gedirəm, məni də apar, – oğlan qaçıb Möminün yanına gəldi.

– Görmürsən, mən odun aparıram, Seyidəhmədsə bak. Səni kim götürəcək? Axı sən orada nə işin var? Qarda yeriyyə bilməzsən, yorularsan.

Oğlan incidi. Doluxsundu. Bu zaman Qulubəy onu yanına çəkdi.

– Gedək bizimlə, – deyib əlindən tutdu. – Geriyə babanla qayıdarsan.

Onlar yol ayrıcına – Arça biçənəyindən enən yola sarı getdilər. Qar qalındı. Bu sağlam cavanlarla ayaqlaşmaq o qədər də asan deyildi. Oğlan yorulmağa başladı.

– Gəlsənə, mənim belimə minəsən, – Qulubəy təklif edərək ehmalca oğlanın qolundan yapışdı, onu asanca qaldırıb dalına mindirdi.

Onunla yanaşı gedən şofer dedi:

– Yaman götürdün ha!

– Mən ömrüm boyu qardaş və bacılarımı belimdə gəzdirmişəm. – Qulubəy öyündü. – Axı böyükləri mənəm, biz isə altı idik, anam da, atam da tarlada işdə olardı. Sonra da bacılarımın uşaqlarını gəzdirdim. Ordudan gəldim, subaydım, hələ işə də girməmişdim. Böyük bacım dedi: “Gəl bizə, bizdə qal, uşaqları çox yaxşı saxlayırsan”. – “Yox, elə şey yoxdur, – dedim, – saxladığım bəsdir! İndi özümünküləri gəzdirəcəyəm...”

Onlar oradan-buradan danışa-danışa xeyli yol getdilər. Qulubəyin belində rahat getmək oğlana ləzzət verirdi.

“Əgər mənim belə bir qardaşım olsaydı! – O arzuladı. – Mən heç kəsdən qorxmazdım. Onda Orozqul, babamın üstünə çıxırsın görüm, necə çıxır. Ya hünəridi birinə əl qaldırırsın. Qulubəy ona tərs-tərs baxan kimi yerində oturardı”.

Dünən gecə burada qalan ot yüklü maşınlar yol ayrıcından iki kilometr yuxarıda dayanmışdı. Üstlərinə qar yağdığından onlar çöldəki qış taylarına bənzəyirdi. Adama elə gəlirdi ki, heç kəs heç vaxt onları yerindən tərpədə bilməz.

Onlar ocaq qaladılar. Su qızdırdılar. Motorun pərinə əyri-qulp açarla eşik tərəfdən fırladılar, motor cana gəldi, asqırdı, işə düşdü. Bundan sonra hər şey sürətlə getdi. Qalan maşınları yedəyə qoşub işə saldılar. Hər bir qızdıran, işə düşən maşın dəstədə özündən sonrakını çəkib aparırdı.

Elə ki bütün yük maşınları sazlandı, dünən sürüşüb yol-kənanı arxa düşən maşını ikitərəfli yedəklə dartıb çıxartdılar. Kim vardı, hamısı onu yola çıxarmağa kömək elədi. Oğlan da belini əyib bir tərəfdən əl yetirdi. O, daim ehtiyat edirdi ki, kimsə bir söz deyər: “Sən niyə ayağa dolaşırsan? Haydı, qaç buradan!” Lakin deyən olmadı. Heç kəs onu qovmadı. Bəlkə də, ona görə ki, kömək eləməyə Qulubəy icazə

vermişdi. O, burada hamıdan güclüydü, hamı onun hörmətini saxlayırdı.

Şoferlər bir də xudahafizləşdilər. Maşınlar tərpəndi. Əvvəlcə yavaş-yavaş, sonra sürətlə getdilər. Qarlı dağların arası ilə onlar karvan kimi uzanıb gedirdilər. Buynuzlu ana maralın övladlarının uşaqları getdi. Özləri də bilmirdilər ki, uşaq təsəvvüründə onların önündə gözəgörünməz Buynuzlu ana maral qaçırdı. O, iti sıçrayışlarla, ox kimi süzə-süzə avtomobil karvanının qabağı ilə uçurdu. O, çətin yolda onları xatadan, fəlakətli qəzalardan qoruyurdu. Uşqunlardan, qar tarından, çovğundan, dumandan və sair bəlalardan qoruyurdu – əsrlərlə köçəri həyat sürən qırğızlar bunlardan saysız-hesabsız bəlalara görmüşdün. Məgər Mömin baba işıqlananda qara toğlunu qurban kəsərkən Buynuzlu ana maraldan bunları xahiş etmirdimi?

680

Getdilər. Oğlan da onlarla gedirdi. Xəyalən. O, Qulubəyin yanında kabinədə oturmuşdu. Ona deyirdi: “Qulubəy əmi, bizdən qabaqda Buynuzlu ana maral qaçır”. – “Yox, əşi?” – “Doğrudan da. Düz sözumdür. Bax, odur ey!”

– Hə, nə fikrə getmisən? Niyə durmusan? – Mömin baba onu xəyalından ayırırdı. – Gəl min, evə getmək vaxtıdır. – O, atın belindən əyilib, oğlanı yəhərə qaldırdı. – Üşüyürsən? – Qoca belə deyib, kürkünün ətəyi ilə nəvəsini yaxşıca bürüdü.

O vaxtlar hələ oğlan məktəbə getmirdi.

İndi isə ağır yuxudan arabir ayılır, narahat halda düşünürdü: “Sabah məktəbə necə gedəcəyəm? Axı xəstəyəm, özümü çox pis hiss edirəm”. Sonra özünü unutdu. Ona elə gəldi ki, müəllimin lövhəyə yazdığı sözləri – “At. Ata. Taka” – dəftərinə köçürür. Bu birinci sinif yazıları ilə bütün dəftəri doldurdu, səhifə-səhifə “At. Ata. Taka. At. Ata. Taka.” O yoruldu, gözləri alacalandı, isti idi, üstünü açdı. Üstü açıq yatanda üşüdü, onu yenə qara basırdı. Gah soyuq çayda balıq kimi üzürdü, gah ağ gəmiyə tərəf üzüb gedirdi və heç cür də ona çata bilmirdi. Gah da qar çovğununa düşürdü. Yoxuşlu dağ yolunda dumanlı, soyuq havada ot yüklənmiş avtomaşınların təkərləri yerində fırlanırdı. Maşınlar insan kimi zar-zar ağlayırdı və hamısının da təkərləri yerində fırlanırdı. Təkərlər sürətlə fırlanaraq al-qırmızı olurdu. Təkərlər yanırdı, alov qalxırdı onlardan.

Buynuzlu ana maral buynuzunu maşının banına dirəyərək, otla dolu maşını itələyib dağa qaldırırdı. Oğlan var qüvvəsi ilə ona kömək edirdi. Qan-tər onu basmışdı. Və birdən-birə ot tayası dönüb uşaq beşiyi oldu. Buynuzlu ana maral oğlana dedi: “Haydı, qaçaq, beşiyi Bekey xala ilə Orozqul əmiyə aparaq”. Və onlar qaçmağa başladılar. Oğlan geri qaldı. Lakin qabaqda, qaranlıqda beşik zıncırovu hey səslənirdi. Oğlan bu sədanın ardınca qaçırdı.

Eyvanda ayaq səsi və qapının cırlıtısı eşidiləndə oğlan oyandı. Mömün baba ilə nənə, deyəsən, bir qədər xatircəm qayıtmışdılar. Özgə adamların məntəqəyə gəlməsi, görünür, Orozqulla Bekey xalanı bir az susmağa vadar etmişdi. Bəlkə də, Orozqul sərxoşluqdan yorulub və nəhayət, yuxulayıb. Bayırda nə qışqırıq, nə də söyüş eşidilirdi.

Gecə yarısı ay dağların başı üstündəydi. Onun tutqun haləsi ən uca, buzlu dağ zirvəsindən də yuxarıda dayanmışdı. Əbədi buza bürünmüş dağlar mavi rəngə qərq olmuşdu, adda-budda bərq vururdu. Ətrafda isə dağlar, qayalar, qara və hərəkətsiz meşələr tam sükut içərisindəydi, ən aşağıda çay daşları çırpına-çırpına şarıldayırdı.

Pəncərədən içəri çəpəki, solğun Ay işığı düşürdü. Bu işıq oğlana mane olurdu. O eşələnir, gözlərini ovxalayır. İstəyirdi nənəsindən xahiş eləsin ki, pəncərənin pərdəsini çəksin. Lakin fikrindən vaz keçdi: nənə babanın əlindən hirsələnmişdi.

– Səfeh, – o, yatağa uzananda astadan belə dedi. – Adamlarla dil tapa bilmirsənsə, heç olmasa, dilini dinməz saxla. Başqalarına qulaq ver. Sənin canın onun əlindədir. Lap qəpik-quruş olsa da, donluğun ondan gəlir. Özü də hər ay. Aylıqsız-donluqsuz sən kimə gərəksən? Saqqalın ağarıb, ağlınsa yox...

Qoca cavab vermirdi. Nənə susdu. Sonra birdən gözlənilmədən səsinə ucaltdı:

– Adamın maaşını kəssələr, onda o daha adam deyil, heç nədir.

Qoca yenə də cavab vermədi.

Oğlanın isə yuxusu dağılmışdı. Baş ağrıyırdı, fikirləri qarma-qarışıq düşmüşdü. Məktəb haqqında düşünürdü – həyəcanlanırdı. O, indiyədək bir gün də dərs buraxmamışdı və indi ağılına belə gətirə bilmirdi ki, əgər sabah

Celesaydakı məktəbinə getməsə, necə olacaq. Oğlan o barədə də düşünürdü ki, əgər Orozqul, babanı işdən qovsa, nənə qocanın gününü göy əsgiyə düyəcək. Onda neyləyəcəklər?

İnsanların həyatı niyə belədir? Biri qəddardır, o biri xeyirxah? Niyə axı xoşbəxtlər və bədbəxtlər var? Niyə elə adam var ki, hamı ondan qorxur, eləsi də var ki, heç kəs ondan qorxmur? Niyə birinin uşağı var, başqasının yox? Niyə biri başqasının maaşını kəsə bilir? Görünür, ən yaxşı adamlar ən çox maaş alanlardır. Bax, baba ən az maaş alır və hamı da onun xətrinə dəyir. Eh, necə eləyəsən ki, babaya da çox maaş versinlər! Bəlkə, onda Orozqul da babanın hörmətini saxlayar.

682

Bu fikirlərdən getdikcə oğlanın başı daha bərk ağrıyırdı. O, yenə də axşamçağı çay keçidində gördüyü marallar haqqında düşünməyə başladı. Görəsən, gecə neylədilər? Soyuq, daşlı-qayalı dağlarda, zülmət, qaranlıq meşədə onlar axı təkdirlər. Həm də yaman qorxuludur. Birdən canavarlar cumdu üstlərinə, onda nə edərlər? Bekey xalaya buy-nuzunda sehrli beşiyi kim gətirər?

O, narahat yatdı, özü də yuxulaya-yuxulaya Buynuzlu ana marala yalvarmışdı ki, Orozqul əmiyə və Bekey xalaya ağcaqayın beşiyi gətirsin. “Qoy onların uşaqları olsun, qoy onların uşaqları olsun!” – deyər Buynuzlu ana marala and verdi. Və uzaqdan beşik zıncırovunun səsinə eşitdi. Buynuzlu ana maral buynuzuna sehrli beşik keçirib sürətlə, qaça-qaça gəlirdi...

7

Oğlan səhər tezdən kiminsə əlinin təmasından oyandı. Babanın əli soyuqdu, bayırdan gəlmişdi. Oğlan qeyri-ixtiyari büzüşdü.

– Yat, yat, – baba əlini hovxurub qızışdırdı, onun alınına toxundurdu, sonra ovcunu sinəsinə, qarnına qoydu. – Görürsən bir, naxoşladın, – baba təəssüfləndi. – Qızdırman var. Mən də deyirəm, bəs niyə yatıb? Məktəbə getmək vaxtıdır.

– Bu saat dururam, – oğlan başını qaldırdı və hər şey onun gözləri önündə fırlandı, qulağı səsləndi.

– Durmaq olmaz. – Baba oğlanın başını yastığa qoydu.
– Xəstə-xəstə səni məktəbə aparmaq olar? Hələ dilini göstər görüm.

Oğlan inadkarlıq elədi:

– Müəllim danlayacaq. Məktəbdə dərs buraxandan onun acığı gəlir...

– Danlamaz. Mən özüm deyərəm. Hələ bir dilini göstər görüm.

Baba oğlanın dilinə və boğazına zəndlə baxdı. Nəbzini çox axtardı. Babanın ağır işlərdən codlaşmış qaba barmaqları, kim bilir, hansı möcüzənin qüvvəsi ilə oğlanın isti, tərlı biləyində ürəyinin döyüntülərini sezirdi. Nədənsə xatircəm olan qoca ona ürək-dirək verdi:

– Allah kərimdir. Bir az üşümüsən. Soyuq tutub. Bu gün uzan, yatmamışdan qabaq mən sənin ayağını və sinəni quyruq yağı ilə ovuşduraram. Tərləyersən, Allah qoysa, səhər xam qulan kimi dingildəyib ayağa durarsan.

Dünənki həngaməni xatırlayıb, bundan sonra da onun başına nələr gələ biləcəyini düşünəndə Mömün kədərləndi, yanını nəvəsinin yatağına qoydu, köks ötürüb fikrə getdi, astadan ah çekdi: “Allah qənim olsun ona”.

– Sən axı haçan xəstələnibsən? Niyə deməmişən?
– O, üzünü uşağa çevirdi. – Axşam xəstələndin-nədir?

– Elədir, axşamçağı. Çayın qırağında maralları görəndə. Qaçıb sənin yanına gəldim. Sonra mənə soyuq oldu.

Qoca, nədənsə günahkar bir səslə dedi:

– Yaxşı, bəsdır... Sən yat, mən gedirəm.

Ayağa qalxdı, lakin oğlan onu getməyə qoymadı.

– Baba, oradakı Buynuzlu ana maralın özüydü eləmi? Süd kimi ağappaq, gözləri bax, belə, insan kimi baxırdı...

– Nə səfeh uşaqsan, – qoca Mömün xəlvəti gülümsədi.
– Qoy sən deyən olsun. Bəlkə də, onun özüymüş. – O, kal səslə dedi. – Füsunkar ana maral, kim bilir?.. Bax, mən belə fikirləşirəm ki...

Qoca sözünü bitirmədi. Nənə qapının ağzında görünürdü. O, tələsik həyətdən gəlirdi, nə isə təzə bir xəbər vardı onda. Nənə həyəcanla dedi:

– Qoca, bura gəl. – Mömün baba elə o an büzüşdü, yazıq, fağır görkəm aldı. – Odur ey, orada tiri çaydan maşınla çıxarmaq istəyirlər. Sən də get, nə buyursalar elə...

– Qəflətən nəyi isə xatırladı. – Vay, dedə, süd hələ qaynadılmayıb! – Plitəni yandıрмаğa girişdi, qab-qacağı şaqqlı-datdı.

Qoca dilxor oldu. İstəyirdi nəyəsə etiraz eləsin, nə isə desin. Ancaq nənə onu ağzını açmağa qoymadı.

– Hə, nə dayanıb baxırsan? – Nənə özündən çıxdı. – Nə tərslik edirsən? Bizə inadkarlıq yaraşmaz, sən mənim başıma bəla oldun. Onların qabağında sən nəsən ki? Orozqulun yanına, görürsən, necə adamlar gəlir? Necə məşinləri var. On tir yükləsən, dağlardan çəkib aparar. Orozqul isə bizə heç gözüünün ucu ilə də baxmır. Nə qədər dilə tutdum, nə qədər onun yanında alçaldım, sənin qızını kəndərdən içəri buraxmadı. Sənin o sonsuz qızın oturub Seyidəhmədgildə. Aqlamaqdan gözüünün yaşı qurtarıb. O da səni yamanlayır – ağılsız atasını...

684

– Yaxşı, bəsdir, – qoca dözmədi, qapıya tərəf yönələrək dedi: – İsti süd ver, uşaq xəstələnib.

– Verərəm, verərəm isti süd, get, sən allah, sən get. – O, qocanı yola salıb deyiniirdi. – Ona nə olub, bilmirəm? Heç vaxt kimsənin üzünə qayıtmayan, dilsiz-ağızsızın biri durduğu yerdə özündən çıxıb. Üstəlik, Orozqulun atını minib, hələ bir çapıb da. Bunların hamısı sənin ucbatındandır. – O, acıqlı baxışla oğlan tərəfə nəzər saldı. – Kimdən ötrü gör özünü oda-suya atır...

Sonra o, oğlana isti südlə ərinmiş sarı yağ gətirdi. Süd dodağını yandırdı. Nənə isə təkid edirdi, vadar edirdi:

– İç, isti-isti iç, qorxma. Soyuqdəyməni yalnız qaynar şeylə candan çıxarmaq olar.

Oğlanın ağzı yandı, gözləri yaşardı. Nənənin də birdən rəhmi gəldi:

– Yaxşı, bir az soyut, soyut... Belə bir vaxtda, bircə bu çatmırdı ki, sən də xəstələnəsən! – O, köksünü ötürdü.

Oğlan çoxdan bayıra çıxmaq istəyirdi, güclə dözürdü. O, ayağa qalxdı, bütün bədənində qəribə bir şirin zəiflik hiss elədi. Ancaq nənə onu qabaqladı:

– Dayan, mən bu saat ləyən gətirərəm.

Oğlan, azacıq üzünü döndərüb, ləyəne pəşo elədi və təəccübləndi ki, sidiyi niyə belə sarı və istidir.

O, özünü xeyli yüngül hiss elədi. Baş azca ağrıyırdı. Oğlan sakitcə yataqda uzanmışdı, nənənin ona qulluq

göstərməsindən məmnundu və fikirləşirdi ki, səhərəcən sağalıb, hökmən məktəbə getməlidir. O həmçinin məktəbdə onların meşəsində peyda olan üç maral haqqında, ağ ana maralın məhz Buynuzlu ana maral olması, balasının artıq böyüməsi və totuqlaşması, onlarla gəzən şaxəli buynuzlu yekə boz maral haqqında, onun güclüliyü və Buynuzlu ana maral balalarını canavardan qoruya bilməsi barədə necə danışacağı haqqında fikirləşirdi. Və fikirləşirdi ki, bir də o barədə danışacaq ki, əgər marallar heç yana getməyib onlarda qalarsa, Buynuzlu ana maral tezliklə Orozqul əmi və Bekey xala üçün sehirli beşik gətirəcəkdir.

Marallar isə səhər tezdən suya gəldilər. Qısaömürlü payız günəşi dağ silsiləsinin üstünə qalxaraqalxdə onlar yuxarıdakı meşədən çıxdılar. Günəş yuxarı qalxdıqca aşağıda, dağlar arasında hava daha da işıqlanırdı, hərarət artırdı. Gecə buzxanasının donu açıldıqca meşə cana gəlirdi, işığın, rənglərin çalarlarıyla dolğunlaşırdı.

Marallar ağacların arasından keçərək güney talalarda qızına-qızına, budaqlardakı şəhli yarpaqları qırpa-qırpa tələsmədən gedirdilər. Həmişəki qaydada, qabaqda təkə maral, ortada bala və arxada şişmanqarın ana – Buynuzlu ana maral gedirdi. Marallar dünən Orozqulla Mömün babasının andıra qalmış şam tirini çaya endirdikləri cıdırı düşürdülər. Dağ qaratorpağının çəngə-çəngə qopmuş çimli şırımında sürütdəmənin izi hələlik təptəzə görünürdü. Cıdır çay keçidinə, dayazlıqda tirin ilişib qaldığı yerə enirdi.

Marallar ona görə bu yerə üz tutmuşdular ki, bura rahat idi. Orozqul, Seyidəhməd və ağac aparmağa gəlmiş iki nəfər də bura ona görə gəlmişdilər ki, tirə buraz bağlayıb, çaydan çıxarmaq üçün maşına yer seçsinlər. Mömün baba başını aşağı salıb, onların dalınca könülsüz gedirdi. O, dünənki savaştan sonra nə olacağını, özünü necə aparmaq, nə eləmək lazım gəldiyini bilmirdi. Orozqul onu işə buraxacaqdımı? Dünən atla tiri çıxartmaq istəyəndə etdiyi kimi, onu yenə qovmayacaq ki? Birdən desə: “Sən burada neyləyirsən? Axı sənə dedilər ki, işdən çıxarılmısan!” Onda necə olsun? Adamların yanında söyüb evə qaytarsa, necə? Getdikcə qocanın şübhələri artırdı, özü də işgəncəyə gətirmiş kimi yeri yirdi. Nənə də onun dalınca. O, guya, elə-belə, maraq üçün gedirdi. Əslində isə, qocanı müşayiət edirdi.

O, Qıvraq Mömünü Orozqulla barışdırmaq üçün qabağına qatıb aparırdı, aparırdı ki, Orozqulun etimadını qazansın, özünü doğrultsun.

Orozqul özünü darta-darta, əsl sahib kimi yeri yirdi. Tövşüyə-tövşüyə, fısıldayaraq, ciddi tərzdə ətrafa baxa-baxa gedirdi. İçkidən başı ağrısa da, intiqam aldığından məmnun idi. Bir də baxanda gördü ki, Mömün baba, sahibi döymüş sadıq it kimi, onun ardınca səkir. "Eybi yoxdur, bu hələ harasıdır, sən mənim dalımca çox düşərsən. Mən indi sənə üzünə də baxmayacağam. Sən mənim üçün nədən ki! Sən hələ mənim ayağıma çox düşərsən!" – Keçən gecə öz arvadını ayaqları altına yxıb tapdalayanda, təpikləyə-təpikləyə onu kandan qovanda necə şivən qopardığını indi xatırlayaraq Orozqul kam alırdı. "Yaxşı! Qoy bu tir aparmağa gələnləri yola salım, onları ata-bala elə boğuşdurum ki, bir-birini didişdirsinlər. İndi o qancıq öz atasının gözünü də çıxardar. Canavar balası kimi vəhşiləşib". – Qonaqla atüstü söhbət arasında Orozqul arabir belə də düşündürdü.

Gəlmə qonağın adı Kökötöy idi. O qara, yekəpər kişi gölqırağı sovxozun hesabdanı idi. Orozqulla çoxdan dostluq eləyirdi. On iki il bundan qabaq Kökötöy özünə ev tikdirmişdi. Taxta-şalbanı Orozqul vermişdi, qiymətli tirləri ona su bahasına satmışdı. Sonra kişi böyük oğlunu evləndirdi, cavanlar üçün də ev dikəltdi. Bu dəfə də onu ağacla Orozqul təchiz etdi. İndi Kökötöy kiçik oğlunu ayırmaq istəyirdi, tikinti üçün yenə də ağac lazım idi. İndi də köhnə dost Orozqul kara gəldi. Müsibətdir, yaşamaq necə də çətinləşib! Bir işi görürsən, fikirləşirsən ki, daha rahat yaşayaram. Amma həyat bir şey düşünüb tapır. İndi Orozqul kimi adamlarsız işin aşmaz...

Kökötöy Orozqula deyirdi:

– Allah qoysa, tezliklə təzə evə köçəndə səni qonaq çağıracam. Gələrsən, ürəyimiz istəyən qədər kefedirik.

O isə özündən razı halda fısıldayır, papirosunu tütüləndirir:

– Sağ ol. Necə deyərlər, çağırılan yerə ar eləmə, çağırılmayan yeri dar eləmə. Çağırırsan, əlbəttə, gələrəm. Birinci dəfə deyil ki... Bilirsən, ağılıma bir fikir gəlib. Axşamacan gözləyərsən, bəlkə, qaranlıqlaşanda çıxarsan? Mətləb bundadır ki, sovxozdan keçəndə görən olmasın. Yoxsa, qeydə alarlar...

– Bunu düz deyirsən, – Kökötöy tərəddüd elədi. – Axı axşamacan gözləmək çox çəkdir. Yavaş-yavaş gedərik. Yolda da gözetçi postu yoxdur ki, bizi yoxlaya?.. Əgər təsadüfən milisə və ya başqa birisinə rast gəlməsən...

– Ba-ba-bax, mən də onu deyirəm! – Orozqul, ürək qıç-qırmasından, baş ağrısından üz-gözünü turşudub dedi. – Yüz il iş dalınca gedirsən, bir köpək də rastına çıxmır. Di gəl yüz ildə bir dəfə ağac aparanda – ilişirsən. Həmişə belə olur...

Onlar susdular, hər biri öz fikri ilə məşğuldu. Orozqul dünən tiri çaya atıb getmələrinə indi yaman təəssüflənirdi. Belə olsaydı, ağac çıxarılsaydı, gecə ikən onu maşına qoyardılar, işıqlananda yola salardı – gözdən uzaq, xatadan kənar... Eh, bu, gərək, elə dünən baş verəydi?! Bütün təqsir qoca əbləh Mömündədir, qiyam eləmək, hökmlərlikdən, tabeçilikdən çıxmaq fikrinə düşdü. Eybi yox! Dünya dağılsa da, bu heyfi səndə qoymamam...

Adamlar o taydan sahilə gələndə marallar su içirdilər. Bu adamlar qərribə məxluqdurlar, bir yerdə qərar tuta bilmirlər, hay-küyləri aləmi götürüb. Öz işlərinə, söhbətlərinə başları elə qarışıqdı ki, çayın o biri tayında, onlarla üzbəüz dayanan heyvanları görmürdülər.

Marallar sübhün al-qırmızı tuqay kolluğunda qənbərli büllur dayazlıqda topuğacan sahil suyuna girib dayanmışdılar. Onlar kiçik qurtumlarla, ara verə-verə, tələsmədən su içirdilər. Su çox soyuq idi. Günəş yuxarıdan qızdırdıqca get-gedə daha isti, daha ləzzətli olurdu. Marallar içib doyduqdan sonra özlərini günə verib xumarlanırdılar. Yolda gələndə budaqlardan bellərinə tökülmüş bolluca şəh damlaları qurumaqda idi. Maralların belindən xəfif buğ qalxırdı. Həmin gün səhər sakit və şəfqətli idi.

Adamlar isə maralları görmürdülər. Biri maşının yanına qayıtdı, qalanları sahilə qaldı. Marallar qulaqlarını arabir tərpədərək, uzaqdan gələn qırıq səsləri həssaslıqla eşidirdilər və yedekli avtomaşın o biri sahilə görünəndə tükləri ürpəşdi, yerlərində donub qaldılar. Maşın nərildəyir, guruldayırdı. Marallar tərpənişdilər, getməli oldular. Lakin maşın birdən dayandı, gurultusu, uğultusu kəsdi. Heyvanlar yavaşdılar, sonra yenidən ehtiyatla tərpəndilər – o taydakı adamlar yaman bərkədən danışdırlar və həddən çox tələsərək ora-bura qaçırdılar.

Marallar alçaq tuqaylıqdakı cığırda ehmalca getdilər, onların belləri və buynuzları hərdənbir kolları arasında görünürdü. Adamlar isə onları hələ də görmürdülər. Lakin marallar selləmədən qalan quru qumlu, açıq taladan keçəndə adamlar onları apaydın gördülər. Yasəmən qumluqda, günəşin parlaq işığında. Hərə öz yerində dondu, ağızları açılı qalmışdı.

– Baxın, baxın, bu nədir belə? – Birinci olaraq Seyidəhməd səsləndi. – Marallar! Haradan gəlib onlar?

– Nə çıxırırsan, nə hay-küy salırsan? Maraldır da. Biz onları dünəndən görmüşük. – Orozqul saymazıya mırıldandı. – Haradan olacaqlar? Gəlmə olarlar, hər halda.

– Pəh, pəh, pəh! – Yekəpər Kökötöy heyretə gəldi və coşub onu boğan köynəyinin düyməsini açdı. – Necə də tumarlıdırlar, – o heyran olmuşdu, – yeyib doyublar...

– Hələ anaya bir bax! Gör necə yeriyr, – gözlərini bərəldərək şofer onun sözünə qüvvət verdi. – Vallah, ikiyaşar ürgə boydadır. İlk dəfədir, görürəm.

– O da buğasıdır! Buynuzuna bir bax! Onu necə gəzdirir! Özləri də heç nədən qorxmurlar. Orozqul, bunlar haradan belə gəliblər? – deyər sorğunu dərinləşdirən Kökötöyün donuz gözləri tamahla işıldadı.

– Görünür, qoruqdandılar, – Orozqul sahibkar amirənəliyi və ədayla cavab verdi. – Aşırımın o tayından gəliblər. Qorxmurlar? Ürküdən olmayıb, ona görə də qorxmurlar.

– Of, kaş bir tufəng olaydı! – Seyidəhməd birdən gopladı. – İki sentner əti olar, hə?

İndiyədək kənarda qısılib durmuş Mömin özünü saxlaya bilmədi:

– Sən nə danışırısan, Seyidəhməd? Onları ovlamaq qadağandır, – dedi astadan.

Orozqul qocaya tərs-tərs bir nəzər saldı. Nifrətlə ürəyindən keçirdi: “Sən mənim yanımda hələ bir səsini də çıxarırsan!” İstədi qocanı rüsvay eləsin, ancaq özünü saxladı, hər halda, yad adamlar vardı.

– Boş-boş ağıl vermə bizə. – O, Möminin üzünə baxmadan əsəbi halda dedi. – Bəslənildikləri yerdə qadağandır. Bizdə maral saxlanılmır. Biz də onlar üçün cavabdeh deyilik. Qandın? – O, özünü itirmiş qocaya qəzəblə baxdı.

– Başa düşdüm. – Mömün itaətlə cavab verdi, başını aşağı salaraq kənara çəkildi.

Bu dəm nənə bir daha oğrun-oğrun onun qolundan dartdı, tənəylə pıçıldadı:

– Dilini dinməz saxlasana!

Hamısı xəcalətlə gözlərini döydü. Yenə də dik cığırılarla gedən heyvanların arxasınca baxmalı oldular. Marallar bir-birinin dalınca uçuruma sarı qalxırdılar. Qabaqda iri buy-nuzlarını şəstlə qaldıraraq boz buğa irəliləyir, ardınca gombul bala, bu tənənəli yürüşün axırında isə Buynuzlu ana maral gedirdi. Təmiz gil çöküntüsünün fonunda marallar apaydın, qənirsiz görünürdülər. Onların hər tərپənişi, hər addımını sezilirdi.

– Eh, gözəlliyə bir bax! – Fağır, dombagöz cavan şofer heyrətini gizlədə bilmədi. – Təəssüf ki, fotoaparatu götürməmişəm, yanımda olsaydı...

– Yaxşı, yaxşı, gözəllik-filan, – Orozqul narazı halda onun sözünü kəsdi. – Durmağın mənası yoxdur. Gözəlliklə qarın doymur. Gəl maşını dal-dalı ver sahilə sarı, lap suyun içinə sal, bir az qıraqda dayansın. Sən isə, Seyidəhməd, ayağını soyun. – O, hakimiyət sahibi olduğundan həzz alaraq sərəncam verdi. – Sən isə, – şoferi göstərüb, – haydı, burazı tirə bağla. Bir az əl tərپədin. Qabaqda iş çoxdur.

Seyidəhməd uzunboğaz çəkmələrini dartışdırdı. Onlar ayağına dar idi.

– Niyə baxırsan, ona kömək elə, – nənə xəlvətcə qocanı dümsüklədi. – Soyun, özün gir suya. – Qəzəblə ona pıçıldadı.

Mömün baba cəld, Seyidəhmədin ayaqlarından çəkmələrini dartıb çıxartdı, özü də tez soyunmağa başladı. Bu zaman Orozqulla Kökötöy maşına komanda verildilər:

– Bura ver, ver bura!

– Bir az sola, sola. Bax, belə.

– Bir az da.

Marallar aşağıda qeyri-adi səs eşidib, yerləşlərini yeyinlətdilər. Səksəkəylə boylanaraq, yarpağın qaşına çıxdılar və ağcaqayınlıqda gözdən itdilər.

– Ah, getdilər! – Kökötöy nəyi isə xatırlayıbmış kimi diləndi. O, bunu elə heyifsilənə-heyifsilənə dedi ki, guya, şıkarı əlindən çıxmışdı.

– Zərər yoxdur, onlar heç yana gedə bilməzlər! – Orozqul onun fikrini anlayıb, məmnun halda öyündü. – Bu gün axşamacan səni buraxan yoxdur, qonağımsan. Allah özü yetirib. Ürəyin istəyəninə səni qonaq edərim. – Özü də şaq-qanaq çəkib əlini dostunun çiyinə vurdu. Orozqul şənlənə də bilirdi.

– İndi ki, belədir, sən deyən olsun, sən ev sahibisən, mən qonaq, – yekəpər Kökötöy razılaşdı, güldü, sarı, qaban dişləri göründü.

Maşın sahilə hazır dayanmışdı, dal təkərləri yarıyacan suyun içindəydi. Dərinə getməyə şofer cəsəət eləməmişdi. İndi burazı çəkib tirin yanına aparmaq lazım idi. Əgər buraz çatsaydı, tiri sualtı daşların “əsirliyindən” qurtarmaq o qədər də çətin bir iş deyildi.

690 Polad buraz uzun və ağır idi. Onu suyun içiylə tirəcən çəkib aparmaq lazım idi. Şofer ayağını könülsüz soyunurdu, suya qorxa-qorxa baxırdı. O, hələ qəti qərara gəlməmişdi: suya çəkməli girsin, yoxsa ayaqyalın. “Yaxşısı budur, ayaqyalın girim, – o fikirləşirdi. – Onsuz da su çəkmənin boğazından yuxarı olacaq. Necə də dərin, qurşağa qədərdir. Sonra da bütün günü yaş ayaqqabıda göz, görüm necə gəzəcəksən”. O həmçinin bunu da təsəvvürünə gətirdi ki, çayda bu vaxt su necə soyuq ola bilər. Mömün baba elə bundan istifadə edib dedi:

– Sən soyunma, oğlum, – onun yanına qaçdı. – Seyidəhmədlə mən gedərim.

– Zəhmət çəkməyin, ağsaqqal, – çaşmış şofer etiraz etdi.

– Sən qonaqsan, biz yerli adamlarıq, sən sükanın arxasında otur. – Mömün baba onu yola gətirdi.

Polad burazın yumağının ortasına paya taxıb, suyun içiylə dartanda Seyidəhməd fəryad qopararaq söydü:

– Vay, vay, su deyil bu, buzdur, buzxanadır!

Orozqulla Kökötöy gülür, onu ürəkləndirirdilər:

– Döz, döz! Səni qızısdırmağa bir şey taparıq!

Mömün baba isə səsinə çıxarmadı. Hətta suyun buz kimi olduğunu da hiss etmədi. O, gözə dəyməməkdən ötrü başını çiyinə qısıb, sürüşkən sualtı daşların üstü ilə gedirdi, Allaha yalvarırdı ki, bircə Orozqul onu geri qaytarmasın, adamların yanında söyməsin, mağmin, bədbəxt qocanı əfv eləsin...

Orozqul da heç nə demədi. O, elə bil, Möminün səylərini görmürdü, onu adam yerinə qoymurdu. Ürəyində isə şadlanırdı ki, onun üzünə qayıtmış qocanın arxasını yerə vurdu. “Bax, belə, – Orozqul öz-özünə xəbis-xəbis güldü, – iməklə, ayağıma belə düşərsən. Eh, heyif ki, mənim böyük bir vəzifəm yoxdur, bundan da böyüklərini qoyun kimi buynuzundan tutub fırladardım! Bundan da böyüklərini toz içində iməkləməyə məcbur edərdim. Mənə, heç olmasa, bir kolxoz, sovxoz verəydilər. Qayda-qanun yarıdardım. Camaatı özbaşına buraxıblar. İndi də özləri giley-lənirlər guya, sədrə hörmət etmirlər, direktora hörmət etmirlər. Çoban çobanlığı ilə nəçəlniklərlə söz güləşdirir. Hakimiyyətə layiq olmayan sarsaqlar! Məgər onlarla belə rəftar eləmək olar? Vaxt var idi, başlar üzürdülər – cıqqırını çıxaran olmurdu. Bu, başqa məsələ! İndi nədir! Yaramazın ən yaramazı da ürək edib mənə söz qayıtdı. Bax, belə sürün ayağım altıda, iməklə”, – bu fikirlə Orozqul hərdən Möminə tərəf baxıb əməlli-başlı həzz alırdı.

O isə buzlu suyun içində büzüşmüş halda Seyidəhməd-lə birlikdə burazı çəkir və təskinlik tapırdı ki, deyəsən, Orozqul onu bağışlayıb. “Sən gəl bu qocanı bağışla, bir işdir oldu, – o, xəyalən Orozqula müraciət edirdi. – Dünən səbrim çatmadı. Çaparaq nəvəmin dalınca məktəbə getdim. Uşaq kimsəsizdir axı, adamın yazığı gəlir. Bu gün isə o, məktəbə getməyib. Azarlayıb, nədənsə. Unut, bağışla. Sən də mənə axı özgə deyilsən. Elə bilirsən, səninin və qızımın xoşbəxt olmağını istəmirəm? Əgər Allah övlad versə, mən səninin arvadının – mənim qızımın körpəsinin qığıltısını eşit-səm, qoy Allah elə yerimdəcə canımı alsın. Vallah, bəxtəvərlikdən ağlayaram. Bircə sən mənim qızımın xətrinə dəymə, bağışla məni. İşə gəldikdə isə, nə qədər ayağım yer tutur işləyəcəyəm. Hər işi özüm görəcəyəm. Sən deməkdə ol...”

Sahildə bir kənarda dayanan qarı işarələrlə, him-cimlə qocaya deyirdi: “Çalış, qoca! Görürsən, günahından keçdi. Necə deyirəm, elə də et, hər şey yoluna düşər”.

* * *

Oğlan yatmışdı. O, haradasa atılan tüfəng səsinə bircə dəfə oyandı. Sonra yenə yuxuladı. Xəstəlik və yuxusuzluq dünən onu elə haldan salmışdı ki, bu gün dərin, rahat

yuxuya getmişdi. Özü də yuxuda hiss edirdi ki, qızdırmasız, titrətməsiz, elə-belə uzanıb yatmağın ayrı ləzzəti varmış. Nənə ilə Bekey xala olmasaydı, o hələ çox yatardı. Onlar astadan danışmağa çalışırdılar, ancaq qab-qacaq şaqqıltısı oğlanı oyatdı.

– Al, bu böyük kasanı tut. Nimçəni də götür, – ön otaqda nənə həyəcanla pıçıldayırdı. – Mən də vedrəylə ələyi götürüm. Vay, belim qırıldı! Əldən düşdüm. Nə qədər iş gördük. Amma, Allaha şükür olsun, elə sevinirəm ki...

– Eh, heç demə, mən də sevinirəm. Dünən Allahdan ölüm istəyirdim. Gülcəmal olmasaydı, özümə bir xəta yetirəcəkdim...

– Sən də danışmağa söz tapdın. – Nənə onu qandırmaq istədi. – İstiot götürdün? Gedək. Sizi barışdırmaq üçün Allah özü nemət göndərüb. Gedək, gedək.

692

Evdən çıxanda kandarda Bekey xala nənədən oğlanı soruşdu:

– O, indiyəcən yatır?

– Qoy hələ yatsın. – Nənə cavab verdi. – Hazır olanda ona isti şorba gətirərik.

Oğlan bir daha yuxuya getmədi. Həyətdə ayaq tappıltısı, səs-küy eşidilirdi. Bekey xala gülürdü, Gülcəmallı nənə də ona qoşulub gülüşürdülər. Qulağa yabançı səslər də dəyirdi. “Yəqin, gecə gələnlərdir, – oğlan bu qənaətə gəldi. – Deməli, hələ getməyiblər?” Təkcə Mömin babanın səsi gəlmirdi, o gözə dəymirdi. Haradadır? Başı nəyə qarışıb?

Bayırdan gələn səsləri dinləyərək oğlan babanın intizarını çəkirdi. Dünən gördüyü marallar haqqında onunla danışmağı çox arzulayırdı. Axı tezliklə qış düşəcək. Onlar üçün, gərək, meşədə çoxlu ot qoyasan. Qoy yesinlər. Onları elə dadandırmaq lazımdır ki, adamdan qətiyyən qorxmasınlar, birbaşa çayı keçib buraya, həyətdə gəlsinlər. Burada da ən çox xoşladıkları şeylərdən vermək lazımdır onlara. Qərībədir, görəsən, onlar ən çox nəyi xoşlayırlar? Maral balasını dadamal öyrətmək lazımdır ki, hara getsən, dalınca düşsün. Bu, əntiqə olardı. Bəlkə, birlikdə lap məktəbə də gedərdik?..

Oğlan babanı gözləyirdi, o isə gəlib çıxmaq bilmirdi. Birdən Seyidəhməd gəldi. Nədənsə, çox razı idi. Şən idi. Seyidəhməd səndələyir, öz-özünə gülürdü. O, yaxına gələn-

də oğlanın burnuna spirt iyi dəydi. Oğlan bu iyrənc, kəskin qoxunu sevmirdi, bu qoxu Orozqulun heyvərəliyini, babanın və Bekey xalanın iztirablarını yada salırdı. Orozquldan fərqli olaraq, Seyidəhməd çox içəndə mülayimləşir, şənlənir və ziyansız səfəhin biri olurdu. Hərçənd, o ayıq olanda da bir ağıl sahibi deyildi. Belə vaxtlarda Mömün baba ilə onun arasında təxminən bu cür söhbət olurdu:

– Nə səfeh-səfeh gülürsən, Seyidəhməd? O zəhrimardan gillədir sən də havalanmısan?

– Ağsaqqal, mən səni çox istəyirəm! Doğma atam qədir.

– E-eh, sənin yaşında belə! Odur, başqaları maşın sürür, səninlə dilin topuq çalır. Sən yaşda olsaydım, heç olmasa, indi traktor sürərdim.

– Ağsaqqal, orduda komandır dedi ki, mənim bu sahədə qabiliyyətim yoxdur. Ancaq mən piyadayam, piyada əsgərəm, piyadasız isə iş keçməz...

– Piyada! Əsgər! Tənbəlin birisən. Arvadın isə... Allahın gözü yoxdur. Gülcəməli yüz sənin kimisinə dəyişməyəm.

– Elə ona görə də biz buradayıq, ağsaqqal... Mən də təkəm, onun da heç kəsi yoxdur.

– Eh, səninlə nə danışasan. Öküz kimisən, aqlın isə... – Mömün baba ümitsiz halda əlini yellətdi.

– Mu-u-u. – Seyidəhməd böyürək onun arxasınca güldü. Sonra həyətin ortasında dayanıb, nə vaxtsa, harada-sa eşitdiyi qəribə mahnısını oxudu:

Kürən dağdan enmişəm,
Altımda kürən aygır.
Kürən tacir, qapını aç,
İçək biz kürən çaxır.

Qonur dağdan enmişəm,
Qonur öküz belində.
Qonur tacir, qapını aç –
Qonur badə əlində!..

Bu çərənləmək bitib-tükənməzdi, belə ki o, dağlardan dəvə, xoruz, siçan, tısbağa belində, qərəz, hərəkət eləyə bilən hər şeylə gələ bilərdi. Sərxoş Seyidəhməd oğlana ayıq olduğundan daha çox xoş gəlirdi.

Elə buna görə də Seyidəhməd kefli gələndə oğlan mehribancasına onun üzünə gülümsündü.

– Ha-ha! – Seyidəhməd təəccüblə dilləndi. – Mənə deyirdilər, bəs sən naxoşsan. Hə. Amma sən xəstə-zad deyilsən. Niyə həyətdə oynamırsan? Belə olmaz... – O, oğlanın yatağına yıxıldı; spirt qoxusu, üst-başından, əllərindən gələn çiy təzə ət iynin bir-birinə qarışdığı boğanaq havayla oğlanı qamarlayır, öpürdü. Onun cod tükələri oğlanın yanaqlarını dalayırdı:

– Yaxşı, bəsdir, Seyidəhməd əmi, – oğlan xahiş elədi. – Babam hanı bəs, görməmişənmi onu?

– Sənin baban oradadır, nədi onun adı? – Seyidəhməd əllərini qeyri-müəyyən bir tərzdə havada oynatdı. – Biz onunla tiri sudan çıxarırdıq. Qızışmaq üçün bir az içdik. İndi o, nədir onun adı, ət bişirir. Sən dur. Geyin, gedək. Belə iş olar! Bu, düz deyil. Biz hamımız oradayıq, sənsə burada tək.

– Babam durmağa icazə vermir.

– Yaxşı, qoy görək, əşi, icazə vermir. Gedək, baxarıq. Belə fürsət hər gün ələ düşmür. Bu gün kefdir. Qab da yağa batıb, qaşıq da, ağız-burun da. Qalx!

O, kefli-kefli oğlanı geyindirməyə başladı.

– Özüm geyinərəm, – başının çox pis gicəlləndiyini duyub, oğlan etiraz etmək istədi.

Ancaq sərxoş Seyidəhməd onu eşitmirdi. O elə bilirdi savab iş görür, özü də elə bir gündə oğlanı evdə tək qoyub gediblər, elə bir gündə ki, qab da yağ içində, qaşıq da yağ içindədir, ağız da yağ içində...

Qılçaları dolaşa-dolaşa oğlan Seyidəhmədin dalınca evdən çıxdı. Dağlarda hava küləkli, yanbuludlu idi. Buludlar sürətlə bir tərəfdən başqa tərəfə köç edirdilər. Oğlan eyvana keçənə qədər hava iki dəfə kəskin dəyişdi – gözqamaşdıran günəşli gün xoşagəlməz alaqlaranlıqla əvəz olundu. Oğlan bunun sayəsində baş ağrısının şiddətləndiyini hiss elədi. Güclü külək ocağın tüstüsünü onun üzünə cırpdı. Gözü açıxdı. Oğlan fikirləşdi: “Yəqin, bu gün paltar yuyurlar”. Çünki, adətən, çoxlu paltaryuma günlərində yekə, qulplu qara qazanda üç ev üçün şərikli su qızdırılarda həyətdə bu cür ocaq qalanardı. Təkbaşına heç kəs o qazanı yerdən qaldıra bilməzdi. Bekey xala ilə Gülcəmal ikisi birlikdə qaldırdı onu.

Çoxlu paltar yuyulanda oğlanın xoşuna gəlirdi. Əvvəla, ona görə ki, açıq ocaqda odla oynamaq olurdu, evdəki kimi deyildi. İkincisi, yuyulmuş paltarı sərmək çox maraqlı idi. Ağ, göy, qırmızı paltarlar kəndirdən asılarda həyət bəzənirdi. Oğlan gizləncə kəndirdən asılan paltarlara yanaşır, yanaqlarını nəm parçaya sürərək bundan həzz alırdı.

Bu dəfə həyətdə paltar-filan yox idi. Qazanın altını isə bərk qalamışdılar, ağzınacan iri ət parçaları ilə dolu qazan qaynayır, qalın buğ qalxırdı. Ət bişib hazır olmuşdu: ətin tamli iyi, ocağın qoxusu adamın burnunu qıcıqlandırır, ağzını sulandırır. Təzə qırmızı paltarını, təzə meşin çəkməsini geymiş, güllü şalını çiyninə atmış Bekey xala ocağın üstünə əyilib, qazandan qalxan köpüyü yığır, Mömin baba onun böyründə dizləri üstə çöküb, kösövləri ocağa itələyirdi.

– Bax, odur ey, babanı görürsən, – Seyidəhməd oğlana dedi. – Gedək.

Özü də:

Kürən dağdan enmişəm,
Altımda kürən aygır...

– deyə mahnısını oxumağa təzəcə başlamışdı ki, bu dəmdə başqırıxıq, əlində balta, köynəyinin qolları çirməkli Orozqul mərəkdən çıxdı.

– Sən harada batmısan? – O, qəzəblə Seyidəhmədin üstünə çığırdı. – Qonaq odun yarı, – o, odun yaran şoferə işarə eləyib dedi, – sənə mahnı oxuyursan.

– Yaxşı, biz əvəz-əvəz olanıq. – Seyidəhməd şoferə tərəf yönələrək Orozqulu sakitləşdirdi. – Qardaş, özüm yararam.

Oğlan isə, ocağın yanında diziüstə çökmüş babasına yaxınlaşdı. Arxadan ona yanaşdı.

– Baba, – dedi.

Baba eşitmədi.

– Baba, – oğlan təkrar edib babasının çiyninə toxundu. Qoca dönüb baxanda oğlan təəccübləndi. Baba da kefli idi. Oğlan indiyəcən babasının, azacıq da olsa, içdiyini xatırlaya bilmədi. Əgər içsəydi, İssıkkul göl qocalarının yasında içərdi, orada hamıya, hətta qadınlara da araş verirdilər. Baba elə-belə içsin – olan iş deyildi bu.

Qoca oğlana çox uzaq, qərribə, yabançı bir nəzər saldı. Onun sifəti alışıb-yanırdı, pörtmüşdü, nəvəsini tanıyandan

sonra daha da allandı. Üzü qıpqırmızı qızardı və dərhal da ağardı. Baba tələsik ayağa qalxdı.

– Sənə nə olub? – O, kal səslə dillənib, nəvəsini qucaqladı. – Sənə nə olub, hə? Sənə nə olub? – Elə bil, danışığını itirmişdi, bu sözlərdən savayı, heç nə deyə bilmirdi.

Onun həyəcanı oğlana da keçdi, təşvişlə xəbər aldı:

– Sən naxoşlamısan, baba?

– Yox, yox, elə-belə, – Mömün baba söyləndi. – Sən get, bir az gəz. Mən isə burada odun-zad, nədi onun adı...

O, demək olar ki, nəvəsini başından elədi, özü də, sanki, bütün dünyadan üz döndərib, yenidən yönünü ocağa çevirdi. O, dizləri üstə çökmüşdü, ətrafla işi yoxdu, heç yana baxmırdı, fikri yalnız özündə və ocaqda idi. Nəvəsinin həyəətə, odun yaran Seyidəhmədin yanına necə pərt getdiyini görmədi.

Oğlan babasına nə belə üz verdiyini və həyətdə nələr olduğunu birdən-birə anlaya bilmədi. Yalnız mərəyə yaxınlaşanda, diqqətini tükü təbəfi torpağa sərilmiş dərinin üstündəki bir yığın təzə, qırmızı ət cəlb etdi. Dərinin kənarlarından hələ də rəngi qaçmış qan sızdırdı. Bir qədər aralıda, bağırsaq-qarın boşaldılan yerdə it mırıldayırdı, içəlatı dərtdirirdi. Ət qalağının yanında qaya kimi, qarasifət, yekəpər bir yad adam bardaş qurub oturmuşdu. Bu, Kökötöy idi. Orozqulla birlikdə ət bıçaqla doğrayırdılar. Onlar tələsmədən, təmkinlə ələngə sümükləri, ət bir-birindən ayırır, yerə sərilmiş dərinin üstünə topa-topa yığırdılar.

Qara, yekəpər kişi ət iyləyərək batıq səslə belə deyirdi:

– Özgə ləzzəti var bunun! İyinə heç söz olmaz!

– Götür, götür, öz payının üstünə at, – Orozqul səxavətlə ona təklif edirdi. – Allah öz sürüsündən sənəin gəlişin üçün göndərib. Belə qismət hər gün olmur!

Orozqulun bu əsnada nəfəsi tıncıxır, tez-tez ayağa qalxır, köpmüş qarnını sıgallayırdı. Toxluq eləmişdi; həm də aydınca bilinirdi ki, bərk içib. Boğulurdu, fısıldayaraq hərdən başını qaldırırdı ki, nəfəs dərib dincini alsın. İnek yelini kimi ətli sifəti təkəbbürdən və toxluqdan işıldayırdı.

Oğlan mərəyin divarı dibində buynuzlu maral başı görəndə çaşdı, canına üşütmə düşdü. Kəsilmiş baş tozun içində idi, sızan qan laxtalanıb qaralmışdı. O, yol kənarına atılmış ağac kötüyünə bənzəyirdi. Başının yanına aşıqlıqdan kəsilmiş dirnaqlı dörd ayaq da atılmışdı.

Oğlan bu qorxunc mənzərəyə dəhşətlə baxırdı. Gözlərinə inanmırdı. Onun qabağındakı Buynuzlu ana maralın başı idi. O, buradan qaçmaq istəyirdi, lakin ayaqları sözünə baxmırdı. O dayanıb, eybəcər hala salınmış bəyaz ana maralın ölü başına tamaşa edirdi. Bu, dünən hələ Buynuzlu ana maral idi, dünən o tayda dayanıb nəvazişlə, diqqətlə ona baxırdı; bu, xəyalən danışdığı, buynuzunda zınqırovlu sehrli beşik gətirməsinə and verdiyi maral idi. Bütün bunlar qəflətən bir yığın ət, soyulmuş dəri, kəsilmiş ayaqlar və tullanılmış baş olmuşdu.

O getməliydi, lakin yerində daş kimi donub qalmışdı və ağlına sığışdıra bilmirdi ki, bunlar necə olub, nə səbəbə görə olub. Əti doğrayan yekəpər qara kişi cəmdəkdən iti bıçaqla böyrəyi kəsib oğlana uzatdı:

– Ala, oğlan, közdə qızart, dadlı olur, – dedi.

Oğlan tərpənmədi.

– Al! – Orozqul əmr elədi.

Oğlan əlini necə uzatdığını hiss etmədi, indi o, Buynuzlu ana maralın, hələ istisi çəkilməyən zərif böyrəyini soyuq ovcunda sıxaraq, hərəkətsiz dayanmışdı. Orozqul isə bu zaman buynuzundan yapışıb, ağ maralın başını qaldırırdı.

– Gör necə də ağırdır! – Havada endirib-qaldırdı, sanbalını yoxladı. – Təkcə buynuzları nə qədər gələr.

O, başı yastısına kötüyün üstə qoyub baltanı götürdü, buynuzu kəllədən ayırmağa girişdi.

– Haydı, buynuzlar! – O, baltanın ağzını xırçılıtlı ilə buynuzun dibinə çaxaraq deyirdi. – Bu, sənin babanın. – Oğlana göz vurdu. – Öləndə qəbrinin üstünə qoyarıq. İndi bir ağzığöyçək desin ki, biz ona hörmət eləmirik. Bundan artıq nə olasıydı! Belə bir buynuzla görə lap elə bu gün də ölməyinə dəyər! – Baltanı tuşlayıb bərkdən güldü.

Buynuz isə ayrılmaq bilmirdi. Demə, onu kəsib qoparmaq o qədər də asan deyilmiş. Sərxoş Orozqul necə gəldi vururdu, bu da onu quduzlaşdırırdı. Baş sürüşüb kötüyün üstündən düşdü. Belə olduqda Orozqul onu yerdə doğramağa başladı. Baş yerindən sıçrayıb kənara düşür, o isə əlində balta onun arxasınca gedirdi.

Oğlan diksinirdi, hər dəfə özündən asılı olmayaraq, daldalı çəkilirdi, lakin buradan getməyə özünü məcbur edə

bilmirdi. Vahiməli vəziyyətdəki kimi, elə bil, müdhiş, anlaşılmaz bir qüvvə ayaqlarını yerə mıxlamışdı, o dayanıb heyrlərlə baxırdı, baxırdı ki, Buynuzlu ana maralın şüşələmiş, açıq gözü baltadan qoruna bilməyəcəkdi. Qorxudan qırılmazlıq, qırılmayacaqdı. Baş çoxdan toza, palçığa bulaşmışsa da, göz hələ təmiz qalmışdı və deyəsən, ölüm onu haqlayanda olduğu kimi, lal, donmuş heyrlərlə dünyaya yenə tamaşa edirdi. Oğlan görürdü ki, birdən sərxoş Orozqul get-gedə lap özündən çıxır, qəzəblənirdi, baltanı necə gəldi endirirdi. Bilmirdi, ağzı ilə vurur, yoxsa küpü ilə.

– Belə getsə, buynuzu sındırırsan. Mənə ver, – Seyidəhməd onun yanına gəldi.

Orozqul baltanı yellədə-yellədə xırıltılı səslə dedi:

– Çəkil! Özüm! Sən parçalaya bilməzsən.

– Özün bil. – Seyidəhməd evinə yollanaraq tüpürdü.

698

Həmin yekəpər, qara kişi də onun dalınca getdi. O, öz ət payını torbada sürüyüb aparırdı.

Orozqul isə bu vaxt sərxoş inadı ilə mərəyin yanında Buynuzlu ana maralın başını şaqqalayırırdı. Elə zənn etmək olardı ki, o, çoxdan hərlədiyi bir düşməndən intiqam alırdı.

– Ay səni, əclaf! – Ağzı köpüklənə-köpüklənə çəkməsi ilə elə təpikləyirdi ki, guya, ölü baş onun dediklərini eşidə bilərdi. – Yox, yox, aldadırsan! – O, balta ilə dübarə başa hücum edirdi. – Sənin axırına çıxmasam, adımlı dəyişərəm. Al gəldi! Al gəldi! – O, balta ilə başı xınc-xınc edirdi.

Kəllə çatlayıb dağılır, sümük qırıqları ətrafa sıçrayırdı. Balta qəflətən çəpəkisinə gözün üstə enəndə, oğlan qışqırdı. Pırlamış gözün yerindən qara, qatı maye axdı. Öldü, göz yox oldu, yeri boş qaldı...

– Mən bundan da iri başları parçalayaram! Bundan da iri buynuzları qırıb tökərəm! – Orozqul bu günahsız başın üstünə vəhşi kiniylə, qəzəb və nifrətlə mırıldanırdı.

Nəhayət, o, kəlləni əmgəyindən və alnından parçalayıb yardı. Bu zaman o, baltanı atıb, hər iki əliylə buynuzdan yapışdı, ayağı ilə başı yerə basıb, buynuzu vəhşicəsinə burmağa başladı. Dartıb çıxardanda buynuz qopan kök kimi xartıldadı. Həmin bu buynuzda oğlanın andı ilə Buynuzlu ana maral, Orozqul, Bekey xalaya sehrli beşik gətirəcəkdi...

Oğlanın halı pozuldu. O, geri döndü, böyrəyi əlindən yerə saldı, yavaş-yavaş aralandı. O, camaatın gözü qabağında yıxılacağından, yaxud oradaca qusacağından çox qorxurdu. O, rəngi qaçmış alnını soyuq tər basmış halda, ocağın yanından keçirdi. Ocaq alışıb-yanırdı, onun üstündəki qazandan isti buğ çıxırdı, hamıya arxa çevirmiş bədbəxt Mömin baba əvvəlki kimi yönü ocağa tərəf oturmuşdu. Oğlan babasını narahat edəsi olmadı. O, özünü tez yatağa çatdırmaq, uzanmaq, başını bürüyüb yatmaq istəyirdi. Heç nə görməmək, heç nə eşitməmək, unutmaq...

Rastına Bekey xala çıxdı. Arsız-arsız geyinib-kecinmişdi, lakin üz-gözündə Orozqul kötəklərinin göy, tünd-qırmızı nişanələri, qançır bilinirdi; nəfəsi çiyindənən çıxırdı, ancaq yersiz şənlənirdi, kalan ətlə əlaqədar bu gün bərk əl-ayağa düşmüşdü. Oğlanı saxladı:

– Sənə nə olub?

– Başım ağrıyır.

– Ay mənim canım-ciyərim, bıçarəm, – deyib, birdən atəşin mərhəmətlə oğlanı öpüslərə qərq etməyə başladı.

O da kefli idi. Ondan da iyrənc araqlar gəlirdi.

– Uşağın başı ağrıyır, – mütəəssircəsinə deyindi. – Can, bal! Yəqin, yemək istəyirsən, hə?

– Yox, yemək istəmirəm, yatmaq istəyirəm.

– Onda gedək, gedək, yerini rahatlayım. Sən tək-tənha yatmayacaqsan ki. Axı hamı bizə toplaşır. Qonaqlar da, bizimkilər də. Ət də hazırıdır. – Və oğlanı çəkib özüylə apardı.

Onlar yenə də ocağın yanından keçəndə Orozqul mərəyin dalından çıxdı, sifəti inək yelini kimi qızarıb şişmişdi. O, sındırdığı maral buynuzunu təşəxxüslə Mömin babanın yanına tulladı. Qoca yerində dikəldi.

Orozqul ona məhəl qoymadan su dolu vedrəni yerdən götürdü, başına qaldırıb üstünü islada-islada hortuldatmağa başladı. Ağzını sudan çəkib:

– İndi ölə bilərsən, – dedi və yenidən vedrəyə yapışdırdı dodaqlarını.

Oğlan babasının kəkələdiyini eşitdi:

– Sağ ol, oğul, sağ ol. İndi ölmək də mənim üçün qorxulu deyil. Bəs necə, mənə hörmət-izzət göstərilir...

Oğlan bədənində zəiflik hiss elədi:

– Mən evə gedirəm, – dedi.

Bekey xala onu saymadı.

– Yox bir, tək-tənha qalacaqsan orada. – Az qala, zorla dartıb onu öz evinə apardı. Küncdəki çarpayıda oğlana yer saldı.

Orozqulun evində hər şey yemək üçün hazır idi. Ət qaynadılmışdı, qovrulmuşdu, hər ehtiyat görülmüşdü. Bütün bunları can-dildən nənə ilə Gülcəməl etmişdi. Bekey xala evlə həyətdəki ocaq arasında get-gəldə idi. “Kalan ət” xörəyini gözləyərək, Orozqulla yekəpər, qara Kökötöy güllü döşəkcənin üstündə uzanıb, yastığa dirsəklənərək yüngül-cə çayla məzələnirdilər. Onlar bu ara, nədənsə, özlərini dar-tıb knyaz yerinə qoydular. Seyidəhməd onların piyalələrinə az-az çay süzürdü.

Oğlan isə əl-ayağı bağlı kimi narahat halda, küncdə sakitcə uzanmışdı. O qalxıb getmək istəyirdi, ancaq qor-xurdu, çarpayıdan düşən kimi qusa bilər. Elə buna görə də boğazına qalxan qəhər topasını əsə-əsə içində saxlayırdı. Tərpənməkdən ehtiyat edirdi.

Az sonra arvadlar Seyidəhmədi həyətə çağırdılar. Və sonra o, qapıdan girdi, əlində tutduğu iri, emallı ləyəndə qalaqlanmış ət buğlanırdı. Hıqqana-hıqqana onu gətirib Orozqulla Kökötöyün qabağına qoydu. Bunun ardınca arvadlar ləziz yemək gətirdilər.

Hərə qalxıb təzədən özünə münasib yerdə oturdu, çən-gəl-bıçağı, boşqabı hazırladı. Seyidəhməd isə bu vaxt stə-kanlara araq süzürdü.

– Araq komandiri mən olacağam, – o, qaqqıldayıb, küncdəki şüşələrə işarə vurdu.

Hamıdan axırda Mömün baba gəldi. Həmişəkinə nis-bətən qocanın bu gün həddindən artıq qərribə yazıq gör-kəmi vardı. O, küncdə birinin böyrünə qısılib oturmaq istə-yirdi ki, yekəpər, qara Kökötöy alicənablıq göstərüb, onu öz yanına dəvət elədi.

– Bura keçin, ağsaqqal!

– Sağ ol. Biz burada, biz öz evimizdəyik, – Mömün baba boyun qaçıрмаq istədi.

– Axı siz hamıdan yaşlısınız, – Kökötöy təkidlə onu Seyidəhmədlə özünün arasında otuzdurdu. – İçək, ağsaqqal, sizin bu uğurlu ovunuz münasibətiylə, birinci söz sizindir.

Mömin baba iztirabla boğazını arıtlayıb dedi:

– Mehribanlıq, sağlıq olsun bu evdə, harada mehribanlıq, sağlıq varsa, orada xoşbəxtlik də var, balalarım.

– Düzdür, düzdür! – Hamısı onun sözünü təsdiqləyib, stəkanı boğazına boşaltdı.

– Sən niyə elə? Yox, bu olmadı! Kürəkəninizə, qızınıza xoşbəxtlik arzulayırsınız, özünüz isə içmirsiniz, – Kökötöy çaşqın Mömin babanı məzəmmət elədi.

– Bir halda ki, xoşbəxtlik barədədir, onda mən niyə kənarda qalım, – deyə Mömin baba birdən tələsdı.

Hamını heyratə gətirərək araqla dolu stəkanı başına çəkib boşaltdı, səsi çıxmadı, ixtiyar başını buladı.

– Bu, başqa məsələ!

– Bizim qoca başqalarının tayı deyil!

– Afərin sizin qocaya!

Hamı güldü, hamı məmnun idi, hamı babanı tərifləyirdi.

Ev isti və boğanaq idi. Oğlan ağır iztirab içində uzanmışdı, ürəyi hey bulanırdı. O, gözünü yumub uzanmışdı, özü də keflənmiş adamların Buynuzlu ana maralın ətini yeyə-yeyə ağızlarını necə marçılatdıqlarını, gəmirdiklərini, fısıldadıqlarını, bir-birlərinə dadlı tikələr təklif etdiklərini, yağlı stəkanları toqquşdurduqlarını, gəmirilmiş sümükləri qaba necə atdıqlarını aydınca eşidirdi.

– Lap cavan dayça ətidir ki var! – Kökötöy dodaqlarını yalayaraq tərifləyirdi.

Orozqul deyirdi:

– Bəs necə bilmişdiniz, biz axmağlıq, nəyik, dağlarda yaşayaq, özümüz də belə ət yeməyək?

– Doğrudan da, bəs niyə yaşayırıq burada?! – Seyidəhməd yarınaraq onun sözünə qüvvət verdi.

Hamı Buynuzlu ana maralın ətini tərifləyirdi: nənə də, Bekey xala da, Gülcəmal da, hətta Mömin baba da. Oğlana da pay çəkirdilər, boşqabda ət və başqa yeməklər gətirirdilər, ağızına tıxmaq istəyirdilər. Lakin o, yeməkdən boyun qaçırdı və sərxoşlar naxoş olduğunu görüb, onu rahat buraxmışdılar.

Oğlan dişlərini kilidləyib uzanmışdı. Ona elə gəlirdi ki, qusmağın qabağını belə daha yaxşı kəsmək olar. Hər şeydən çox onu yandırır-yaxan öz acizliyini dərk etməsi idi. Buynuzlu ana maralı öldürənlərə nə üçün heç nə edə

bilmirdi. O, pak uşaq qəzəbinə qapılaraq ümitsiz halda intiqam yolları düşünüb tapırdı ki, onlara necə cəza verərdi, işlətdikləri dəhşətli cinayəti məcburən necə başa salardı. Lakin Qulubəyi xəyalən köməyə çağırmaqdan başqa ağılna yaxşı bir şey gətirə bilmədi. Bəli, tufanlı gecədə cavan şoferlərlə birlikdə ot aparmağa gələn həmin əsgər buşlatlı oğlanı – Qulubəyi çağırırmalıydı. Bu oğlan onun tanıdıqları adamlar arasında yeganə şəxs idi ki, Orozqulun öhdəsindən gələ bilərdi, həqiqəti olduğu kimi, onun gözüünün içinə deyərdi.

...Oğlanın çağırışı ilə Qulubəy yük maşınını sürətlə sürüb gəldi, avtomatı çiyində kabinədən çıxdı.

– Haradadır onlar?

– Oradadırlar!

İkisi də Orozqulgilə sarı qaçdı, qapını yerindən qopartdılar.

Qulubəy kandarda dayanıb, avtomatı onlara tuşlayaraq qəzəblə əmr etdi:

– Yerinizdən tərpənməyin! Əllər yuxarı!

Hamı mat qaldı. Qorxudan oturduqları yerdəcə qurdular. Tikələri boğazlarından keçmədi. Yağlı əllərində iri sümük parçaları, ağız-burunları yağa batmış, tox, kefli adamlar yerlərindən heç qımıldana da bilmədilər.

– Haydı, əclaf, ayağa qalx! – Qulubəy avtomatı Orozqulun gicgahına dirədi, o isə əsə-əsə, dili topuq çala-çala Qulubəyin ayaqlarına yıxıldı.

– Rəhm elə, mə...əni öl... öldürmə!

Qulubəy isə amansız idi.

– Çıx, əclaf! Sənin işin bitdi! – O, Orozqulun yumşaq yerinə bir təkik ilişdirdi, evdən çıxmağa məcbur etdi.

Otaqda qorxusundan səsinə içinə çəkənlərin hamısı həyəətə çıxdı.

– Üzünü divara çevir! – Qulubəy Orozqula əmr etdi.

– Buynuzlu ana maralı öldürdüyünə, onun beşik gətirən buynuzunu kəsib qopardığına görə sən ölməlisən.

Orozqul toz içinə yıxıldı. Süründü, şivən saldı:

– Öldürməyin, axı mənim övladım da yoxdur. Dünyada tək-tənhayam. Nə oğlum var, nə qızım...

Onun təkəbbürü, iddiası necə olmuşdu! Vecsiz, miskin, qorxaq! Beləsini heç öldürməyinə dəyməz.

– Yaxşı, öldürməyə, – oğlan Qulubəyə dedi. – Onda qoy o rədd olub getsin və bir daha ayağı buralara dəyməsin. Burada heç kəsə lazım deyil. Qoy rədd olsun.

Piyələnmiş, şişman, torbalanıb sallanan qalifeli Orozqul geri baxmaqdan qorxaraq, götürülüb aradan çıxdı. Lakin Qulubəy onu saxladı:

– Dayan! Sənə son sözü müzi dəyə. Sənin heç vaxt övladın olmayacaq. Sən xain və yaramaz adamsan. Burada səni heç kəs sevmir. Səni meşə sevmir, bir ağac, hətta bir-cə ot da sevmir səni. Sən faşistsən. Rədd ol, özü də biryol-luq, haydı, tez!

Orozqul dalına baxmadan qaçdı.

– Şnel! Şnel! – Qulubəy onun ardınca gülürdü və qor-xutmaq üçün avtomatdan havaya atəş açdı.

Oğlan sevinir, yerə-göyə sığmırdı. Orozqul gözdən itən-dən sonra qapının ağzında müqəssir kimi dayanan o biri-lərinə Qulubəy belə dedi:

– Siz bu cür adamla necə yola getmisiniz? Ayıb deyilmi?

Oğlan özündə bir yüngüllük hiss elədi. Haqq divanı qurulmuşdu. Həm də o, öz istək-arzusuna elə inandı ki, harada olduğunu, Orozqulun evinə camaatın nə münasi-bətlə yığışib sərxoşluq etdiyini belə tamam unutdu.

...Şaqqanaq onu bu möcüzəli aləmindən ayırdı. Oğlan gözünü açıb dinmədi. Mömin baba otaqda yox idi. Yəqin, hara isə çıxmışdı. Arvadlar qab-qacağı yığışdırırdılar. Çay verməyə hazırlaşır-dılar. Seyidəhməd ucadan nə isə danı-sırdı. Oturanlar onun sözlərinə gülüşürdülər.

– Bəs sonra nə oldu?

– Danış!

– Yox, əy, danış ey, başla, təzədən danış, – Orozqul gülməkdən uğunaraq, ondan xahiş edirdi. – O barədə ona nə dedin? Yaman qorxuzmusan. Vay, dədə!..

– Hə, deməli, belə. – Seyidəhməd danışdığını həvəslə təkrar edəsi oldu. – Elə ki marallara yaxınlaşdıq, onlar meşə talasında cərgəylə dayanmışdılar, üçü də. Elə ki biz atları ağaca bağladıq, birdən mənim bu qocam qolumdan yapış-dı: “Marallara, – dedi, – güllə ata bilmərik. Biz buquyuq. Buyuzlu ana maralın övladlarıyq!” Özü də uşaq kimi mənə baxır. Gözləri ilə yalvarır. Məni də gic gülmək tutub, dayana bilmirəm. Amma özümü saxlayıb gülmədim. Əksinə, bir az

da ciddiləşdim. “Bura bax, – deyirəm, – damlanmaq istəyirsən?” O dedi: “Yox”. “Sən bilirsənmi bunlar bay nağıllarıdır, cahil baylıq zamanəsində uydurulub; uydurublar ki, kasıb camaatı qorxuzalar!” Bunu dediyimi gördüm, kişinin ağzı açıla qaldı: “Ədə, nə danışsən?” – dedi. “Elə bunu deyirəm, sən bu söz-söhbəti qoy bir yana, qocalığına bax-maram, səndən hara lazımdır, yazaram”.

– Ha! Ha! Ha! – Oturanların hamısı bir ağızdan güldü. Hamıdan da çox Orozqul gülürdü. Özü də gülməkdən ayrı cür həzz alırdı.

– Hə, sonra biz oğrun-oğrun yaxınlaşıyıq. Başqa heyvan olsaydı, çoxdan duyuq düşüb götürülərdi. Heç izinətozuna çatmazdıq, bu səfeh marallar isə qaçmırlar, elə bil, heç bizdən qorxmurdular. Hə, lap yaxşı, deyirəm, – kefli Seyidəhməd lovğalanaraq nəql eləyirdi. – Əlimdə tufəng mən qabaqda. Qoca da mənim dalımcı. Birdən ürəyimə şübhə doldu. Ömrümdə heç sərçə də vurmamışdım. İndi isə belə bir iş. Güllə dəyməsə, özlərini vuracaqlar meşəyə, di get, axtar. Hünərin var, çat onlara. Keçəcəklər aşırımlı. Kim belə şikarı əlindən buraxar? Bizim qoca isə ovçudur, vaxtı ilə ayı da ovlayarmış. Ona deyirəm: “Al tufəngi, qoca, sən at”. O isə heç cür yaxın durmur! “Özün at”, – deyir. Mən də deyirəm ona: “Axı mən kefliyəm”. – Özüm də guya ki, ayaqüstə dura bilmirəm, səndələyirəm. – Axı o, tiri çaydan çıxarandan sonra bizim bir şüşə araq boşaltdığımızı görmüşdü. Bəli, beləcə hiyləyə əl atdım.

– Ha, ha, ha!..

– “Mən vura bilməyəcəyəm, – deyirəm, – marallar baş götürüb gedəcək, ikinci dəfə qayıtmayacaqlar. Evə isə biz əliboş qayıda bilmərik. Özün bilirsən, bax ha. Bizi bura niyə göndəriblər?” Susur. Tufəngi isə almır. “Yaxşı, – deyirəm, – özün bilərsən”. Tufəngi atıb aralanıram, guya, gedirəm. O da ardımca gəlir. Deyirəm: “Mənim vecimə deyil. Orozqul məni qovsa, gedib sovxozda işləyərəm. Bəs sən bu qoca vaxtında hara gedəcəksən?” Susur. Özüm də dilxoşluq üçün pəsdən deyirəm:

Kürən, kürən dağlardan,
Kürən aygır belində,
Kürən tacir, qapını aç!..

– Ha, ha, ha!..

– İnanırdı ki, mən, həqiqətən, sərxoşam. Tüfəngin ardınca getdi. Mən də qayıtdım, biz deyişdiyimiz zaman marallarımız bir qədər aralanmışdılar. “Hə, – deyirəm, – bax, gedəcəklər, çata bilməyəcəksən. Nə qədər ki ürkməyiblər, vur”. Qoca tüfəngi götürdü. Pusa-pusa yaxınlaşmağa başladılar. O isə hey səfeh-səfeh pıçıldayır: “Buynuzlu ana maral, günahımdan keç, bağışla məni...” Mən də ürəyimdəkiləri ona deyirəm: “Bax ha, vura bilməsən, qoşul marallara, çıx get buralardan, qayıtmasan, daha yaxşı olar”.

– Ha, ha, ha!..

Bu sərxoş, hırıltılı mühitdə, get-gedə istiləşən boğuc havada oğlan tənənfəs olurdu. Şişib-çoxalan, beyninə sığışmayan şiddətli ağır başını partladırırdı. Sanki, kim isə onun başını təpikləyirdi, kim isə onun başını baltalayır. Ona elə gəlirdi ki, kim isə baltanı onun gözlərinə tuşlayıb. O da başını yırğalayır ki, yan keçsin. Qızdırma əhədinə kəsdiyi bir halda, o qəflətən özünü soyuq-soyuq bir çayın içində hiss elədi. O, balığa döndü. Quyruğu, bədəni, üzgəcləri – hamısı balıqinki kimiydi; ancaq başı özünüküydü, üstəlik, ağrıyırdı da. O, səssiz-səmirsiz, tutqun sualtı sərinliyə baş vurub üzürdü, özü də düşünürdü ki, daha bundan sonra həmişəlik balıq olaraq qalacaq, bir də dağlara qayıtmayacaq. “Qayıtmaram, – o, öz-özünə deyirdi. – Balıq olmaq daha yaxşıdır, balıq olmaq daha yaxşıdır”.

Bu ara oğlanın çarpayıdan düşüb, evdən necə çıxdığını heç kəs sezmədi. O, tinə çatır-çatmaz qusmağa başladı. Oğlan divardan yapışaraq, inildədi, ağladı və göz yaşları içində hönkürməkdən boğula-boğula öz-özünə danışdı:

– Yox, balıq olsam, yaxşıdır. Mən üzüb buradan gedəcəyəm. Mən balıq olsam, yaxşıdır.

Pəncərənin o tərəfində, Orozqulun evində isə qaqqıldasır, sərxoş səslə ucadan qışqırırdılar. Bu yabançı gülüşlər oğlanın qulağını dəng eləyir, ona dözülməz əzab və işgəncə verirdi. Ona elə gəlirdi ki, bu əcaib hırıltılara görə özünü pis hiss eləyir. O, özünü toxtadıb həyət boyu getdi. Həyət boş idi. Sönmüş ocağın yanında huşsuz, sərxoş Mömin babasına rast gəldi. Qoca, Buynuzlu ana maralın qoparılmış buynuzunun yanındaca tozluğa uzanmışdı. Maralın

kəllə sümüyünün bir parçasını it gəmirəməkdə idi. Özgə heç kəs yoxdu.

Oğlan babasının üzərinə əyildi, çiyindən tutub silkələdi:

– Baba, gedək evə, – dedi. – Gedək.

Qoca cavab vermirdi, o heç nə eşitmirdi, başını qaldıra bilmirdi. Bir də axı, cavab verib nə deyəydi?

– Dursana, baba, dur, dur, gedək evə, – oğlan xahiş edirdi.

Kim bilir, o, uşaq ağı ilə dərk edirdimi, yaxud da heç oraliq deyildi ki, qoca Mömin burada uzanıb, özünün Buy-nuzlu ana maralı haqqındakı hekayətinin cəzasını çəkir və ömrü boyu ona aşladığı müqəddəsliyə – əcdadlarının xatirəsinə, öz vicdanına, tövsiyələrinə öz iradəsi ilə yox, talesiz bədbəxt qızının, bir də nəvəsinin xətrinə qəsd etmişdi...

İndi dərdədən, rüsvayçılıqdan zəlif olmuş qoca, meyit kimi üzüqoylu uzanmışdı, oğlana hay vermirdi.

– Baba, barı başını qaldır, – o xahiş edirdi. Oğlanın rəngi qaçmışdı, hərəkətləri zəif idi, əlləri, dodaqları titrəyirdi. – Baba, mənəm ey. Eşidirsən? – deyirdi. – Halım çox pisdir, – o ağladı. – Başım ağrıyır, yaman ağrıyır.

Qoca inildədi, tərpendi, amma özünə gələ bilmədi.

– Baba, Qulubəy gələcəkmi, hə? – Birdən oğlan göz yaşları içində soruşdu. – De görüm, Qulubəy gələcəkmi? – O, qocanı dartışdırırdı.

Oğlan babanı böyrüüstə çevrilməyə vadar etdi və sərxoş qocanın palçığa, toza bələnmiş sifətini, pırtlaşıq miskin saqqalını görcək diksindi, bir az əvvəl ağ maralın Orozqul baltasıyla parçalanan buynuzlu başı gözü önündə canlandı. Oğlan qorxudan kənara sıçradı və babasından aralanaraq dedi:

– Mən balıq olacam. Eşidirsən, baba, mən üzüb gedəcəm. Qulubəy gələndə ona de ki, mən balığa döndüm.

Qoca cavab vermədi.

Oğlan aralandı. Çayın sahilinə endi. Birbaşa suya girdi...

Hələ heç kəs bilmirdi ki, oğlan balıq oldu, çayboyu üzüb getdi.

Həyətdə isə sərxoş mahnısı havalanırdı:

Qozbel dağlardan endim,
Qozbel dəvə belində.

Qozbel tacir, qapını aç,
Acı badə əlində!..

Sən üzüb getdin. Qulubəyi gözləmədin. Heyif, çox heyif, çox heyif ki, gözləmədin Qulubəyi. Niyə qaçıb yola çıxmadın? Əgər sən yolla xeyli qaçsaydın, hökmən onunla rastlaşardın. Sən onun maşınını uzaqdan tanıyardın. Sən əlini qaldıran kimi o, dərhal saxlayacaqdı.

Qulubəy soruşardı:

– Hara gedirsən?

Sən cavab verərdin:

– Sənin yanına!

O, səni kabinəyə qaldırardı. Birlikdə gedərdiniz. Sən, bir də Qulubəy. Qabaqda isə heç kəsin gözünə görünməyən Buynuzlu ana maral səkərdi. Amma sən onu görərdin.

Fəqət, sən üzüb getdin. Bilirdinmi ki, heç vaxt balıq olmayacaqsan. İssıkkul gölə qədər də üzüb getməyəcəksən, ağ gəmini də görməyəcəksən və ona deməyəcəksən: “Salam, ağ gəmi, mənəm ey!”

İndi mən yalnız bunu deyə bilərəm: uşaq qəlbinin barışa bilmədiklərini sən rədd etdin. Təsəllim də elə budur. Sən şimşək kimi yaşadın – bircə dəfə çaxdın və söndün. Şimşəyi çaxdıran göydür. Göy isə əbədidir. Bu da mənim təsəllimdir.

Bir də təsəllim budur ki, insanda uşaq vicdanı – toxumun rüşeymi kimidir, rüşeymsiz dən cücərməz.

Bizi dünyada nələr gözləyir gözləsin, necə ki insan oğlu doğulur və ölür, haqq əbədi olaraq yaşayacaqdır...

Səninlə vidalaşıram, ayrılıq dəmi sənin öz sözlərini təkrar edirəm, ay oğlan: “Salam, ağ gəmi, mənəm ey!”